

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANA BİLİM DALI

LİBERAL FEMİNİZİM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman   **Hazırlayan**
Prof. Dr. Emin ÇELEBİ   **Melek ONAT**

MALATYA 2020

**T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANA BİLİM DALI**

LİBERAL FEMİNİZİM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Melek ONAT

Danışman

Prof. Dr. Emin ÇELEBİ

MALATYA 2020

ONUR SÖZÜ

Yüksek lisans tezi olarak hazırladığım **LİBERAL FEMİNİZİM** başlıklı bu çalışmanın bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün eserlerin hem dipnotta hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

TEŞEKKÜR

Beni yüksek lisans yapmaya teşvik eden, sonrasında bilgi ve deneyimleriyle tez çalıŐmamda yol gÖsterici olan değerli danışman hocam Prof. Dr. Emin ÇELEBİ' ye çok teşekkür ederim. Ayrıca ders aŐamasındayken tez dÖneminde bana çok faydalı olan bilgileri veren ve deneyimleriyle katkıda bulunan başta Dr. Öđr. Üyesi Yakup Yıldız hocam olmak üzere bütün İnÖnÜ Üniversitesi Felsefe Anabilim Dalındaki hocalarıma teŐekkürü bir borç bilirim.

Bu teze başlama ve yazma aşamasında verdikleri motivasyondan dolayı can arkadaşım Hazal TOZ ve diğer çalışma arkadaşlarıma sonsuz minnettarlığımı belirtmek isterim.

Tezimin hazırlanması sırasında maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen, haklarını hiçbir zaman ödeyemeyeceğim annem Gülsüm ONAT' a ve babam Cemal ONAT' a sonsuz teŐekkürlerimi sunar ve bu çalıŐmayı onlara ithaf etmek isterim.

ÖZET

17. yüzyıl, Aydınlanma Çağı olarak isimlendirilen dönemin tohumlarının serpiildiği, düşünce dünyasında önemli kırılma ve devinimlerin olduğu ve bu bağlamda feminist düşüncenin pozitivist anlamda temellerinin atıldığı bir yüzyıldır. 18. yüzyıldan itibaren de özellikle Aydınlanma dönemi sonrası kadınlar; siyasal, toplumsal, hukuki ve ekonomi gibi birçok alanda mevcut olan eşitsizliklere ve toplum içindeki konumlarına karşı mücadele etmeye başlamışlardır. 19. yüzyılın ortalarında da kadınların erkeklerle eşit haklar, eşit statüler ve özgürlükler için verdikleri mücadeleler feminizm kavramını ortaya çıkarmıştır. 20. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde ise, kadın hakları hareketini destekleyen feministlerin birçoğu, öğrenci hareketlerinin sonucundan etkilenererek “ikinci dalga feminizm” i ortaya çıkmasına öncülük etmişlerdir. Bu tarihten sonra feminizm, bir siyasi hareket olarak, hem teorik tartışmalarda hem de pratikte hayata geçirdiği siyasi eylemlerle farklılıklar göstermiştir. Bu bağlamda birinci dalga feminizmin kadın hakları hareketine, ikinci dalga feminizmin ise kadının kurtuluşu hareketine işaret ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Liberal feminizm, liberalizmin temel ilkelerinin izlerini taşımaktadır. İnsana ve bireye önem veren liberalizmin feminist boyutunda, kadınların da erkekler gibi bir ‘insan’ olarak algılanması gerektiği önemle vurgulanmaktadır. Bu bağlamda liberal feministler, insana verilen önem ve kişisel haklar geliştikçe, kadınların durumlarının da düzeleceğine inanmaktadır. Buna göre Liberal feminizm temelde iki söylem üzerinde durmuştur. Birincisi; erkeklerle eşitlik, ikincisi de kadınların özgürlüğüdür. Erkeklerle eşitlik; hukuksal alanda, aile yaşamında ve sosyal yaşamdaki eşitlikleri kapsamaktadır. Liberal feministler kadınlar ve erkekler sorununun temelde insan hakları sorunu olduğunu dile getirmektedir. İnsan hakları üzerindeki iyileştirmelerle bu sorunun çözüme kavuşacağını iddia etmektedirler. Buradan hareketle liberal feministler için asıl anahtar kavramın “insan” olduğunu, kadınların ikinci planda kalmasının toplumsal kültürdeki gayri insani değerlerden kaynaklandığı görüşünü benimsediklerini söyleyebiliriz.

Toplumsal yaşamda varlığını ispat etmeye çalışan feminizmin günümüzde de mücadelesi hâlen devam etmektedir. Bu mücadele sırasında yeni kavramlar ve yeni çalışmalar da giderek artmaktadır. Bu çalışmanın amacı da; liberal feminist hareketin gelişimini incelemek ve liberal feminizmin 20. yüzyılın ikinci yarısından günümüze kadar olan entelektüel düşünce dünyasındaki etkisini yitirmesinin nedenlerini ve şimdiki durumunu araştırmaktır.

ANAHTAR KELİMELER: Kadın Hakları, Feminizm, Aydınlanma, Liberalizm, Toplumsal Cinsiyet.

ABSTRACT

The 17th century has been a century in which the seeds of the era, called the Age of Enlightenment, have been sprinkled, there are significant fractures and devaluations in the world of thought, and in this context, the foundations of feminist thought have been laid in a positivist sense. Since the 18th century, especially women after the Enlightenment period; political, social, legal and economic, and in many areas, such as inequalities and their positions within society began to fight against. In the middle of the 19th century, women's struggles with men for equal rights, equal status essay and freedoms revealed the concept of feminism. In the second half of the 20th century, many of the feminists who supported the women's rights movement were influenced by the result of the student movements, leading to the emergence of "second wave feminism." Since then, feminism, as a political movement, has differed from the political actions it has implemented both in theoretical debates and in practice. In this context, it is not wrong to say that first wave feminism points to the women's rights movement and second wave feminism points to the movement of women's liberation.

Liberal feminism bears the traces of the basic principles of liberalism. It is emphasized that liberalism, which cares about man and individual, should be perceived as a 'human' like men and women on the feminist scale. In this context, liberal feminists believe that as human importance and personal rights develop, women's situation will improve. Accordingly, Liberal feminism has basically focused on two discourses. The first is that you're going Equality with men and the second is the freedom of women. Equality with men; the legal field, family life and social life. Liberal feminists say the problem of men and women is fundamentally a human rights issue. They claim that this problem will be resolved by improvements to human rights. From here, we can say that the key concept for liberal feminists is "human" and that women remain second in the second place, and that they have adopted the view that it is due to informal values in social culture.

Feminism, which is trying to prove its existence in social life, continues to struggle today. New concepts and new studies are also increasing during this struggle. The aim of this study is to examine the development of the liberal feminist movement and to explore the development of liberal feminism in the 20th century. After the second half of the century, it is to investigate the reasons for losing its influence in the world of intellectual thought.

KEY WORDS: Women's Rights, Feminism, Enlightenment, Liberalism, Gender

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	iv
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM:

ANA HATLARIYLA FEMİNİZM: KAVRAMLAR, TARİHSEL SÜREÇ VE AKIMLAR

1.1	Feminizm Nedir?.....	4
1.2	Feminist Hareketin Ortaya Çıkışı	6
1.3	Feminizm Türleri	10
1.3.1	Liberal Feminizm	11
1.3.2	Marxist Feminizm	11
1.3.3	Sosyalist Feminizm.....	14
1.3.4	Radikal Feminizm	16
1.3.5	Kültürel Feminizm	18
1.3.6	Lezbiyen Feminizm	20
1.3.7	Varoluşçu Feminizm	22
1.3.8	Postmodern Feminizm.....	24
1.3.9	Siyah Feminizm	25
1.3.10	Eko-Feminizm	26
1.3.11	İslami Feminizm.....	27

İKİNCİ BÖLÜM:

LİBERAL FEMİNİZM	30	
2.1	Liberal Feminizmde Geçen Temel Kavramlar	32
2.1.1	Eşitlik	32

2.1.2	Özgürlük	35
2.1.3	Bireycilik	37
2.2	Aydınlanma Döneminden 20. Yüzyıla Kadar Liberal Feminizm.....	38
2.3	20. Yüzyıldan Günümüze Liberal Feminizm	51
2.4	Liberal Feminizme Yönelik Eleştiriler.....	54
2.4.1	Liberalizm ve Feminizmin Çelişkisi	54
	SONUÇ	60
	KAYNAKÇA.....	63

GİRİŞ

“Âdem bütün evcil ve yabancı hayvanlara, gökte uçan kuşlara ad koydu ancak kendisi için uygun bir yardımcı bulunamadı. Rab Âdem’e bir uyku verdi. Âdem uyurken Rab Tanrı onun kaburga kemiklerinden birini alıp yerini etle kapladı. Âdemden aldığı kaburga kemiğinden bir kadın yaratarak onu Âdem’e getirdi. Âdem ‘İşte bu benim kemiklerimden alınmış kemik, etimden alınmış ettir’ dedi “Ona kadın denilecek, çünkü adamdan alınıp türemiştir.”

Eski Ahit, Yarattığı, Bölüm 2, Madde 20, 21, 22

Feminizm, kadınların erkeklere göre toplumsal yaşamda hep engellendiği, ikincil ve eşitsiz bir konuma sahip olduğu, sömürüldükleri ve ezildikleri noktasından hareket edilerek ortaya çıkmış bir ideolojidir. Feminist ideolojiye göre, dünyada var olan tüm iktidar sistemlerinin önceliği kadınları erkeklerden daha alt derecede tutmaktır. Bu hem toplumsal alanda hem de siyasal alanda bir üstünlük kurmak anlamına gelmektedir. Zaman geçtikçe kadınlar ekonomik bakımdan erkeklere oranla ilerleyememişler, ev işleriyle ilgilendiklerinden dolayı ev dışı hayata dâhil olamamışlardır. Cinsel anlamda ise nesneleştirilerek fiziksel açıdan tacize uğramışlar, söz söyleyebilme, oy kullanabilme gibi haklarından da mahrum bırakılmışlardır.

‘Feminizm’ Batılılar tarafından tanımlanmış bir ideolojidir ve feminizmin gelişimi ülkeler arasında da farklılıklar göstermiştir. Örneğin; İngiltere’de feminist ideolojinin gelişimi A.B.D.’deki gelişimle aynı derecede değildir. Bununla beraber Fransa’da, ihtilalden önceki dönemde feminizm üzerine farklı söylemler ortaya çıkmışken, ihtilalden sonra daha da farklı söylemler geliştirilmiştir. Feminist düşünce yapısı hiçbir zaman tekdüzelik göstermemiş, gerek zamanın ilerlemesiyle gerekse coğrafyaların çeşitliliğinden dolayı farklı düşünceler ortaya çıkmıştır ama nihayetinde kadınların ezilmesini engellemek ve onları da toplumsal olan, sosyal olan her alana dâhil ederek ikincilleştirilmeyi ortadan kaldırmak amaçlanmıştır (Çaha, 2003: 560).

Genel olarak ifade etmek gerekirse feminizm çağın gereklerini ifade ederek öncelikle ‘eşitlik’ gereksinimini dile getirmiştir. Daha sonrasında eşitliğin yeterli olmayacağına, kadınların hem fiziken hem de ruhen erkek cinsinden tamamen ayrı olduğuna inanıldığı için, feminist ideoloji içinde feminizmin “pozitif ayrımcılık” kavramı ekseninde geliştirildiğini söyleyebiliriz.

Bununla birlikte feminist akımların/yaklaşımların çağlardan çağlara, siyasal sistemlerden siyasal sistemlere farklılık gösterdiğini görmekteyiz. Bu yaklaşımlardan biri de kuşkusuz liberal feminizmdir. Bu çalışmada Liberal Feminizmin tarihsel süreçte nasıl

ortaya çıktığı, geçirdiği evreler ile diğer feminist akımlardan farklı yönleri ve Liberal Feminizme yöneltilen eleştiriler ortaya konmaya çalışılmıştır. Bunu yaparken liberal feminizmin 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra akademik ve entelektüel dünyada neden fazla ilgi görmediğini ve gelişmesinin neden durduğu üzerinde durulacaktır. Buna bağlı olarak da söz konusu perspektifin anlaşılması adına liberal feminizmin geçmişi ile bugününü karşılaştırmak ve ortaya çıkan yeni sosyo-politik durumların analizini yapmak kaçınılmaz olmaktadır.

Bu metodoloji çerçevesinde bu çalışmada, ülkelerin siyasal yönetim biçimini değiştirmeksizin kadın erkek eşitliğine dair hedefleri bulunan liberal feminizme karşın, yönetim biçimini değiştirerek farklı hedeflere ulaşmaya çalışan Sosyalist ve Marksist feminizm de sorgulanmıştır. Toplumsal hareket kavramının ne olduğu ortaya konularak, liberal feminizm toplumsal hareketinin hangi aşamalardan geçtiği belirtilmiştir. Eşitlik kavramının geçerliliğini yitirdiği söylemleri ortaya atılırken, hâlâ tüm siyasi partilerin programlarında “kadın-erkek eşitliği” konusuna ayrıca değinmelerinin sebepleri ortaya konularak, kadınların sosyal ilişkilerde neden erkeklerle eşit koşullara sahip olmayı istedikleri açıklanmaya çalışılmıştır.

Feminizm bir ideoloji olarak tek başına değil, Marksizm, radikalizm, sosyalizm, anarşizm, liberalizm gibi belli başlı ideolojilerin altında geliştirilmiştir. Bu anlamda aslında öncelikle yapılması gereken bu sınıflandırma kriterinin üzerinde durmak ve bu sınıflandırma kriterinin neye göre belirlendiğini bulmaktır. Radikal ve Marksist feministler günümüzde çalışmalarıyla ve eylemleriyle hala kendilerinden fazla söz ettirmekteyken; liberal feministler bu alanda ön plana çıkamamaktadırlar. Liberal feminist akımın savunucuları, sorunların kaynağını bulmak, araştırmak veya kökten değişiklikler yapmak yerine, demokratik imza kampanyalarıyla, yetkili kişilere ulaşma yoluyla yasal haklar kazanmayı elde etmeyi ve erkeklerle aynı haklara sahip olmanın yeterli olduğunu savunmuşlardır (Donovan, 2009:24-53). Bununla birlikte, çabaladıkları, emek verdikleri şeylerin genelde saklanması, hasıraltı edilmesi ya da senatolar tarafından bekletilmesi onların taleplerine veya beklentilerine ciddi şekilde darbe vurmuş ve daha da küçülmelerine neden olmuştur (Çardak, 2012: 4).

Kadın çalışmaları literatüründe liberal feminizmden yüzeysel olarak çokça bahsedilmiş olsa da (MacKinnon C. A., 2003: 35) ayrıntılarıyla ve eksiklikleriyle, buna bağlı olarak da eleştirileriyle bu konunun ele alınmamış olması ve bu bağlamda yapacağımız çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşüncesi Liberal Feminizm konusunu seçmemizin temel nedenleri olmuştur. Bu itibarla akıllarda liberal feminizmin çizgilerini daha belirgin hale getirmek, siyasal alanlarda ve halka ait söylemlerde etkin bir teorinin entelektüel alanda bu derece yalnız bırakılmasının nedenlerini açıkça dile getirmek, bu çalışmanın hedeflerindedir.

Çalışmamızın temel kabullerinden birincisi, liberal feminizmin her ne kadar halka ait olduğu bilinse de 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren entelektüel alanda

önemini yitirmiş bir teori ve hareket olduğu gerçeğidir. İkinci temel kabulümüz ise liberal feminist teorinin önem kaybetmesinin sebebi, yasal düzenlemeler ile eşitlik sağlanamayacağına inanılması ve “pozitif ve sınıfsal ayrımcılığın” daha cazip bir odak haline gelmesidir. 21. yüzyılın ilk yarısını yaşadığımız günümüzde hâkim olan feminist görüşe “DUAL-SİSTEM” adı verilen teoridir (Oğuz, 2002:15). Bu teori, içerisinde hem liberal feminizmi hem de radikal feminizmi barındırmaktadır. Liberal feminizm ya da radikal feminizm günümüzün kadın sorunlarının çözümünde tek başlarına yetersiz ve zayıf kaldığı için ikisinin birleşimi olan, günümüzün kadınlarının taleplerini karşılayan bir teori olarak “Dual- Sistem” teorisi ortaya çıkmıştır.

Çalışmamızın birinci bölümünde feminizmin tanımı yapılarak tarihteki savunucuları ve feminizm türleri, tarihsel seyir dikkate alınarak ana hatlarıyla ele alınmıştır. Bu paralelde Türkiye’deki feminizm konusuna da çok detaylarına girilmeden işaret edilmiş, kadın hareketlerinin ve feminist teorinin geldiği aşamaya ilişkin bir perspektif ortaya konmaya çalışılmıştır.

İkinci Bölümde çalışmanın planına göre, çeşitli ülkelere ait kesin ayrımlar yapılmayarak genel olarak tüm ülkelerdeki liberal feminizmin savunucuları ve görüşleri ayrıntılarıyla ele alınmaya çalışılmıştır. Bunun nedeni ise, düşünce akımlarının dönem içerisinde birbirine karışması ve coğrafyalar arasında bir kapalılığın olmamasından ötürü toplumsal hareketlerin birbirinden etkilenecek küresel bir süreç içerisinde ilerlemesidir. Ayrıca bu bölümde Aydınlanma döneminden başlayarak 20. yüzyıla kadar zirve yapmış olan liberal feminizmin gelişimi ayrı bir başlık altında ayrıntılarıyla incelenmeye, benimsemiş oldukları temel kavramlar açıklanmaya çalışılmıştır. En sonda da liberal feminizmin genel bir değerlendirilmesi yapılarak, liberal feminizme yöneltilen eleştiriler ele alınmış ve çalışma sonlandırılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ANA HATLARIYLA FEMİNİZM: KAVRAMLAR, TARİHSEL SÜREÇ VE AKIMLAR

1.1 Feminizm Nedir?

Feminizm kavram olarak ilk kez sosyalizm akımının ilk savunucularından ve Fransız toplumbilimcisi olan Charles Fourier tarafından kullanılmıştır. Böylelikle Fourier “Feminizm” kavramının mucidi olarak kabul edilmiştir (Şerbetçi, 2013:5).

“Feminizm” ve “feminist” kavramlarının kökleri itibarıyla Latince kaynaklı olduğunu ifade eden Joseph F. Hartel, Oxford İngilizce Sözlüğü’ne dayanarak şöyle bir etimolojik analiz yapar: “*feminizm kelimesi, Latince feming kelimesinden ve son ek –izm den türemiştir.*” “*Femina terimi dişi yahut da kadın demektir. Son ek –izm ise ya bir öğretiyi ya da bir eylem anlamına gelmektedir.*” (Şahin, 2013: 10). “*feminizm, köken olarak Fransızca bir kelime idi, on dokuzuncu yüzyıl Amerika’ında ‘kadın hareketi’ denilen şeyi ifade ediyordu*”. Buna göre diyebiliriz ki İngiltere ve Amerika’da *feminist* ve *feminism* kelimeleri Fransızca kelimelerin yerini almıştır. Türkiye’ de de *kadınizm* ve *kadınist* terimleri sözcük anlamıyla *feminism* kelimesini karşılarsa da (Şahin, 2013: 11) bu kavramların yerine ‘feminizm’ ve ‘feminist’ kelimelerinin kullanımı tercih edilmiştir.

Feminizm ve feminist sözcükleri önceleri sadece sözlük anlamı çerçevesi içerisinde anlaşılırken, daha sonra sözlük anlamlarının dışına taşarak, kadınların ihtiyaçları doğrultusunda anlam genişlemesine uğramışlardır. Bu çerçevede kadınların toplumsal, siyasi, ekonomik, psikolojik ve kültürel rollerine bağlı olarak yeni anlam katmanlarına taşınmış, tartışmalara konu olmuş ve yeni görüş ve düşünceler ışığında farklı şekillerde tanımlanmıştır. Bu nedenle feminizm tanımını genel bir başlık altında toplamak çok zordur. Çünkü feminizm “kadın” kavramının bir özne olarak farklı siyasi ve sosyal açılardan değerlendirilmesine neden olmuş ve bu paralelde birçok dala ayrılmıştır.

Kadınların özgürlüğünü, çeşitli baskıcı yapılar karşısında serbest bırakılmasını amaçlayan bir hareket, ideoloji veya siyasi yaklaşım (Cevizci, 2012:179) olarak görülen feminizm, sosyolojik anlamda toplumun her alanında kadınlarla erkeklerin eşit olduğunu savunan bir düşünce akımı olarak tanımlanmıştır. Feminizmin, farklılığın savunusu ve temsili olduğunu da söyleyebiliriz. Dolayısıyla feminizme ilişkin farklı telakkilerin ve

buna bağı olarak ortaya çıkan farklı tanımların kaynağının ideolojik ve felsefi tutum farklılıkları olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.¹

Bu durumu Caroline Ramazanoğlu, *Feminizm ve Ezilmenin Çelişkileri* adlı eserinde şöylece dile getirmiştir: “*Feminizm için genel bir tanımlama yapmaya çalışmak kaçınılmaz olarak kafa karıştırıcı olacaktır. Kadın kurtuluş veya özgürlük hareketi, yıllar boyunca sayısız anlamlar geliştirdi. Bunun başlıca nedeni de, kadınlar için mücadele edenlerin düşüncelerinin ve politik amaçlarının değişik olmasındandır*” (Ramazanoğlu, 1998:23-24).

“*Feminizm, kadınların dünyaya kendi gözleriyle bakmalarını, kendi elleriyle biçim vermelerini ve yaşam biçimlerini kendilerinin seçip özgürce belirlemelerini ister. Öyleyse feminizm, dünyanın yarısını oluşturan kadınların, İnsan Hakları çerçevesinde haklarını gerçekten alma ve kullanma serüvenlerinin düşünsel temelidir.*” (Arat, 1991: 21) diyen Necla Arat ise feminizmin kadınların yaşamlarını kendi istemleri doğrultusunda kurgulamalarında yardımcı olduğunu vurgulamıştır. Arat, feministlerin hepsinin kadın olmamasına karşın, mücadele edilen hak ve özgürlüklerin başlangıçta kadınlar için olduğunu dile getirmiş ve bunun sonrasında da cinsiyetler için hak ve hukukunun gelmesi gerektiğini belirtmiştir (Arat, 2010:21).

“*Feminizm, erkek karşıtı değildir, kadın taraftarıdır*” (Offen, 1988:122) diyen Tuttle gibi Offen da feminizmin kadın taraftarlığını vurgulamıştır. Ancak ona göre bu taraftarlık erkeklerin karşısına çıkmak anlamına gelmemektedir. Feminizmde amaç, erkek karşıtı olmak değil, kadınların yanında olmaktır (Şahin, 2013: 22).

Yukarıda geçen tüm farklı tanımlara rağmen günümüzde feminizmin “kadınların özgürlük hareketi” ni şöhret yapmaya ve ona ün katmaya doğru bir evriliş olduğunu söyleyebiliriz.

Sonuç olarak bu tanımlamalardan yola çıkarak feminizmin dinamik olduğu, zaman içerisinde değişerek farklı boyutlarda ve farklı şekillerde değerlendirilebileceğini, gerek kişisel, gerek siyasi, gerekse felsefi boyutta kendini yenileyen bir ideoloji olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Çünkü kadın, siyasetten ekonomiye, ekonomiden toplumsal yaşama kadar her alanın içinde kendine yer bulan bir kimliktir. Değişen bu sosyo- ekonomik ve politik yapıda kadınlar da erkekler gibi hayatın merkezinde yer almaktadır. Bu nedenle de toplumun ortak yaşam alanlarına ve konularına kadın perspektifinden yani feminist bir bakış açısından bakmak da mümkündür. Tüm bu düşüncelerin oluşma süreci sonraki bölümde ayrıntılarıyla açıklanmaya çalışılmıştır.

---

¹ Farklı feminizmler konusu daha sonraki bölümlerde ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Bkz. Feminizm Türleri başlığı.

1.2 Feminist Hareketin Ortaya Çıkışı

Feminizmin tarihsel gelişimine geçmeden önce, kadın hareketlerinin ne zaman, nasıl başladığı ve hangi ortamlarda geliştiği üzerinde durmamız, feminizmin ortaya çıkışını daha iyi anlamamız açısından faydalı olacaktır. Kadının tarihi, feminizmin tarihine göre daha geniştir (Şahin, 2013: 39). Bu nedenle feminizm olsa da olmasa da; devam etse de etmese de; kadının tarihi hep var olacaktır.

Kuşkusuz kadınların tarihini ilk kadın olan Havva anaya kadar götürmek mümkündür ancak bizim buradaki kasıt ve amacımız ilk kadından itibaren kadının var olduğunu saptamak değildir. Kadının tarihi ile vurgulamak istediğimiz husus, kayıtlarda bulabildiğimiz kadınlara kadınlara ilk defa karşılaştığı sorunlar ve bu sorunlarla baş etme süreçlerinin tarihidir.

13. yüzyıldan itibaren Avrupa'nın bazı bölgelerinde (Belçika, Ren Bölgesi, Kuzey İtalya, Fransa ve Lüksemburg) kadınlar açısından olumsuz olan bazı durumlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Örneğin kadınlar artık işlerini vasi yoluyla gerçekleştirmek zorunda kalmış ve mahkemelere tanık olarak çıkma haklarını kaybetmişlerdir (Sevim, 2005:24). Ortaçağ'da ve Yeniçağ'ın ilk dönemlerinde kadınların kendilerini açıkça ifade etmeleri ancak dinsel çerçevede ve dini kavramlarla mümkün olmuştur. Fakat Yeniçağ'da ilginç olan durum şudur ki kadınların durumu bu dönemde Ortaçağ'a göre daha kötüye gitmesine rağmen, kadınların erkeklerin hiyerarşik egemenliğine ilk karşı çıkışı da yine bu dönemde olmuştur (Duby & Perrot, 2005:449). 16. yüzyılda da evli kadınların hayatları tamamen kocalarına bağımlı hale gelmiştir. Daha da önemlisi eşlerinin ya da hâkimlerinin rızası olmadan kadınların yaptığı hukukî işlemlerin çoğu geçerli olmamıştır. Tüm bu olumsuz durumların sonucu olarak 16. yüzyılın sonu ile 17. yüzyılın başları arasındaki dönemde kadınlar erkek egemenliğine ilk defa başkaldırmıştır. Bu başkaldırı nedeniyle Batılı tarihçiler 16. yüzyıl sonları ile 17. yüzyıl başları arasındaki döneme "Cinslerin Savaşı" adını vermişlerdir (Şerbetçi, 2013: 9-10).

Feminizmin tarihi gelişiminde üç ayrı dalgadan söz edilmektedir. Çoğu feminist düşünürler de feminizmin üç dalga halinde yayıldığı görüşünde hemfikir olmuşlardır. Birinci dalga feminizm, tarihsel açıdan, İngiltere ve Amerika'da başlıca oy hakkı elde etmek amacıyla 19. yy' da ortaya çıkmış ve 20. yüzyılın ilk dönemlerine kadar da devam etmiştir (Şahin, 2013: 399). Birinci dalga feminizm, ismi eşitlikçi feminizm ya da aydınlanmacı liberal feminizm olan akım veya felsefeden meydana gelmiştir. Söz konusu feminizm dalga, aslında büyük oranda kadınların kamusal alan içerisinde bazı hak ve özgürlükleri elde etmek için yürüttükleri politik bir mücadeleye karşılık gelmektedir. Birinci dalga feminizm, liberal felsefenin eşitlik fikrinden beslenmesinden dolayı (Cevizci, 2013:680), kadınların ve erkeklerin insan olmaları bakımından eşit olduğunu ve dolayısıyla da eşit hak ve özgürlüklere sahip olmaları gerektiğini vurgulamıştır. Hümanizmin ve liberalizmin etkili olduğu kadar Marksizm ve Freudçu görüşlerin de etkisi altında gelişen birinci dalga feminizmin teorik çerçevesini, kadın ile erkeğin

farklılığına değil de kadın- erkek eşitliğine yapılan vurgular belirlemiştir. Birinci dalga feminizm bu eşitliği vurgulamakla birlikte kadınların erkeklerle aynı haklara sahip olmalarının yollarını bulmak için toplumdaki konumunu iyileştirmeyi ve kurtuluşunu sağlamayı da amaçlamıştır (Cevizci, 2013: 681). Kısacası birinci dalga feminizm, kadınların, bireysel, toplumsal ve siyasi meselelerini içine almış ve dünya çapında aynı çizgide ilerlemiştir.

İkinci dalga feminizm ise, kanuni ve kültürel eşitsizliklerden doğan bir hareket olarak 1960’larda ve 1970’lerde kendisini göstermiştir (Şahin, 2013: 400). Söz konusu feminizmde, biyolojik ve toplumsal cinsiyet konuları, ataerkil değerler, “ben” ve “öteki” kavramları tartışmaların odak noktası olmuştur. Kişisel yaklaşımlar, ataerkil ve kapitalist sistemin zincirlerinden kurtulma girişimleri ve Kadın Özgürlük Hareketi (KÖH) ile tanınan ikinci dalga hareketi birinci dalganın önüne geçmiştir. Birinci dalga feminizmden farklı olarak seçme hakkı gibi mutlak haklar konusuna odaklanan ikinci dalga feminizm, “kültürel ve siyasi eşitsizlik” meselelerini temel konuları olarak ele almıştır. İkinci dalga feministler, kadınların “öteki” olmaktan kurtulup cinsel güçleri ve kişisel yaşamlarının farkına varmaları için mücadele etmiştir (Şahin, 2013: 416).

Üçüncü dalga, ikinci dalganın başarısız kaldığı noktalarda harekete geçerek, yapılan hataların ve eksikliklerin telafi edilmesi doğrultusunda ortaya çıkarak 1990’lardan günümüze kadar devam etmiştir. Üçüncü dalga feminist hareket, ırk ve kültürel bağlılıklar sonucunda kendine uzlaştırıcı bir rolü benimsemiştir. 1990’larda patlak veren başkaldırıcı bir feminist dalga olarak, günümüze kadar hala devam eden üçüncü dalga, sadece ırk, sınıf, kültür ve cinsellik ile ilgilenmemiş, aynı zamanda renkli bir koalisyon politikasını da benimsemiştir. Bu son dalga feministler, bugünün toplumunda yer alan kadınların yaşadığı hayatla ilgilenmektedirler. Son olarak belirtmek gerekirse; üçüncü dalga feminizmi aslında ikinci dalga feminizmini sorgulamak için ortaya çıkmıştır (Yayla, 2015: 18).

Sonuç olarak, her üç feminist dalga hareketinden elde edilen kazanımlara bakıldığında birbirlerini tamamlamakla birlikte, birbirlerinin gelişimini de sağladığını söyleyebiliriz. Ortaya çıkan bir sonraki dalga hareketi önceki dalgaların eksikliklerini tespit ederek, yanlışlıkların düzeltilmesi için çaba göstermiştir. Durum böyle olunca da her üç dalga hareketin de birbirini tamamlayarak “ben” ve “öteki” arasındaki farklılıkları en aza indirmeye çalıştıkları söylenebilir.

Dünyadaki tüm kadınların isyanı genellikle siyasi nedenlerden dolayı başlamıştır. Kadın hareketi ve feminizm, politik hakların yanında toplumsal ve ekonomik kazanımları da içine alan ve hayata geçirilen birçok hareketlerle yaşamın her alanında varlıklarını hissettirmişlerdir (Erdem, 2012: 71).

II. Meşrutiyet’ten sonra tartışma konusu olan kadın hakları ve aile konusu üzerine birçok düşünür fikirlerini açıkça ifade etmiştir. Celal Nuri (İleri), Kılıçzade Hakkı Bey, Halil Hamit, Rıza Tevfik, Abdullah Cevdet, Halide Edip Adivar ve Ziya Gökalp gibi

düşünürler bu konuda dönemin ileri gelen önemli isimleri olmuştur (Balkaya, 1996: 103-104).

Feminizmin karşısında yer alan Muhammed Emin, feminist karşıtı tutumunu açıkça göstermiştir. Feministlerin mücadelelerini gereksiz ve önemsiz bularak, feministleri eleştirmiştir (Şahin, 2013:185). Bunu da şu sözleriyle dile getirmiştir; *“Batıdaki boyutlara sahip bir feminist hareketin meydana gelebilmesi için, Türk kadınının da aynı boyutlarda itilmiş ve ezilmiş bir yapıya sahip olması gerektiğini idrak eden bu gruplar, böyle bir sosyal yapı meydana getirmenin mümkün olmadığını bildiklerinden, farklı bir taktik kullanmışlardır. Avrupa’yı buraya getirmenin mümkün olmadığı gerçeğine karşılık, Avrupa’ya gitmeyi daha uygun bulmuşlardır. Batıdaki kadının ezilmişliğini anlatan hikâye ve roman gibi eserlerle, ezilmişliğin karşısında mücadele veren feminist grupların fikri eserlerini, dilimize çevirmek suretiyle bir göç başlatılmıştır. Böylece kadın hakları konusunda Türk toplumunda var olan kısmi arıza ve eksiklikleri dev aynasında kamuoyuna yansıtmaktadırlar”* (Emin, 1995: 83-84) .

Muhammed Emin’in eleştirilerine hedef olanlar arasında sadece Ahmet Mithat ya da Namık Kemal yoktur. Ünlü Türk düşünürü Ziya Gökalp ve Mustafa Kemal Atatürk de bu eleştirilere maruz kalan isimlerdendir (Şahin, 2013: 191). *“Cumhuriyet sonrası Türkiye’inde feminizm hareketinin liderlerinden birisi de Ziya Gökalp’ tir. Gökalp, meşrutiyetler döneminde çeşitli yazı ve fikirleriyle belirmeye başlamıştır. Morris Koher (Yahudi), Abdullah Cevdet (mason) gibi ateist ve materyalist düşünürler tarafından yönlendirilen Ziya Gökalp, aslen cahil ve dindar bir ailenin saf bir çocuğu iken, bu şahısların tesiri ile dejenere olmuştur”* (Emin, 1995: 75), sözleriyle M. Emin, Ziya Gökalp’ i feminizme verdiği destekten dolayı yozlaşmış bir yazar olarak suçlamış ve bütün feministleri de kötü kişiler olarak itham etmiştir.

Muhammed Emin’in bu sert tutumuna karşı olarak Halil Hamit, *İslam’da Feminizm* adlı eseriyle M. Emin’in düşüncelerinin tam zıttını savunmuştur. Hamit, kadınların durumunu bir erkek söylemiyle net bir biçimde ortaya koyarak adeta Muhammed Emin’ e gürelemiştir: *“Bizden başka her yerde genç kızlar daha geç ileri yaşlarda evlenir. Amerika’da, İngiltere’de, İsviçre’de kızların yirmi ile otuz arasında evlilik yaptıklarını görürsünüz. Bizde kızlar yaşadıklarını hissedemez. Babaları, on beş, on altı yaşında onları başlarından savmak ister. Zavallı kızlar birkaç sene daha kalacak olsa büyük bir yükün ağırlığıyla sıkıldıklarını hissederler. Kızlar onlar için pek fazla şeydir. Büyüklerimizin kıymetli bir hediyesi olan kadın nefret yüzünden değil midir ki, binlerce masum kızların hayatları zehirleniyor”* (Hamit, 2001: 92) .

Feministler görüldüğü üzere radikal çıkışlar yapsa da yapmasa da bazı kişilerce tepki görmenin yanı sıra önemli destekler de bulmuştur. Buna karşın gerek Meşrutiyet yıllarında gerekse Cumhuriyetin ilk yıllarında olsun dönemin kadın feministleri, tepkilerin farkında olmasına rağmen radikal damgası yememek için temkinli davranmaya

çalışmışlardır. Çünkü Batılılar gibi erkekleri karşlarına almaktan çekinmişlerdir. Bunun yerine daha ılımlı ve daha liberal bir tutum sergilemişlerdir (Şahin, 2013: 193).

Bütün dünyada olduğu gibi Türkiye’de de feministler için 1970’li yıllar daha yararlı olmuştur ancak yine de gerçek kimliğe sahip olamamıştır (Kara, 2006: 20). Esas itibarıyla 1987 yılının Mayıs ayında “Dayağa Karşı Dayanışma” kampanyası ile toplumun gündemine damga vuran feminist faaliyetlerin başlangıcı küçük birimlere dayanmaktadır (Scott, 2013: 109). 1982’de İstanbul’da Yazko tarafından Gazeteciler Cemiyeti’nde düzenlenen konferansta feminizm ilk kez kamuoyunun karşısına çıkmıştır. Hemen ardından 1983’te Somut Dergisi’nde feminist kadın sayfası bölümü açılmıştır. 1985 yılında onaylanan, içinde Türkiye’nin de imzasının bulunduğu ‘Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesinin’ uygulanmaya konulması için imza kampanyası başlatılmıştır. Bu kampanya ile toplu eylemler yapılmaya başlanmış ve 1987’de de feminist dergisi açılmıştır (Kara, 2006: 22).

Türkiye’de kadın hareketleri üzerine araştırmalar yapan, üzerinde önemle durulması gereken isim **Nezihe Muhittin**’ dir. Nezihe Hanım, 16 Haziran 1923 tarihinde Kadınlar Halk Partisi adıyla kurulan siyasal bir partinin başına geçmiştir. Daha sonraları Türk Kadın Birliği olarak isim değiştirmiştir. Nezihe Hanım partinin kuruluş aşamasında hükümete verdiği beyannamede, milli mücadelede kadınların yerinin unutulmaması ve kadınların her alanda etken rol oynaması gerektiğini savunmuştur (Toprak, 2016: 481).

Cumhuriyet’in ilk yıllarında feminist dergiler ve dernekler kadınların özgürlüğü için çok fazla aktif olamamıştır. Çünkü devlet feminizminin etkisiyle Türk kadınları Batıdaki feminist hareketler gibi şenlikli ve coşkulu söylevlerde ya da gösterilerde bulunmamışlardır. Bireysel bir takım çalışmalar yapılmış olsa da, modern bir Türk kadını imajı yaratmaya çalışan Cumhuriyet dönemi, kadına seçme hakkı, eğitimde eşitlik hakkı ve kamusal hayata katılma hakkı gibi temel gereksinimlerini giderme eğiliminde adımlar atılınca, Türk kadını Kemalist düşüncelerle büyük çapta bir eyleme girme gereksinimi duymamıştır. Yine de buna rağmen dönemin ünlü isimleri bireysel bir takım çalışmalar yaparak kadınların haklarının iyileştirilmesini sağlamışlardır (Şahin, 2013: 218-219).

Türk kadınların, kendi hakları için Batılılar gibi yoğun bir mücadele vermediği doğrudur. Sessiz, pasif kalmalarının ve feminizm hareketlerine fazla katılmamalarının sebebi, feminizm hakkında olumsuz söylemlerde bulunmuş olmasıyla birlikte “çocuk doğurmaya ve anneliğe hayır” gibi kadınların doğasına zıt olan sloganlardan dolayı, kadınların çoğunun harekete tavır alması feminizmin dışlanmasına, istenmemesine neden olmuştur (Kolay, 2015: 48).

Kısaca belirtmek gerekirse, feminizm hareketi yeni bir kadın imajının gelişmesiyle 1980’li yıllardan itibaren daha yoğun bir şekilde çağın yazarlarınca güncel hayattaki kadın deneyimlerini edebiyat dünyasına taşımıştır. Üniversite kürsülerinde kadın araştırma merkezlerinin, kadın araştırmacılarının ve akademisyenlerin ‘kadın sorunlarına’ daha çok yoğunlaşmalarıyla akademik feminizm ve kadın yazarlarının

bilimsel boyutlarda daha yakından izlenmesine ve feminizmlerin uluslararası kürsülerde tartışılmasına olanak sağlamıştır (Şahin, 2013: 256-257). Feminizmin bu seviyeye ulaşmasında sadece kadın akademisyenlerin ve araştırmacıların katkıları yoktur. Önemli erkek yazarların ve aydınların da büyük katkıları olmuştur. Örneğin Tanzimat ve Meşrutiyet yıllarının önemli isimleri olan Şinasi, Namık Kemal, Ahmet Mithat, Mehmet Rauf ve Halit Ziya kadınlar için yapılan mücadelelere destek vermişlerdir.

Feminizmin oluşum sürecini açıkladıktan sonra şimdi de feminizmin türlerini ve temsilcilerini ele almaya çalışalım.

1.3 Feminizm Türleri

Tarihsel olarak bakıldığında hemen hemen tüm toplumların belirli dönemlerinde kadınların ezildiği, ikinci plana atıldığı ya da ötekileştirildiği görülmektedir. Böyle bir durumun zirveye ulaştığı, kadının ‘cadı’ olarak adlandırıldığı bir dönemde bile kadınlar başkaldırı mücadelesini vermeye devam etmiştir. İşte bu kadınlardan biri de Venedik kökenli yazar ve filozof **Christine de Pizan (1364-1430)**, *The Book of The City of Ladies* (Kadınlar Kentinin Kitabı) (1405) adlı yapıtla ortaçağ döneminde bu ezilmeye karşı başkaldırı cesaretini göstermiştir. Kadınların ezilmesini ilk kez dile getiren, Avrupa’nın ilk kadın yazarı ve ilk Fransız hümanisti olan Christine de Pizan (1364-1430), kadınları ikinci sınıf insanlar olarak gören düşünceye karşı büyük savaşlar vermiştir (Çakır, 1996: 416). Pizan’ın diğer önemli bir romanı olan *Aşk Tanrısı* isimli yapıtı, 1235’te ele alınmış olan Guillaume de Lorris’in kadınlara olan düşmanlığı konusunu içeren *Gül Romanı*’na karşı kaleme alınmış tartışmalı bir edebi eserdir. Bu eser aynı zamanda Fransa’da tanınan ilk edebiyat tartışmasını da başlatan yapıttır (Notz, 2012: 34). Pizan’ın eserlerindeki asıl endişesi ise toplumsal sorumlulukların yeniden inşa edilmesi değil; kadınların maruz kaldıkları erkeklerin şiddet, kibir içerikli sözlü ve cinsel saldırılarına karşı kendilerini koruyup savunabilmelerini sağlamaktır (Şerbetçi, 2013: 40).

Yukarıda belirtilen kadın hakları ve feminizm hareketlerinin yaygınlaşmasıyla farklı sesler ve farklı yorumlar ortaya çıkmıştır. Bu da feminizmin çeşitlenmesine sebep olmuştur. “Feminizmler” çok boyutlu feminist düşüncelerle kendini göstermiştir (Yörük, 2009: 52). Bu bölümde de en yaygın olan feminizm türleri ele alınıp, feminist hareketlere neler kattıkları anlatılmıştır. Bundan dolayı feminizmleri kategorilere ayırmak, feminizmin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Açıklamaya da öncelikle feminizmin ilk kuramı ve çalışmamın ana konusu olan liberal feminizmle başlayalım.

1.3.1 Liberal Feminizm

Feminist hareketlerle alakalı tüm kaynaklar ilk hareket olarak ortaya çıkan liberal feminizmi açıklamakla işe başlamışlardır. Bunun nedeni ise; hem tarihsel olarak diğer akımlardan önce gelmiş olması hem de feminizmle ilgili diğer bütün akımların öncelik olarak liberal feminist tezlerle bir tartışmaya ve yüzleşmeye girme ihtiyacı duymasındır. Bu durum da, liberal feminizme öncelik kazandırmıştır. 19. yüzyılda bu hareketi kurumsallaştıran feminist düşünürler vardır. Bunlar; Mary Wollstonecraft (1759-1797), Frances Wright (1795- 1852), Sarah Grimke (1792- 1873), Elisabeth Candy Stanton (1815- 1902), Susan B. Antony (1820- 1906), Harriet Taylor (1807- 1858), J. Stuart Mill (1806- 1873), Susan Moller Okin (1946- 2004), Martha Nussbaum (1947-&).² Bahsi geçen düşünürlerin katkılarıyla oluşan aydınlanmacı liberal feminizmde akıl her zaman ön planda olmuştur (Sevim, 2005: 55).

Tezimizin ana konusu olması hasebiyle liberal feminizm konusuna sonraki bölümde etraflıca değinileceğinden burada bu kadarıyla iktifa ediyoruz.

1.3.2 Marksist Feminizm

19. yüzyılın ortalarından sonra Liberal Feminizmin teorileri üzerinde tartışmalar başlamış ve liberal feministlerin kadın problemine getirdikleri asıl çözümün faaliyete geçirilip geçirilmeyeceği ile ilgili yapılan tartışmalar Marksist Feminizmin ortaya çıkmasını sağlamıştır (Sevim, 2005: 63). Marksist Feministler, liberal feminizmin kadın sorununa bulduğu cevapları yetersiz görmüşlerdir. Sorun onlara göre sadece kadınların sınıflı toplumlarda ayrı bir sınıf oluşturması ya da oluşturmaması değildir. Her iki durumda da liberal feminizmin önerdiği çözümlerin geçerli olmayacağına kanaat getirmişlerdir. Bunun nedeni de sınıflı toplumlarda gerçek anlamda fırsat eşitliğinin olmayacağına düşünülmesidir. Yani kadının baskı altında olmasının asıl sebebi Marksistlere göre **kapitalizm**dir. Bunun çözümü ise sosyalist sisteme geçmektir (Bensoussan & Labica, 2017:56). Sosyalist sisteme geçilince kadınlar ekonomik özgürlüklerini kazanacaklarından dolayı erkeklerle eşit olacaktır. Bu nedenle Marksist Feminizmin en sık sözünü ettiği kavramlar, “kapitalizm, sınıflı toplum ve ekonomidir.” Bu akımda erkek burjuvaziyi, kadın ise, proletaryayı temsil etmektedir. Çünkü erkek, kadına göre daha güçlü bir maddi temele sahiptir. Bu durum sadece kırsal alanlarda değil, modern endüstriyel ailelerde de geçerliliğini sürdürmektedir (Sevim, 2005: 64).

---

² Bahsi geçen feminist düşünürleri sonraki ikinci bölümde ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Bkz. Liberal Feminizmin Savunucuları başlığı.

Marksist Feministlere göre, kadın kamusal üretimden azledildiği için ezilmektedir. Sınıfsız bir toplumun en iyi toplum olduğu tezini savunan Marksizm, cinsiyeti ayrı bir kategori olarak değerlendirmemiştir. Çünkü Marksizm'in analiz birimi sınıflar ve bu sınıflar arasındaki çatışmalardır (Ataman, 2009: 17).

K. Marx ve F. Engels'in fikirlerinden esinlenmiş olan Marksist Feminizm, 20. yüzyılın ilk çeyreğinde de etkisini sürdürmüştür. Bu yaklaşıma göre kadınların kamusal ve toplumsal üretime ücretli emekçiler olarak katılması ancak sosyalist bir düzende mümkün olacaktır. Kadınların toplumsal üretime bu şekilde katılması Marksist Feministler tarafından kadınların kurtuluşunun temel ön koşulu olarak görülmüştür (Maria, 2011: 62). Diğer taraftan kadınlar, kapitalist düzeninin içerisinde kamusal alanda iş hayatına katılsa bile ya yedek iş gücü topluluğu olarak kalmış ya da erkeklerden daha az ücret karşılığında çalışmışlardır (Doğan, 2008: 32-33). Bu nedenle Marksist Feministler "eşit işe eşit ücret" ilkesini sıkça öne sürmüşlerdir. Bu durum 19. yüzyılda meydana gelen Sanayi Devrimi ile sanayi toplumunun ortaya çıkması sonucu büyük önem kazanmıştır (Şerbetçi, 2013: 29).

Marksist feminist yaklaşımın dönüştürmeyi hedeflediği diğer bir kurum ise ailedir. F. Engels, toplumun ekonomik birimi olan tek eşli ailenin ortadan kaldırılması konusunda teşviklerde bulunmuştur. Engels'e göre monogami, kadını baş eğmek zorunda bırakmaktadır. Kadınları ekonomik olarak kocalarına bağımlı yapmakta ve onları ikincil olmaya itmektedir. Buna bağlı olarak da büyük oranda kadınların topluma katılmalarını yasaklamaktadır. Ona göre sadece tek eşliliğin yasaklanması bile kadını bağımsızlığa ulaştıracaktır. Engels'e göre tek eşli evlilik ile sınıflı toplum birbirine bağlıdır. Marksist Feministlere göre, kadının kurtuluşu tamamen sınıflı toplumun, yani kapitalizmin ortadan kaldırılmasına bağlıdır (Sevim, 2005: 65). Kuşkusuz bu durumlar Engels'in ve Marx'ın komünist manifestoda savundukları konuyla örtüşmektedir. Yani kısacası onlara göre tüm bunlar komünizmle gerçekleşecektir.

Marksistlerin sınıf ayrımlarını yıkma girişimleri sonunda feministleri de etkilemiştir. İşçi sınıfının, işçi kadınların ve evde emeği sömürülen kadınların haklarını savunmak için Marksist bakış açısıyla feminizm düşüncesi içerisinde kadınların hakları savunulmaya başlanmıştır. Marksistler gibi, Marksist Feministler de tüm baskıların sınıf sisteminden kaynaklandığı görüşünü savunmuştur. Ayrıca kapitalizm, kadınların kendi emeklerine yabancılaşmasının sorumlusu olarak da görülmüştür (Şahin, 2013: 280).

Marksistler ve Marksist Feministler, bir yandan sınıfsal bir toplumun ve kadınların ezilmişliğinin nedeni olarak gördükleri kapitalizme savaş açarken diğer yandan da kendileri sınıf oluşturup kadınlar arasında bölünmelere yol açmıştır. Bu durumdan kurtulmak için de çözümü yine kapitalizm içerisine girerek, yeniden üretim sürecine katılmakta bulmuşlardır. Bu nedenle de, özellikle radikal feministlerin çok sert eleştirilerine maruz kalmışlardır (Kolay, 2015: 36). Bu durum da gösteriyor ki, gerek Marksistler gerekse Marksist Feministler kendi içlerinde çelişkiler taşımaktadır.

Kadınlar “öteki” olarak, erkeklerden daha aşağı görüldüklerinden dolayı kapitalist sistem altında hep ezilmiştir. Bununla birlikte Marksist Feministler, kadınların işgücüne tam olarak katılmalarını sağlamaya çalışmanın yanında cinsellik konusu üzerine de yoğunlaşmıştır (Şahin, 2013: 283). Ancak Hartmann bu konuda biraz daha farklı düşüncelere sahiptir. Bu konudaki düşüncelerini şu sözlerle ifade etmiştir: “*Kadın sorunu hiçbir zaman ‘feminist sorun’ olmamıştır. Feminist sorun, kadınlarla erkeklerin cinsel eşitsizliğinin, erkeklerin kadınlar üzerindeki egemenliğinin sebeplerine yönelmiştir. Kadınların konumu üzerine yapılan çoğu Marksist analizde, sorun olarak kadınların erkeklerle ilişkisinden ziyade, kadınların ekonomik sistemle ilişkisi ele alınır. Belli ki kadınların erkeklerle ilişkisinin, kadınların ekonomik sistemle olan ilişkisinin tartışılması sırasında açıklığa kavuşacağı varsayılmaktadır*” (Hartmann, 2006: 4).

Marksist Teorisyenlerden biri olan **August Bebel**’in söylediği; “kadın probleminin çözümü toplumsal sorunun çözümü ile özdeştir” görüşüne Marksist Feminizmin diğer savunucuları olan, **Rosa Luxemburg**, **Clara Zetkin**, **Alexandra Kollontai** ve **Lenin** gibi isimler genel olarak bağlı kalmıştır. Zikredilen isimlerden biri olan Lenin’e göre maddi koşulların değiştirilmesi kadınların özgürleşmesi için tamamen yeterli olmasa da en azından zorunlu koşulu olduğunu Lenin şu sözleriyle dile getirmiştir: “*İşçi kadınların özgürleşmesi işçi kadınların eseri olmalıdır. Kurumların (kreşler, kantinler vs.) oluşturulmasıyla bizzat kendileri çaba sarf etmelidirler. Kadınların kapitalist toplumda maruz kaldıkları koşulların tamamıyla değişmesi kadınların bu etkinliğiyle sağlanacaktır*” (Bensoussan & Labica, 2017: 371).

Lenin ile aynı düşünceleri savunan **Alexandra Kollontai (1873-1952)** da; “*kendimi kadın işçileri sosyalizme kazanma ve aynı zamanda kadınların özgürlüğü için çalışma görevine adanmıştım*” (Bensoussan & Labica, 2017: 371-372) diyerek kadınların özgürleşme mücadelesindeki çabalarının gerçek savaş alanında (ekonomik alan) gerçekleştiğini ifade etmiştir. Bundan dolayı da cinsiyetlerine karşı uygulanan özgül baskıyı ortadan kaldırmaya yine sadece kadınların kendilerinin gücünün yettiğini belirtmiştir (Bensoussan & Labica, 2017: 372). Sovyet kadınlarının toplumsal konumunu düzenleyen, birçok hukuki çalışmaların yapılmasında aktif rol oynayan önemli kadın düşünür olan Kollontai ayrıca kadın ve erkek ilişkilerinde köklü bir değişimin yapılması için yeni bir ahlak anlayışı öne sürmüştür. İşçilerin iş ötesinde, sosyal ve politik hayatın tüm alanlarında yeni bir kültür oluşturmaları gerektiği fikrini savunmuştur (Çakır, 1996: 430). Kollontai, kadın ve erkek arasındaki cinsiyetçi işbölümünü yeteri kadar sorgulamamış olsa da kadının özerk kimlik edinmesini her zaman önemsemiş ve evlilik kurumunu da sorgulamıştır. Kadınların hak ve özgürlüğü için ortak olan hayat birimleri ve ortaklaşa çocukların bakımı türünden yeni yapıların kurulması fikrini önermiştir. Ancak bu tartışmalar ve kadınların lehine olan hareketler Stalin zamanında tamamen ortadan kalkmış ve “kutsal aile” kurumuna tekrar dönmüştür (Çakır, 1996: 431).

Marksist Feministlere göre, sömürü sistemi içerisinde kadınların erkeklerden daha çok baskı altında olmalarının önemli sebeplerinden biri de yabancılaşmadır.

Kapitalist sistemin üretmiş olduğu yabancılaşma kavramı, insanların hayatlarını, uğraşlarını ve yaptıkları işleri anlamsız bulma manasına gelmektedir. Yabancılaşmada kişi yaptığı işleri bir bütünlük içerisinde kavrayamadığı veya anlayamadığı için bölünmüşlük duygusu hissetmektedir. Marksist feministlere göre uzmanlaşma ve işbölümü, kişileri emeklerine, diğer insanlara ve içinde yer aldıkları sisteme yabancılaştırmaktadır (Sevim, 2005: 66-67). Marksist Feministler, bu yabancılaşma olgusunu kadınların erkeklerden daha yoğun yaşadığını savunmuşlardır.

Marksist feministlerin aralarında görüş farklılıkları olmasına rağmen temelde Marksist çözümlerinin kadın sorununa uygulanabileceği konusunda birleşmişlerdir. Marksist feministlere göre, toplumsal sınıf mücadelesinden ayrı olarak kadın sorunlarını tamamen anlamak mümkün olmadığı gibi sınıfsal yapı korunduğu ve temel çelişkiler de devam ettiği sürece kadın problemleri de devam edecektir. Marksist feminizm kadın problemini sosyalist ideolojiden ayıramadığı için diğer feminist kuramlar tarafından da eleştiriye maruz kalmıştır (Sevim, 2005: 71).

Kısaca belirtmek gerekirse, bazı feministler “Feminizm ve Marksizm” i farklı yönlerle giden ancak bir noktada kesişen çizgiler olarak ele almışlardır. Bu kesişim noktasının da “kadın emekçiler” olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Ayrıca Marksist Feminizm, Radikal Feminizmin etkisiyle 1960’ların son yıllarında Sosyalist Feminizm’e dönüşerek varlığını devam ettirmiştir.

1.3.3 Sosyalist Feminizm

Yeni dalga Marksist Feminizm olarak da isimlendirilen Sosyalist Feminizm, 1960’lı yılların sonlarında Radikal Feministlerin Marksizm’e karşı verdikleri mücadelelerden yararlanarak ortaya çıkmıştır (Ramazanoğlu, 1998: 33). Yani bir önceki akımda da belirttiğimiz gibi Marksist feminizm zamanla Sosyalist Feminizme dönüşmüştür.

İlk sistemli kuram olan Sosyalist Feminizm, Radikal ve Liberal Feminizmden farklı olarak kadının konumunu yalnızca toplumsal cinsiyet kavramı üzerinden hareket ederek açıklamaya çalışmamıştır. Kadını, sınıfsal ve ekonomik koşullarını da göz önünde bulundurarak değerlendirmiştir. Sosyalist Feminizmin önemle üzerinde durduğu temel görüşler “emeğin yeniden üretimi” ve “evdeki emeğin ekonomik değeri” dir. **Engels, August Bebel, Juliet Mitchell, Eli Zaretsky ve Maria Rosa Della Costa** gibi sosyalist feministler bu görüşe bağlı kalmışlardır (Zoonen, 2002: 479).

Sosyalist Feminizm, Marksist Feminizm’ in kadınları, hem evde hem de çalışma kurumlarında sürekli ezen ataerkilliği ve kadın emeğinin ücret olarak herhangi bir

karşılığı olmadığı konusunu açıklığa kavuşturmada yetersiz kaldığını savunmuştur (Özsöz, 2008: 53).

Sosyalist feminizme büyük katkısı olan Engels'e göre kadınlar ancak erkeklerle gerçekten bir toplumsal eşitlik oluşturdukları ve eşit haklara sahip oldukları vakit özgürleşebileceklerdir. Bu nedenle de Engels, bütün kadınların toplumsal üretime katılması, karı-koca aile yapısının ortadan kaldırılması ve ev işlerinin kamusal sanayiye dönüştürülerek kadının çaba sarf etmesi gerektiğini belirtmiştir (Engels, 1967: 98). August Bebel (1976) ise '*Kadın ve Sosyalizm*' adlı kitabında Engels ile aynı düşünceleri paylaşarak, kadınların sömürülmesini ve ezilmişliğini sınıf temelli olarak açıklamıştır (Bebel, 1976: 56).

Marksist Feministler sınıfsal yapıya dikkat çekerken erkek egemenliğine çok fazla değinmemişlerdir. Sosyalist Feministler ise sınıfsal baskının ciddi boyutlarını vurgulayarak ataerkillik kavramı ile kapitalizmin birbirleriyle ilişkisini ortaya çıkaran özgün bir politikayı kabullenmişlerdir (Arat, 2010: 71). Buna göre, ataerkillik kavramı ile kapitalizm kavramı arasında karşılıklı bir bağımlılık ilişkisinin olması Sosyalist Feminizm'in bir ön kabulü olmuştur. Bu görüşlere bakarak diyebiliriz ki, Sosyalist Feminizm, kadınları baskı altında tutan en önemli faktörün kapitalizmin değil de, daha çok ataerkilliğin olduğunu kabul etmektedir (Ataman, 2009: 18).

Sosyalist Feminizm'e göre sosyalizmin en çok ilgilendiği konular kadın problemleri ve bunun çözümleridir (Rowbotham vd, 1984: 290-291). Jagger da bu konuyla ilgili şöyle bir ifadeye bulunmuştur; "*Sosyalist Feminist analizlere göre, kapitalizm, erkek egemenliği, ırkçılık ve emperyalizm öylesine karmaşık bir şekilde iç içe geçmişlerdir ki birbirlerinden ayrılamazlar. Sonuç olarak, bu egemenlik sistemlerinden herhangi birinden kurtulmak için bunların hepsini birden sona erdirmek gerekir*" (Ataman, 2009: 18).

Sosyalist Feminizm, dünyada olduğu gibi Türkiye'de de 1970'ler sonrası feminizmin etkin olduğu yıllarda belirginleşmiştir. Sivil toplum hareketleri, işçi partisi ve komünist propagandalar yoluyla sosyalist feminist eğilimler kendilerini daha fazla göstermişlerdir (Kara, 2006: 25).

Sonuç olarak belirtmek gerekirse, kadınlar yüzyıllar öncesine göre daha fazla yol kat etmişler ve bu süreçte birçok değişimler yaşamışlardır. Her ne kadar feminist hareketler birçok sorunlarla karşılaşmış olsa da, yine de feminizm hareketi kadınların kurtuluş yollarından biri olmuştur. Kadınların bu mücadele süreci farklı hareketler içerisinde de olsa devam etmektedir. Bir feminist hareketin zayıflaması veya etkisiz olmaya başlaması yeni ve karşı bir feminist hareketin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Buna göre Sosyalist Feminizm'e karşı bir hareket olarak da Radikal Feminizm ortaya çıkmıştır.

1.3.4 Radikal Feminizm

Radikal Feminist yaklaşım, 1960'ların sonlarında ve 1970'lerin başlarında, bir grup eski "eylemci kadın" tarafından, New York ve Boston'da ortaya çıkmıştır. Bu "eylemci kadınlar", 1960'larda medeni haklar ve savaş karşıtı kampanyalar yapmak için siyasi etkinliklere katılan kadınlardır (Donovan, 2005: 267). Radikal Feminizm, 1969-1970 yıllarında başlayan kadın özgürlük hareketi, Liberal ve Marksist feminist geleneklerden esinlenerek ortaya çıkmasına rağmen bunlardan oldukça farklı taleplerde bulunmuştur (Ataman, 2009: 19).

Radikal Feminizm farklı bir mahiyete sahip olduğu için tanımlanması diğer yaklaşımlara göre daha zor olmuştur. Örneğin lezbiyen gruplar bile her tür zorunlu heteroseksüelliğe karşı mücadele etmek için radikal bir ayrımcılığın gerekliliğini vurgulayarak Radikal Feminist hareket içerisinde yer alabilmektedir (Hırata, 2009: 176). Buna göre Radikal Feministler, kadınların erkekler tarafından baskı altına alınması konusunda diğer feminist gruplardan farklı olarak kimi keskin ortak görüşleri paylaştıkları için Radikal Feminizm çatısı altında toplanmışlardır. Radikal feminist talepleri şu şekilde özetlemek mümkündür: Radikal Feministler, ataerkil cinsiyet baskısının var olan ataerkil sistemin bir sonucu olduğu gerekçesiyle erkek egemenlik sistemin tamamen ortadan kaldırılmasını kendilerine en önemli amaç haline getirmişlerdir (Notz, 2012: 19). Öyleyse Radikal Feminizmin temelde şu görüşleri savunduğunu da belirtmek gerekmektedir; kadınların baskı altına alınmasının kökeninde erkek egemenliği yatmaktadır. Onlara göre, kadınların kendilerini bastırılmış bir sınıf olarak görmeleri ve bu nedenle de enerjilerini diğer kadınlarla birlikte baskı uygulayanlara karşı savaştıkları bir harekete çevirmeleri gerekmektedir. Erkekler ve kadınlar doğaları gereği birbirlerinden farklıdır ve farklı üsluplara, farklı kültürlere sahiptirler. Buna göre de kadınların tarzı gelecekteki herhangi bir toplumun temelini oluşturmaktadır (Doğan, 2008: 30).

Radikal Feminizm, "kişisel olan politiktir" sloganı ile evrensel olanın "erkek" olduğunu söyleyen anlayışın ötelenmesini ve sanayi uygarlığının karanlıkta kalmış tarafının da aydınlatılmasını istemiştir. Bu slogan kadınların, kendi hayatlarını, erkek egemenliği altındaki toplumlarda ortaya çıkan ortak deneyimin bir parçası olarak görülmesine sebep olmuştur (Arat, 2010: 75).

Radikal Feministlere göre, verilen savaş oy hakkının elde edilmesi değil, cinsiyet statülerinin değişmesi üzerinedir. Mücadele çizgisi de burjuva ve proletarya arasında değil, erkek ile kadın arasındadır (Ataman, 2009: 20). Bu görüşte olan düşünürlerden biri **Catherine Macaulay (1731- 1791)**'dir. Macaulay, Fransız Devrimi'ne fikirleriyle karşı çıkan bir radikal feministtir (Walters, 2009: 48). Macaulay 1790 yılında, *Letters on Education* adlı yapıtında, kadınların aslında görünüşte naif, kibar ve duygusal olmalarının doğuştan gelen bir nitelik olmadığını, yanlış eğitim almalarının neticesi olarak ortaya

çıkıldığını ifade etmiştir. Ayrıca şunu da eklemek gerekir, Macaulay cinsellikte ayrımcılığa tepki göstererek bir bakire kadının tek bir cinsel tecrübeyle değersizleştirilmemesi düşüncesini ısrarla savunmuştur. Bununla birlikte kadınların erkeklerden tamamen bağımsız olarak kendilerini geliştirmeye, kendi benliklerini serbestçe ortaya çıkarmaya hakları olduğunu dile getirmiş ve sadece erkeklere ait bir mal oldukları düşüncesini sert bir dille eleştirmiştir (Arat, 2010: 41).

Mary Daly ve **Andrea Dworkin** de radikal feminist grup içerisinde ismi geçen önemli düşünürlerdendir.

1970’lerde Radikal Feminizme daha çok İskandinav ülkelerinde yaygın olarak rastlanmıştır. Bu bölgede hiyerarşi ve liderliğin olmadığı, genelde kurumsallaşmamış örgütler göze çarpmıştır (Sevim, 2005: 75). Fakat 1970’lerden sonra kadın komünleri kurulması sonucunda Radikal Feminizmin merkezi de artık Amerika olmuştur (Dikici, 2016: 528).

Radikal Feminizm’ i Marksist Feminizm’ den ayıran önemli nokta, kadın ile erkek arasındaki eşitsizliğin temelini üretim ilişkilerinden değil, üretim sürecinden kaynaklandığını iddia etmesidir. Radikal Feminizm, tarihteki ilk iş bölümünden beri kadın ile erkek arasında devam eden bir ezen ve ezilen ilişkisinin olduğunu savunmaktadır. Bundan dolayı da radikal feminizme göre kadının ezilen tarafta olmasının tamamen ortadan kalkması için üretim araçlarının mülkiyeti değişmek zorundadır (Şerbetçi, 2013: 30).

Radikal Feministlere göre, “aile” kadın erkek eşitsizliğinin ikinci önemli temel sebebidir. Radikal feminizme göre, var olan kapitalist düzen ortadan kalksa bile, aile kurumu korunduğu sürece ataerkil düzenin varlığı da korunmaya devam edecektir. Yine bu feminizme göre, aile ile doğrudan ilişkili olan evlilik kurumu da kadınlara baskı uygulamanın farklı bir formülüdür (Sevim, 2005: 80). Radikal feministler, kadınların erkeklerle tüm ilişkilerini kesmesi ve kendi topluluklarını oluşturması gerektiğini savunmaktadır (Hanay, 2008: 45). Bu görüşe göre Lezbiyenlik de gelecekteki cinsel tercih olarak görülmektedir.

Kadının erkeğe benzetilmesi veya benzemesi, kadın hareketine vurulacak en büyük ve en kötü darbedir. Bundan dolayı Radikal feminizmde kadınsı kültür mümkün oldukça yüceltilmiş ve ön plana çıkartılmıştır. Kadınlığa atfedilen güzellik, estetik, ses tonu, nezaket ve doğurganlık gibi kadınsı kavramların hâkim olduğu bir kimlik oluşturma siyaseti geliştirilmiştir. Radikal Feminizmin, Liberal Feminizm’ in kadın-erkek eşitliği görüşüne olan eleştirisi de bu noktada ortaya konmuştur (Çaha, 1996: 162).

Radikal Feminizme göre, kadınların bağımsızlığı için hem kapitalizmi hem de patriyarkayı (baba yasası) ortadan kaldırmak gerekmektedir. Ancak bunlar güzel bir dünya kurmak için asla yeterli değildir. Aslında erkek egemenliğinin bir uzantısı olan

savaşlar, ırkçılık ve çevre kirliliği gibi sorunlar tamamen ortadan kaldırılmadıkça bu dünya düzelmeyecektir (Sevim, 2005: 85).

Zaman geçtikçe bilinçlenen kadınlar her geçen gün büyüyen kadın dernekleriyle başlarının çaresine bakmayı, kamuoyu oluşturmayı, devletin desteğini arkalarına almayı öğrendiklerinden beri, (Şahin, 2013: 310) Radikal Feministlere pek iş düşmemiştir. Bu konuyla ilgili literatürde şöyle bir ifade yer almaktadır; “2000’li yıllara girerken radikal feministlerin eylem ve söylemleri artık çok da görünür değildir. Radikal Feministler herhangi bir kadın sorunu ortaya çıktığında buna ilişkin protesto ve eylemlerini doğrudan kendileri yapmak yerine diğer kadın örgütlerini desteklemişlerdir. Kendisini Radikal Feminist olarak tanımlayanlar, 90’ların sonunda hala var olduklarını küçük toplantılarda dile getirmekte ancak kamuoyunun önünde pek görünmemekteydiler. 1999’un sonlarına gelindiğinde bu ve benzeri olaylarda radikal feministlerin sesi artık küçük de olsa bir grup olarak değil, bireysel söylemler olarak nadiren duyulmaya başlamıştır. Bu da Türkiye’de radikal feministlerin artık dağılarak farklı gruplar içerisine dâhil olduklarının bir göstergesi olmuştur” (Kara, 2006: 19).

Radikal feminizmi açıklığa kavuşturduktan sonra şimdi de diğer bir feminizm türü olan Kültürel Feminizmi ele alalım.

1.3.5 Kültürel Feminizm

Hukuki değişimden daha çok kültürel dönüşüme vurgu yapan Kültürel Feminizm, kadına kişisel güç, gurur ve kamusal alanının yenilenme kaynağı bakış açısıyla bakmıştır (Özsöz, 2008: 54). Kültürel Feministler eleştirel düşünme, eğitime değer verme ve kendini mümkün oldukça geliştirmenin önemini kabul etmişlerdir ancak bununla beraber hayatın akıl dışı, sezgisel ve büyük ölçüde kolektif yönü üzerinde de durmuşlardır. Kültürel Feminizm, Liberal Feministlerin savunduğu kadın hakları sorununun kendi içinde çözüme kavuşmuş olduğunu kabullenmeleri sebebiyle bu durumun ötesine geçmiştir (Sevim, 2005: 61).

Kültürel Feministler kadınların oy hakkını almalarını desteklemişlerdir. Ancak bunun nedeni onlara göre, erkeklerle eşit olmak için değil, kadınlık kültürünü kamusal alana taşıyarak toplumsal çatışmaları azaltmak, uluslararası mücadeleleri durdurmak ve doğaya karşı acımasız olan davranışları denetim altına almak içindir (Yörük, 2009: 68). Düşünceleri daha sonra kültürel feminist savunucularına da kaynaklık edecek olan **Charlotte Perkins Gilman (1880-1935)** 1898’de ele aldığı *Women and Economic* adlı yapıtında oy hakkıyla ilgili isteklerini ve görüşlerini belirtmiştir (Çakır, 1996: 421). 1911’de yazdığı *The Man Made World or Our Androcentric Culture (Erkek Yapısı Dünya ya da Erkek Merkezli Kültürümüz)* ve 1915 yılında yayınladığı *Herland (Kadınlar Ülkesi)*

adlı yapıtlarıyla Gilman, kadınların barışseverlik ve iyi niyetlilik gibi olumlu duyarlılıklara sahip olmalarından ötürü kadın odaklı bir dünya kurulması gerektiğini savunmuştur (Çakır, 1996: 423).

Gilman'a göre, tarih öncesi dönemlerden itibaren iki cinse yüklenen rol, kadınların ve erkeklerin farklılaşmasına sebep olmuştur. Kadınlık demek; bir bütün oluşturmak, bir araya getirmek, kurmak, beslemek, barıştırmak, önlem ve eğitim demektir. Erkeklik ise; mücadele etmek, savaşmak, yaygınlaştırmak, dağıtmak ve hasar vermektir. Gilman, çağdaşı olan birçok feministin tam tersine, kadınsı değerlere daha çok önem vermiştir. Söz konusu değerleri (örneğin; annelik enerjisini ve annelik sevgisini vb.), toplumu bir araya getiren güç olarak görmüştür. Gilman'ın bu görüşleri dile getirmesi, yayması, kadın dayanışmasına yönelik faaliyetlerde bulunması ve 'kız kardeşlik' kavramını öne çıkarması ile onu günümüzün barışçı feminist teorisine önemli katkılarda bulunan bir öncü olarak tarihe geçirmiştir (Çakır, 1996: 422).

Margaret Fuller'in 1845 yılında yazdığı '*19. Yüzyılda Kadın (Woman in the Nineteenth Century)*' adlı eseri Kültürel Feminist akımını başlatan eser olmuştur. Bu gelenek Avrupa'daki romantik akımın bir ürünü olarak, Aydınlanma akılcılarının mekanik bakışından tamamıyla farklı biçimde, bilginin duygusal ve sezgisel yönü üzerine vurgu yapmış ve doğal dünya görüşünü savunmuştur. Fuller kitabında kadınların kendilerini ve özgüvenlerini geliştirmeleri gerektiğini savunmuştur (Arat, 2010: 65). Kadınların özgürleşmesi ile dünyanın iyileşmesi arasında da bir bağlantı olduğunu önemle vurgulamıştır (Sevim, 2005: 62). Aslına bakarsak sosyalist feminizm ile bireycilik arasında geçiş noktasında bir feminist düşünür olan Fuller (Şerbetçi, 2013: 43), birinci dalga feminizm akımının önemli kuramcısı ve aktif eylemcilerinden biri olarak da tanınmaktadır (Alptekin, 2011: 36).

Bu minvalde kadınların erkeklerle eşit hukuki haklara sahip olması gerektiğini ileri süren Fuller, 'kadın doğasının farklılığı' ile ilgili ilk öğretiyi ortaya atan isim olmuştur (Alptekin, 2011: 36). Bu kurama göre, kadınlarda var olan kendine has yapıları gereği hisli ve içgüdüsel bilgiye ulaşmada kendilerine has yetenekleri olan varlıklardır (Özsöz, 2008: 53). Fuller'e göre, kadınlarda var olan kendilerine has bu özelliklerin ifade edilmesine izin verildiğinde, hem kendi yaşamları hem de sosyal yaşamları radikal bir şekilde değişecektir (Alptekin, 2011: 37). Bu hususta, kadının dışı olan (duygusal ve sezgisel) yönüne önemle vurgu yapan Fuller, Aydınlanma dönemi görüşünün bilginin akıldan beslenen nesnel ve mekanik yönünü eleştirmektedir (Sevim, 2005: 66). Bu duruma göre, kadınlarla erkekleri iki ayrı kutup olarak gören Fuller' in mevcut kabulü, kadınların ve erkeklerin uyumlu bir dönem geçirmeleri durumunda, kadınların normal olarak kültürleri de dışileştireceği sonucunu doğurmaktadır (Özsöz, 2008: 54). Böylece toplumlar arası çatışmaların en aza inmesi mümkün olabilecektir.

Kültürel Feminizm' in asıl önemli gördüğü konular; askerlik hizmeti, cinsel özgürlük kavramı ve eşcinsel haklar olmuştur. Askerlik hizmeti konusunda Kültürel

Feministler Liberal Feministlerden belirgin olarak ayrılmıştır. Liberal Feministler, eşitlikçi kamusal alan görüşünden ötürü askerlik hizmetini kadınlar için de uygun görmüştür. Ancak Kültürel Feministler, sistemin barışsever değerlere sahip olması gerektiğini ileri sürdükleri için bu düşünceye şiddetle karşı çıkmıştır (Özsöz, 2008: 55). Diğer taraftan feminizm tarihinde Kültürel Feministler, lezbiyen ve eşcinsel hak ve özgürlüklerine ilk kez değinen feminist akım olmuştur. Farklılıkların bir arada olma ilkesini savunan bir görüş olarak Kültürel Feminizm' in eşcinsel haklarından ilk kez söz etmiş olması çok da şaşırtıcı ya da ilginç değildir. Cinsel özgürlük bağlamında da kültürel feministler, kültürel geleneğe göre, cinsel bir meta olarak görülen kadının kendi vücudu üzerinde tamamen söz söyleme, kısıtlama ya da değiştirme hakkı olması gerektiğini savunmuştur. Bunun yanı sıra doğum kontrolü ve kürtaj gibi kararların uygulanması da tamamen kadınların isteğine bağlı olmalıdır (Yörük, 2009: 66). Kültürel feminizmle yakından ilişkili olan ve günümüzde de hatırı sayılır kitlesi bulunan Lezbiyen Feminizmden de söz etmemek mümkün değildir.

1.3.6 Lezbiyen Feminizm

Kültürel Feminizm ile bazı ilkeleri ortak olan Lezbiyen Feministler, 1970'li yıllar boyunca diğer feminist tutumları sert bir şekilde eleştirmiş ve kendilerine has yaşam durumlarını yansıtan gruplar oluşturmaya başlamışlardır (Sevim, 2005: 86). Çünkü onlara göre, kadınların baskı altında olmasının ve ezilen tarafta yer almasının temelleri "heteroseksüel" ilişkilerin kurumsallaşmasına dayanmaktadır. Heteroseksüellik, Lezbiyen Feministler tarafından erkeklerin isteklerini kadınlara zorla kabul ettirebildiği ve kadınların bağımsız olarak hareket etmedikleri bir ataerkil kurum olarak tanımlanmıştır (Ramazanoğlu, 1998: 214).

Heteroseksüel, Lezbiyen Feministler tarafından patriarkayı korumaya yarayan, ataerkilliği yücelten bir grup olarak görülmüştür ve bu nedenle de lezbiyen feministler erkeklerle cinsel ilişkiye girilmemesi gerektiğini savunmuştur. Çünkü onlara göre heteroseksüel, kadınlara el koyarak, onları baskı altına alarak erkek egemenliğinin (patriarka) devamını sağlamaktadır (Ramazanoğlu, 1998: 215).

Peki, öyleyse kimdir Lezbiyen? Toplumda nasıl algılanmaktadır? Bir ifadeye göre; " *Bir lezbiyen, 1970'lerin sonunda, kadınları seven bir kadın olmaktan ziyade, erkeklerle yatmayan bir kadındır*" (Şahin, 2013: 359). Günümüzde ise, lezbiyenler kendi hemcinslerinden hoşlandıklarını rahatça dile getirebilmekte ve özgürce yaşayabilmektedir. Erkeklerin hegemonyasından kaçarak lezbiyenizm akımına sığındıklarını gizlememektedirler (Şahin, 2013: 359-360).

Lezbiyen feminizmin savunucuları arasında **Charlotte Bunch, Rita Mae Brown, Adrienne Rich, Audre Lorde, Marilyn Fry, Sheila Jeffeys** ve **Monique Wittig** gibi isimler vardır.

Toplumlardaki en yaygın ve yanlış kanılardan birisi, bütün feministlerin lezbiyen olduğu inancıdır. Feministlere antipati duyulmasında bu yanlış kanının büyük etkisi olmuştur. Lezbiyenler ancak feminizmin çatısı altında seslerini daha çabuk, daha büyük bir kesime duyurabilmiş ve kendileri ile ilgili kararlar alma noktasında daha özgür hareket etme fırsatı bulabilmişlerdir. Fakat şunu da belirtmek gerekir ki feminist olan tüm lezbiyenler, Lezbiyen Feminizm' in içerisinde yer almamaktadır, içlerinde farklı feminizmleri destekleyenler de vardır; Sosyalist Feminizm, Marksist Feminizm vb. gibi. Bu da feministler arasında fikir birliği olmadığını, çeşitliliğin her geçen zaman gittikçe arttığını göstermektedir (Çardak, 2012: 47).

Lezbiyen Feminizm, kadının cinselliğini ve bedenini, anne kız ilişkisini, kadınların kültürel hayatını, kadınlar arasındaki duygusal ve cinsel ilişkileri yüceltmıştır. Hem kadınlarla hem de erkeklerle cinsel ilişki hayatı olan çift cinsiyetli kadınlar, Lezbiyen Feminizm' in temeli olan cinsiyet ve cinsel ikilikleri ara sıra bozmaktadırlar (Şahin, 2013: 356-357).

Heteroseksüel olmayan bireylerin toplumda kendilerine yer edinebilmelerinde ve kabul görmelerinde yardımcı olan en büyük etkenlerden birisi film dünyası olmuştur. Ülkemizde dahi, İstanbul, İzmir ve Ankara gibi büyük şehirlerde travestiler ve biseksüellere rastlamak mümkündür. Televizyonlarda yayınlanan filmlerde ve kadın programlarında, heteroseksüel olmayan bireylere sıkça rastlanmaktadır. Zaman geçtikçe de, cinsel seçimin bir tercih olduğu görüşü, televizyon sayesinde topluma normal ve doğal görünmeye başlamıştır. Bu konuyu destekleyen şöyle bir ifadeyi örnek gösterebiliriz; *“Batı Avrupa ve Kuzey Amerika televizyonlarda eşcinsellik 1970’lerde, izleyiciyi şoke edebileceği gerekçesiyle (ve eşcinsel hareketin daha gelişmemiş olması dolayısıyla) işlenmeyen bir izlek iken, bu riski alabilen yapımcıların karşılaştığı izleyici tepkisinin sonucunda kar getirebilen bir araç olarak keşfedilmiştir. Burada “hedef kitle” söylemi yeniden geçerlilik kazanmaktadır. Asgari riskin azami kar getireceği düşüncesiyle hareket eden televizyon yapımcıları, örneğin televizyon draması gibi çok sayıda izleyiciye hitap etmesi beklenen metinlerde riski asgariye indirmeye çalışmaktadır. Televizyon dizilerinde 1980’lerin ikinci yarısından itibaren eşcinsel karakterlerdeki ve temalardaki gözle görünür artış, bunun bir risk olarak giderek geçerliliğini yitirmiş olduğunu göstermektedir”* (Kılıçbay, 2005: 59).

Lezbiyen Feminizm' in asıl isteği, insanlara, baskı yapmadan cinsel kimlikleri ne olursa olsun ve bu kimliğe nasıl ulaşmış olursa olsun, onları oldukları gibi olma özgürlüğünün tanınmasıdır. Bu görüşe göre, kimse cinsel tercihlerinden dolayı yargılanmamalıdır. Bu savunulara bakarak diyebiliriz ki Lezbiyen Feministler, kadınların

yeni bir benlik anlayışı geliştirmeleri için birleşmelerini ve erkeklerden daha özgür daha güçlü olan bir kadın kimliği yaratmayı amaçlamaktadır (Ramazanoğlu, 1998: 216).

Lezbiyen feminizmi açıkladıktan sonra şimdi de feminizmde büyük yankılar yapan ve günümüzde de temsilcileriyle birlikte adından sıkça bahsettiren Varoluşçu Feminizme geçelim.

1.3.7 Varoluşçu Feminizm

Varoluşçuluk, **Kierkegaard** ve **Nietzsche**'nin düşüncelerinde köklenen bir yaklaşım olarak **Martin Heidegger**, **Karl Jaspers** ve **Jean Paul Sartre** gibi düşünürler tarafından geliştirilip kuram haline getirilmiştir (Karakaya, 2004: 74) .

Varoluşçu Feminizm ise erkekler gibi kadınların da var olmadan önce bir öze sahip olmadıklarından dolayı, kendi varlıklarını oluşturabilme, kendilerine zorla dayatılan rolleri sorgulayabilme, kendilerine sunulanı kabul etme veya reddetme hakkına ve özgürlüğüne sahip olmaları gerektiğini savunan feminist bir görüş olarak ortaya çıkmıştır (Şahin, 2013: 334).

Çağımız varoluşçuları için **Sartre**, Varoluşçu Feministler için de **Simone De Beauvoir** felsefe ve edebiyat dünyasının büyük ve önemli varoluşçu yazarlarıdır. Ancak bununla birlikte onların isimleri genellikle varoluşçu bir çift olarak birlikte anılmaktadır (Direk, 2013: 73).

Feminist Teori'ye önemli katkıları olan, Varoluşçu Feminist hareket içerisinde bulunan **Simone de Beauvoir (1908- 1986)**, 20. yüzyıl feminist düşüncesinin en önemli düşünürlerindendir. Kamusal alan ve özel alan tartışmalarında Platon döneminden beri kadının özel alandaki konumunu tartışan, ele alan ilk Feminist düşünür olmuştur (Şerbetçi, 2013: 44).

Simone De Beauvoir ayrıca Fransız roman ve deneme yazarıdır. Gençlik yıllarında sosyalist hareketlerde aktif rol oynamıştır. Jean- Paul Sartre'ın varoluş felsefesinden etkilenerek varoluşçu feminist bir yaklaşımın oluşmasında etkili olmuştur. *Kadın ve Yaşlılık* adlı eserlerinde kadınların ve yaşlıların toplumsal hayattaki durumlarını eleştirmiştir. Fransa'da kadınların kürtaj hakkını ilk savunanlardan biri olmuştur (Beauvoir, Kadın, 1993: 65). Simone de Beauvoir'in *İkinci Cins (The Second Sex)* adlı eseriyle feminizm tekrar yeni bir oluş kazanmıştır. Beauvoir, bu eserinde, kadınların bazı seçimler yapması gerektiğini ileri sürerek erkeklerin rasyonel ve kültürel alanlarında yer alabilmeleri için ilk önce kadınların kendi biyolojik özelliklerini ve bedenlerini aşmaları gerektiğini ifade etmiştir (Beauvoir, 2019: 674). Ona göre kadınların, erkeklerin sahip olduğu söz konusu alanlarda aktif ve natürel anlamda özgürleşmeleri için ihtiyaçları olan

ikinci adım ise özel alanda süreklilik sağlayan durumlarının üzerine tekrar kafa yormalarıdır. Özellikle de annelik konularını ki Beauvoir'a göre bu husus kadınların bağımsızlığının önündeki en büyük engeldir (Beauvoir, 2019: 675). Çünkü ona göre kadınların özel alandaki annelik ve erkeğin karısı olma konuları kadın özgürlüğü için ciddi bir sorundur. Beauvoir kadının özel alandaki rollerini gündeme getirip tartışmaya açarak farklı feminizm türlerinin de ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Şerbetçi, 2013: 45).

Simon de Beauvoir'ın Feminizm'e en büyük katkısı, "*Kadın doğulmaz, kadın olunur*" (Beauvoir, 2019: 315) görüşüyle, ilk kez kadınların içine doğdukları toplum tarafından kadınsılaştırıldıklarını ve kadın olarak görüldüklerini vurgulamasıdır. Çünkü bu görüşüyle daha sonraki dönemlerde "toplumsal cinsiyet" olarak isimlendirilecek olan terimin oluşmasını sağlamış ve ilk kez kadını var edenin doğa değil de uygarlıklar olduğu görüşünü ifade etmiştir. Beauvoir'ın kadınların uygarlıklar tarafından kadınsılaştırıldıkları düşüncesinden demek istediği şudur aslında; kadınların fiziki özellikleri, zihinsel ve hissi eğilimleri ya da becerileri farklıdır ancak bu niteliklerin, yaklaşımların ve becerilerin şekillendirilmesi ve onlara değer atfedilmesi sosyal ve tarihsel durumların bir ürünüdür (Direk, 2013: 12).

Feminist kuramlar içerisinde kadının bir birey olarak kendi benliğini ortaya çıkarması gerektiği anlayışı varoluşçu felsefesinin temel ilkelerinden biri olmuştur. Varoluşçu feminizme göre kadın 'öteki' olmaktan kurtulup, özgür olursa ancak kurtuluşu tamamlanmış olacaktır (Şahin, 2013: 329). Bu görüşü destekleyen şöyle bir ifadeye yer verebiliriz; "*Gerçekten de ne kadar çelişken gözükürse gözüksün, Simone de Beauvoir'a göre erkekler ve kadınlar insan özgürlüğü açısından tam anlamıyla eşit değildirler. Özne kavramının açık seçik evrenselliğine karşın, kadın doğal olarak erkekten daha az öznedir. Beauvoir'ı okurken erkeklerin ve kadınların eşit biçimde etkin olmadıklarını anlıyoruz. Erkek, birey ve etkin olarak doğmuş gibidir, verilmiş gerçekliği kendiliğinden aşar, oysa kadının biyolojik yazgısı edilgenliğe adamıştır onu. Ancak ilksel edilgenliğini silerek gerçekten etkin ve özgür bir birey olabilecektir*" (Agacinski, 1998: 51).

Simone de Beauvoir'e göre, kadın problemini kavramak için ne biyolojinin ne de psikolojinin tanımına gerek vardır. Varoluşçu felsefeye göre ise, bu tür tanımları kabul ettiğimizde varoluştan önce gelen "öz" ü de beraberinde kabul etmek gerekmektedir. Bu durumda Beauvoir'a göre, kadınların özgürleşmelerinin önüne insanın toplumsal, psikolojik ve biyolojik yapısını aşılamayacak engeller olarak koyulmuştur (Sevim, 2005: 72). Bu görüşüyle Beauvoir'ın kadın ve erkek arasındaki biyolojik ve psikolojik farkı inkâr etmediğini söyleyebiliriz.

Varoluşçuluğun yüklemiş olduğu anlamlı bir özgürlük için kadınlar, erkekler gibi kendilerinin de var olduklarının, 'öteki' olmadıklarının mücadelesini vermiştir. Bunun yanı sıra artık kadınlar "hayır" demeyi, 'ben' demeyi öğrenmiştir. Erkeklerin ellerinde birer nesne olmaktan kendilerini kurtarmanın önemini ve erkeğin doğuştan elde

ettiği özgürlüğe ve ayrıcalıklara sahip olmanın ne kadar gerekli olduğunu kadınların kavradığını da söyleyebiliriz. Şimdi de çok tartışmalı bir feminizm türü olan Postmodern Feminizm' e göz atalım.

1.3.8 Postmodern Feminizm

Feminizm ile postmodernizmi harmanlayan Postmodern Feminizm, 17. yüzyıldan bu yana hüküm süren modern bilim anlayışının, erkeğin bilim ve aklı, kadının ise duygu ve mantıksızlığı anımsattığı düşüncesini öncelik alan “erkek” merkezli bir bilim anlayışı olduğunu ifade etmiştir. Bu görüşe göre kadın modern bilginin geliştirilmesi sürecinde dışlandığından dolayı yeni bir bilimsel anlayışa ihtiyaç duyulmuştur. Postmodern Feminizm anlayışı, erkeklerin kadınlara karşı bazı önceliklere sahip olduğunu kabul etmekte, ancak bu kategorileşmenin çok da önem arz etmediğini öne sürmüştür. Postmodern anlayışa göre, kadınlar ile erkekler arasında yalnızca toplumsal olarak temellendirilmiş farklılıklar bulunmaktadır (Ataman, 2009: 20-21).

Postmodern Feministlere göre, tek bir doğru olmadığı gibi, tek bir toplumsal gerçeklik de yoktur. Çünkü onlara göre, hakikat Tanrı ile öldüğü için toplumsal gerçeklik de ölmüştür. Bu savunuya göre, postmodern feministler, toplumu yeniden ele alıp değerlendirecek, toplumsal gerçekliği yeniden sorgulamıştır (Şahin, 2013: 339).

Postmodernistler, istedikleri hayatı seçmekte özgür davranmışlardır ve bundan da kendilerini sorumlu tutmuşlardır. Modernist ve postmodernist feminizmlerin farklı görüşleri ve farklı eylemlerine rağmen, kadın cinsinin ezilmişliğini, ikincilliğini ve ötekiliğini ön plana çıkarmaları bakımından benzerlik göstermişlerdir (Demir, 2014: 120).

Postmodern Feminizm, postmodern ve postyapısalcı teorilerini de kapsayan bir akım olarak anılmıştır. Postmodernizmi feminizmin diğer türlerinden farklı kılan en belirgin özelliği ise, cinsiyetin ‘dil’ ile yapılaşmış olduğu görüşüdür. Bu görüşün en önemli destekleyicilerinin başında **Judith Butler** gelmektedir. Butler, *Cinsiyetler Belası* adlı eserinde bu konuyu ayrıntılı olarak ele almıştır. Butler, Simone de Beauvoir, Michel Foucault, Julia Kristeva, Jaques Lacan ve Monique Wittig’in çalışmalarını değerlendirerek, kadının ikincil plana atılmasının tek bir nedene bağlanamayacağını ve bu sorunla mücadele ederken tek bir yaklaşımın olamayacağı görüşünü savunmuştur (Butler, 2008: 191-192).

Radikal Feministler, kadının farklı olduğu konusunda büyük ve yoğun çaba sarf etmişlerdir. Kadın ile erkeğin eşit olmasından ziyade farklılıklarını gözler önüne sermeyi tercih etmişlerdir. Ancak Postmodern Feministler de “öteki” olmayı dezavantaj olarak değil de, farklılık olarak görmüş ve ötekileştirilmekten kurtulmak yerine öteki olmayı,

farklı olmayı avantajlı hale getirmişlerdir (Şahin, 2013: 348). Bu konuda sanırım iki kuramın benzer olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Kadınların kadın olmasından dolayı yaşadıkları zorluklar ortadadır ancak buna ek olarak hem ırkı hem de renginden dolayı yaşadıkları sıkıntılar da eklenirse en çok zorluk çekenlerin siyahi kadınlar olduğunu söyleyebiliriz. Bunun sonucu olarak da Siyah Feminizmin ortaya çıkışı kaçınılmaz olmuştur.

1.3.9 Siyah Feminizm

“Kendi algımızı ve kendimize karşı bakış açımızı değiştirmeliyiz. Kadınlar olarak inisiyatif alıp ilk adımı atmamız.”

Beyonce

Siyah feminizm, kültürel ve siyasi açıdan 1980’li yıllarda ortaya çıkmıştır. İlk siyah feminist kadınlar, hem sağlık hizmetleri ve eğitimdeki ırkçılığa karşı hem de özellikle polis şiddeti yoluyla uygulanan devlet baskısına karşı kampanyalar başlatıp yazılar yayımlamışlardır. Ancak ezilmişlik söyleminin öne geçtiği ve farklı kadınların deneyimlerinin pek de hesaba katılmadığı 1970’li yıllar feministlerin ortak kötü yılları olmuştur. 1980’li yılların sonunda durum tamamen tersine dönmüş ve var olan feminizm ırkçı, etnosentrik ve heteroseksüel olduğu gerekçesiyle eleştiriye maruz kalmıştır. Bu eleştirilerin başını çeken ise siyah feministler olmuştur (Foucault, 1993: 73). Feminizmin önemli isimlerinden **Bell Hooks** bu konuda şunları söylemiştir: *“Siyah kadınlar daha önce siyah erkek ataerkillerin çıkarlarına hizmet etmiş bir siyah hareketiyle, öncelikle ırkçı beyaz kadınların hareketine hizmet eden bir kadın hareketi arasında bir seçim yapmalarının beklendiğini hissettiler”* (Hooks, 2016: 15) .

Pek çok siyah feminist, siyah ve beyaz kadınların tarihlerindeki deneyim farklarına değinmiştir. Bunlardan biri, zengin yüksek gruptan beyaz kadınların üretici çalışma hayatına karışmalarının reddedilmesi sorununu siyah kadınların çok nadir karşılaşmasıdır. Çünkü siyah kadınların çoğu eve ailelerinin bakımına ve giyimine destek olmak amacıyla bir işte zorunlu olarak çalışmak durumunda kalmıştır. Bu nedenle siyah kadınlar iş gücünün önemli bir bölümünü oluşturmuş ve bu durum en yoksul siyah aile için geçerli olduğu kadar orta sınıf olarak adlandırılan bir aile için de geçerli sayılmıştır (Arat, 2010: 81). Bell Hooks, siyah kadının serüvenini şu sözlerle anlatmıştır;

“Siyah kadının fiziksel görünüşü şirretçe habisleştirilmiştir, beyaz sömürgeci tarafından cinsel olarak taciz edilmiş ve kötüye kullanılmıştır, en berbat türden ekonomik sömürüye katlanmak zorunda kalmıştır. Kendi çocukları aç ve yalnızken beyaz kadına

hizmetçilik yapmaya ve beyaz bebeğe sütannelik yapmaya zorlanmıştır. Bu toplumsal olarak güdülecek, fiziksel olarak tecavüz edilecek, kendi ailesine zarar verecek şekilde kullanılacak ve bu sendromu tersine çeviremeyecek biçimde güçsüz olacak denli derin bir aşığılamadır” (Hooks, 2016: 15-16).

Pauli Murray de 1964 yılında yayınladığı yazılarında siyah ve beyaz kadınların ekonomik ve sosyal konumları arasındaki farklılıklardan da söz etmiştir. Ona göre, siyah kadın daha çok yalnız başına kalmakta ve çocuk sahibi olmaktadır. İş hayatında daha çok vakit geçirmekte, ancak daha az eğitim almakta ve daha az kazanmaktadır. Sonuçta bir ailenin reisi olarak beyaz kadınlardan daha ağır ve zor bir ekonomik yükü taşımaktadır (Tekeli, 1982: 203).

ABD’li siyah feminist **Audre Lorde**, ırkçılığın nasıl ki, bir ırkın diğer ırklara göre üstün olduğunu bundan dolayı da egemen olması gerektiği fikrinden çıktıysa cinsiyetçiliğin de bir cinsin diğer karşı bir cinsle göre yüce olduğu ve dolayısıyla da egemen olması gerektiği düşüncesine dayandığını iddia etmiştir. Ona göre, siyah kadınlar bu iki baskıyı iç içe yaşamaktadır (Foucault, 1993: 74).

Görüldüğü gibi ırk, sınıf ve cinsiyet arasındaki ilişkiyi, yaşandığı şekliyle teorize etme çabasında olanlar siyah kadınların kendisidir. Siyah feminizm savunucuları, feminist teori için de önemli olan kavramları (aile, patriarkal, yeniden üretim vs.) tekrar sorgulamış ve kendi feminist deneyimleri için yeniden gözden geçirip eleştirmişlerdir (Tekeli, 1982: 204).

Sonuç olarak 1980’li yıllarda siyah kadın kuramcılarının eleştirisiyle beyaz kadınların eski “tüm kız kardeşler” söylemi yıkılmıştır. Bunun üzerine ırk, sınıf ve cinsiyet arasında kuramsal bağlar kurulmaya çalışılmış ancak pek başarılı olunamamıştır (Foucault, 1993: 76). Şimdi de diğer bir feminizm türü olan Eko Feminizm’ e kısaca bir göz atalım.

1.3.10 Eko-Feminizm

Eko-feminizm, 1970’li yılların kadın ve çevre arasındaki bağın daha da dikkate alındığı bir dönemde adından söz ettirmeye başlamıştır. Ancak tam olarak 1974’te **Françoise d’Eaubonne** tarafından kadınların dünyayı kurtarmak için liderlik edeceği düşüncesiyle ‘ekolojik devrim’ adı altında ortaya çıkmıştır. Kadın ve doğa problemlerinin sebebi olarak ataerkil egemenliğini gösteren eko-feminizm **Ynestra King** tarafından 1976 yılında Toplumsal Ekoloji Enstitüsü’nde yani ABD’de daha da geliştirilmiştir. **Rosemary Radford, Susan Griffin** ve **Carolyn Merchant** gibi önemli ileri gelen düşünürler olmasına rağmen 1970’li yıllarda tutarlı bir tez oluşturamamışlardır (Berktaş, 2012: 73). **Shelia Collins, Ruether, Mary Mellor** ve **Vol Plumwood** da

1970'li yıllarda yer alan eko feministlerdir. Radikal eko feminizme göre kadını özgürleştireceği iddia edilen "eşit fırsat" görüşünü öncü alan liberalizm ideali, çalışan kadınların ya da erkeklerin, patronları tarafından baskı altında tutulacağı gerçeğini göz ardı etmektedir. Bu sebeple, radikal eko feminist ideolojinin temel amacı, erkek egemen düzeninde eşit katılım elde edip düzenin içinde eriyip kaybolmak değil; buna direnmek, bunu yıkmak ve değiştirmektir (Plumwood, 2004: 145).

1980 yıllarında aktivist gruplar aracılığıyla ve konferanslar ile eko-feminizm oldukça yayılmıştır. ABD'deki kültürel feministler kadınların ve doğanın ancak birlikte özgürleşeceği varsayımıyla eko-feminizme tekrar dönmüşlerdir. Üçüncü dalga feminizm olarak ortaya çıkan eko-feminizm zamanla Amerika, Kanada, Kuzeybatı Avrupa, Hindistan ve Avustralya'ya kadar yaygınlık göstermiştir. Diğer feminist kuramlarda olduğu gibi eko-feminizmin de kendi içinde görüş ayrılıkları olmuştur. Bu ayrılıklar veya farklılıklar, kadın ve doğa arasında kurulan bağın köklerine ve bu dönemde hangi süreçlerin etkili olduğu konularına odaklanmıştır (Çetin, 2005: 65).

Eko-feminizmin içerisindeki ilk farklılık, kadınların erkeklerden oldukça farklı psikolojik ve biyolojik özelliklere sahip olduğunu ifade etmiş olmalarıdır. Buna göre aslında kadın ve doğa arasında oluşan bağın temelinde kadın biyolojisi ve psikolojisinin farklılığı yatmaktadır. İkinci farklılık da, eko-feministler kadın- doğa bağlılığının ataerkillik tarafından tarihsel ve toplumsal süreçlerden geçerek oluşturulduğunu savunmaktadır. Üçüncü farklılık ise, önceki iki farklı yaklaşımlarda mevcut olan temel zıtlık arasında bir köprü oluşturmaya çalışmıştır. Kısacası Mellor ve Merchant gibi önemli eko-feministlerin yer aldığı bu ayrım, kadın- doğa bağının köklerinin kadın psikolojisi ve biyolojisinden kaynaklandığı ancak bu bağlılığın maddi temelinin tarihsel ve toplumsal süreç içerisinde oluştuğu belirtilmektedir (Çetin, 2005: 64). Şimdi de son olarak önemli bir kitleye sahip olan diğer bir feminizm türüne geçelim; İslami Feminizm.

1.3.11 İslami Feminizm

İslami feminizm, 1990'lı yıllarda kullanılmaya başlanan ve entelektüel Müslüman kadın kesiminin birey olma çabalarının düşünce hayatındaki yansımalarına söylemde bulunan bir kavram olarak anılmıştır. Aynı zamanda bu söylem, Müslüman kadınların hem geleneksel ataerkillikle hem de modern ve post-modern gerçekliklerle yüzleşmelerinin ve onlarla mücadelelerinin bir imgesi olarak görüldüğü için dünya çapında kadın hareketi içerisinde değerlendirilmiştir (Güç, 2008: 654).

Bu hareket 1980'li yılların sonrasında reform merkezli bir dini feminizm, batıda ise İslami feminizm ya da Müslüman feminizm olarak bilinen, farklı toplumlardaki Müslüman kadınlar arasında gelişmiştir. İslami feminizm öncelikle şehirlerde, sosyalist

ve batı yönelimli Ortadoğu'daki kadın hakları ve feminizmin eğitim almayan erken öncülerine benzemeyen eğitilmiş, orta sınıf Müslüman kadınların arasında ortaya çıkmıştır. Bu kadınlar, kendi dini yönelimlerinden asla uzaklaşmamışlardır. İslam'ı her koşulda etik, kültürel ve ulusal kimliklerinin önemli bir unsuru olarak korumaya devam etmişlerdir (Hamit, 2001: 94). Öte yandan modernizmin etkisiyle Müslüman kadınlar, sosyal- siyasal yaşamın eşitlik düşüncelerini ve modern yaşamın, özellikle de toplumsal cinsiyet ilişkilerini ve aile yapısını feminist bakış açısıyla yeniden yorumlamaya çalışmışlardır. Bu nedenle İslami feminizm, batılı feminizmden farklı bir alternatif sunmaya çalışmış olsa da bunun yanında modernliği kabul ederek 'modernlikle yapılmış bir yüzleşme' olarak görülmüştür. Bu söylem bazılarına göre batılı bir ithal ürün olarak anılmaktan çekinildiği için mevcut feminist taleplerin yerlileştirilmesi veya meşrulaştırılması hareketi olmuştur (Güç, 2008: 655).

İslam ülkelerinde kadın konusu genellikle toplumsal değişim tartışmaları çerçevesinde ele alınıp tartışılmıştır. Ancak uzun bir dönem, sömürgeci tecrübenin ve oryantalist söylemin etkisiyle de daha çok savunmacı bir yaklaşımla Müslüman kadınların hakları ve toplumsal konumu üzerinde durulduğu da göz ardı edilmemiştir. Ancak bu ilk süreçte kadınların söylem üretmede daha pasif kaldığı görülmüştür (Hamit, 2001: 95). Bununla birlikte, 1980'li yıllardan itibaren yeni bir döneme girilmiş ve 1990'lı yıllarda gündeme gelen ve kullanılan İslami feminizm, kadınların bizzat kendilerinin ürettiği daha özgün bir söylem olmuştur. Bu dönemden itibaren İslami feminizm genel olarak, Müslüman kimliğe sahip bütün ülkelerdeki seküler feminizmden farklı olan feminist yaklaşımları ifade etmek için kullanılmıştır (Hanay, 2008: 47). Ayrıca farklı şekillerde ifade edilmiş olsa da ortak bir din ve gelenekten beslenen Müslüman kadınların en önemli mücadelesi, hem içinde buldukları dini çevrelere hem de seküler gruplara karşı birey olduklarını duyurmak olmuştur. Bunun için de dini kaynaklara olduğu kadar sosyal bilimlere de nüfuz etmiş çözümlere ihtiyaç duymuşlardır. İşte bu nedenle **Amina Wadud, Rifat Hassan, Aziza el-Hibri, Asma Barlas ve Hidayet Şefkatli Tuksal** gibi kadın düşünürlerle birlikte, Zanan dergisi çevresi ile Sisters in Islam (SIS) gibi kadın gruplarının başlattığı tartışmalar, İslami feminist söylem üzerinde konuşulmasına imkân tanımıştır. İslami feminizm kavramının kullanımı ve yaygınlaşmasında önemli bir payı olan Margot Badran'a göre İslamcı feministler olsun ya da olmasınlar Müslüman kadınlar, İslami feminist söylemin üretimine ve gelişimine farklı İslam anlayışları ile katkıda bulunmaktadırlar (Güç, 2008: 656).

İslami feminizmin kaynağını "din" ve "dini gelenek" ten alan muhafazakâr kadınlar, İslam'ın belirlediği "insan özgürlüğü" düşüncesini öncelikli gören kadın anlayışının zamanla gelişip değişerek, Kur'an ve hadis literatürünü alışılmışın dışında bir bakış açısıyla yeni metotlarla analiz edilmesini ve yeniden değerlendirilmesini yapmaya çalışmışlardır (Tuksal, 2000: 22).

Türkiye'de bulunan kadın düşünürlerin bu tartışmalara yeterince katkıları olmamış olsa da İslamcı feminizmin ya da Müslüman kadın farkındalığının kadın

çalışmaları üzerindeki etkisinin zaman geçtikçe arttığı görülmüştür. Örneğin bu değişim ve gelişmede, uluslararası düzeyde yapılan İslami feminizm kongrelerinin rolü de büyük olmuştur. Bu konferanslardan, 2005 yılında Barcelona’ da yapılan I. Uluslararası İslami Feminizm Kongresi ve 2006 yılında yapılan II. Kongre, İslami feminizm söyleminin ve böyle bir söylemin varlığının da büyük ölçüde kabul edildiği görülmüştür (Güç, 2008: 662).

Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki, hem kutsal kitap olan Kur’an-ı Kerim’de hem de Hz. Peygamber (s.a.v.)’in insanlara miras bıraktığı sahih hadis doktrinlerinde de kadın meselesi bir cinsiyet başlığı altında değil, “eşref-i mahlûkat” olan insan başlığı adı altında geçmektedir (Çilingir, 2002: 478).

Kısaca belirtmek gerekirse, buraya kadar feminizmin tarihi süreci, çeşitliliği ve bu çeşitlilikler arasındaki ilişkiler açıklanmaya çalışılmıştır. Şimdi de bundan sonraki bölümde asıl ana konumuz olan Liberal Feminizm’ in tüm ayrıntılarını ki buna Liberal Feminizm’ e getirilen eleştiriler de dâhil olmak üzere tüm ilgili konuları incelemeye çalışacağız.

İKİNCİ BÖLÜM

LIBERAL FEMİNİZM

Liberalizm, bireysel özerklik, özgürlük, eşitlik ve siyasal üstünlük gibi temel prensipleriyle tüm feminizm türlerini etkileyen bir ideoloji olmuştur (Çakır, 1996: 438). Liberalizm gibi bir ideolojiden etkilenen ve bu ideolojinin ilkelerini benimseyen feminist akımların en önemlisi ve ilki olan Liberal Feminizmdir.

Kökeni 18. yüzyılın süfrajat hareketlerine kadar giden Liberal Feminizm, 1970'li yıllardan itibaren dünyada yaygınlık kazanmıştır. 1970'li yıllarda yaygınlık kazanan liberal feminizmin Türkiye'ye gelmesi ise 1980'li yıllardır. 1980'li yıllardan itibaren askeri devrim ile birlikte Türkiye'de gelişmeye başlayan feminizm, liberal bir eğilim göstererek kadınların da erkeklerle aynı haklara sahip olmasını temel amaç olarak görmüştür (Şahin, 2013: 272).

Liberal feminizm, akılcılık ve pozitivist düşünceden etkilenen ilk feminist düşünce türüdür. Temel iki önemli savunusu vardır. Bunlar; kadınların erkeklerle eşitliği ve kadınların özgürlüğüdür. Erkeklerle eşitlikten asıl kasıt, hukuksal alanda, aile hayatında ve toplumsal yaşamda eşitliğin olmasıdır (Çardak, 2012: 20). İşte bu eşitlik aslında ekstrem bir istek olarak değil aksine insani hakların bir gereği gibi görülmektedir. Liberal feministler de kadınlarla erkeklerin sorununu temelde bir insan hakları sorunu olarak görmektedir. Bu tarz haklara dayandığını iddia eden liberal feminizm, anahtar kavramın insan olduğunu, kadınların ikinci planda yer almasının toplumların kültürlerindeki gayri insani değerlerden kaynaklandığını ileri sürmektedir. (Çaha, 2003: 564-565).

Kadınların evlerinden dışarı çıkıp, kamusal hayatı tanımaları büyük oranda Marksist, Sosyalist ve Radikal Feminizmler aracılığıyla olmuştur. Liberal feminizm, Radikal ve Marksist Feminist Akımlar ile cinsler arasındaki ilişkilerin niteliği bakımından hem teorik anlamda hem de siyasi pratik anlamda çelişmektedir. Çünkü Liberal Feminizm bu ilişki ağlarını güç ilişkisi olarak görmezken, diğer iki feminist hareket güç ilişkisi olarak değerlendirmektedir. Liberal Feminizm, liberalizm gibi tek başına serbest piyasanın en temel belirleyici ve bozulan dengelerin düzeltici tek unsuru olduğunu savunmaktadır. Bu açıdan serbest piyasa, hem kadınların fırsat eşitliğine sahip olmalarını sağlayabilmekte hem de devletlerarasındaki savaşları engelleyerek uluslararası alanda barışın olmasını mümkün kılabilmektedir (Ataman, 2009: 16). Kadınların fırsat eşitliğine sahip olmaları hiç korkulacak bir şey değildir. Çünkü erkeklere tanınan liberal hakların kadınlara da tanınması, onların bu hakları kullanacakları anlamına gelmemektedir. Kadının yapısında bu haklardan faydalanmak yoksa kadın tekrar evde kalmaya devam edecektir. 'Kadınların eğitim görmesi ve erkeklerle eşit haklara sahip olması, ev işlerinde

ve çocuk bakımında onların daha aktif ve başarılı olmasını sağlayacaktır' (Arat, 2010: 65), düşüncesi Liberal Feminizm için bir çıkış noktası oluşturmaktadır. Liberal Feminizm, kadınların dünyasını ev işlerinden ibaret gören erkek bakış açısına karşı çıkmaktadır. Liberal feministler Marksist, Radikal ya da Sosyalist feminizmlerin tam tersine, özel hayatın alanı olarak aileyi savunmaktadır. Aile içerisindeki geleneksel çalışma bölümünün eşitlikçi bir anlayışa dayandırılarak, kadının hem kamusal alanda yer almasına izin verilmesi hem de aile içinde hor görülüp, ezilmesinin engellenmesi gerektiği üzerinde durmaktadırlar. Liberal feministlere göre, evlilik insani bir kurumdur ve mutlaka özenle korunmalıdır. Zira bu kurum aynı zamanda kadınlarla erkekleri fonksiyonel olarak birbirinin yardımcı ve tamamlayıcısı kılmaktadır. Bu bakımdan liberal feminizm, radikal ya da sosyalist feminizm gibi aileyi ortadan kaldırmayı değil, aileyi eşitlikçi ve sosyal bir kurum haline getirerek korumayı amaçlamaktadır. Tüm bu farklılıklara rağmen ister Marksist ister Sosyalist, isterse Radikal olsun bütün feminizm akımları geçmişle hesaplaşarak bir önceki feministlerin ya da feminizmlerin yapamadıklarını veya eksik bıraktıklarını tamamlamak istemişlerdir. Tüm feminizmler kadınların özgürlüklerinde bir adım daha ileriye gitmek ve kadınların erkeğin dünyasında yer edinmek yani bir bakıma kendi dünyalarını inşa etmek için birbirlerini tamamlayıcı rol oynamışlardır (Demir, 2014: 44).

Liberal feminizmin bu şekildeki toplumsal alandaki talepleri kadar siyasi alandaki talepleri de önem arz etmektedir.

Liberal feminizm, kadınların siyasi ve yasal hak isteklerini göz ardı etmemiştir. Kadın ve erkek eşitliği için siyasi hak taleplerinde bulunan liberal feministlerin birçok haksızlığın yer aldığı bazı yasaların düzeltilmesi girişimleri kapsamında özellikle mülk edinme hakları ve seçme hakları vardır. Ancak bu girişimlere rağmen 19. yüzyılın ilk döneminin sonlarından itibaren kadınlara talep ettikleri haklar tanınmaya başlanmıştır (Şahin, 2013: 267). Demokratik düşüncelerin yaygınlaşması ve liberalizmin aktif hale gelmesi ile birlikte feminizm önce liberalleşmiş, sonra da radikalleşerek kadınların üstünlüğünü dile getirmiştir.

Kısaca özetlemek gerekirse liberal feminizm kadınların, aile içi işbölümü, alınan kararlar ve özgürlük hakları konusunda erkeklerle aynı eşit hak ve yetkilere sahip olduğunu savunmaktadır. Bu konuyu daha sonraki bölümde ayrıntılı ele almaya çalışacağız ancak bundan önce liberal feminizmin oluşumunda büyük yer tutan ve en temel kavramlar olan “eşitlik, özgürlük ve bireycilik” kavramlarını ele alacağız.

2.1 Liberal Feminizmde Geçen Temel Kavramlar

Liberal feminizm hareketi tarihsel açıdan ilk feminist kuramdır. Bununla birlikte arkasından gelen diğer feminist kuramların ilk olarak liberal feminist kuramları sorgulamak istemeleri bu harekete öncelikli bir konum kazandırmıştır. Liberal feminizm, kadınlara daha iyi, daha önemli haklar ve imkânlar sağlanması gerektiğini öne süren bir feminizm türüdür. Zira zaten liberalizm de ‘özgürlük taraftarlığı’ anlamına gelmektedir (Ramazanoğlu, 1998: 28). Aynı zamanda farklı kaynaklarda ‘klasik feminizm’ adı altında tartışılan feminizm türü esasında liberal feminizmdir. Bu anlamda liberal feminizmin aydınlanmacı bir özellik taşıdığını da belirtmekte fayda vardır. Dolayısıyla da söz konusu olan bu feminist yaklaşımda akla sonsuz bir inanç duyulmaktadır (Sevim, 2005: 55).

Liberal feministlerin en temel istekleri; kadınlara eşit haklar tanınması ve mevcut olan ayrımcılığın sonlandırılmasıdır. Bu bağlamda eşitlik, özgürlük ve bireycilik liberal feministler için önemli kavramlardır (Çiçek, 2016: 30). Şimdi de feminizmin bu önemli kavramların nerede, nasıl ve hangi anlamlarda kullanıldığına göz atalım.

2.1.1 Eşitlik

Eşitlik kavramı liberal feminizm için en önemli kavramdır. Eşitlik; düşünce tarihi boyunca en çok tartışılan, ancak herkesin üzerinde uzlaşabileceği bir tanımı henüz yapılamayan bir kavramdır. Bu güçlük, soyut ve muğlak bir kavram olan eşitliğin biçimi ve içeriğinin farklı dönemlerde, farklı sınıf, grup ya da kişilerce farklı biçimlerde doldurulabilmesinden kaynaklanmaktadır. Eşitlik düşüncesi, tarihsel bir olgu olarak uğruna verilen toplumsal ve siyasal mücadelelerle sürekli değişmekte ve gelişmektedir diğer bir ifadeyle, eşitlik düşüncesi, toplumsal ve ekonomik gelişmelere koşut olarak olgunlaşmaktadır (Özsoy, 2004:7).

İnsanlık tarihi boyunca bütün toplumlar; sınıf, statü, servet ve güç bakımından eşitsizlikleri içlerinde barındırmış ve insan, bu eşitsiz dağılımı değiştirmek için mücadele vermiştir. Eşitlikle ilgili tartışmalar uzun bir geçmişe sahip olmasına karşın, eşitlik ve özellikle eşitsizlik bakış açısı, gerçekte modern toplumların bir değeri olarak ortaya çıkmıştır (Turner, 2007:36).

Feminizm’ de ilk kez (Aydınlanmacı) Liberal Feminizm tarafından konu edinmiş olan eşitlik fikri, 1789 yılında Fransız Devrimi’nin getirmiş olduğu *İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi* temelinde ortaya çıkmıştır (Dal, 2012: 22-23). Ayrıca, Fransız Devrimi’nin temelini oluşturan “eşitlik, özgürlük ve kardeşlik” idealleri özünde erkek yurttaşlar topluluğuna sunulan idealler bütünüdür. 1789’un evrenselliği

“beyaz mülk sahibi erkeklerin yurttaşlığı” nda kendini bulmuştur. Dolayısıyla bu evrensellik, cinsiyetler arası farklılığı mutlak bir biçimde inkâr ettiği ve görmezden geldiği oranda “sahte” bir evrensellığe dayanmıştır (Üstel, 1999:46). Açıkçası burada *İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi*'nin ileri sürdüğü evrenselci eşitlik anlayışının kadınları saf dışı ettiğini söylemek de yanlış olmayacaktır.

Eşitliğin genellikle dört türünden bahsedilmektedir. Birincisi, **Varlıksal Eşitlik** ya da kişiler arasındaki Özsel Eşitliktir. İkincisi, istenen amaçlara ulaşmadaki **Fırsat Eşitliği**dir. Üçüncüsü **Şartlarda Eşitlik**tir; toplumsal grupların yaşam koşullarının eşit kılınmasına çalışıldığı yerde ortaya çıkar. Dördüncüsü ise, **Sonuçlarda Eşitlik**tir (Turner, 2007: 37).

İnsanlar arasında varlıksal eşitlik olduğu fikri, belirli dinlerde ve ahlâk geleneklerinde rastlanan bir özelliktir. Tipik biçimi, Tanrı önünde insanların eşit olduğu düşüncesidir (Turner, 2007: 37).

Batının demokrasi geleneğindeki en yaygın eşitlik türü fırsat eşitliğidir. Fırsat eşitliği ilkece, önemli toplumsal kurumlara girme hakkının herkese tanınması ve evrensel esaslara (özellikle başarıya ve yeteneğe) bağlı olması anlamına gelmektedir. Yeteneğe açık kariyer fikri, Batılı devletlerin önemli bir mirasıdır. Toplumdaki temel idari ve mesleki konumların, toplumsal kökenlerine bakılmaksızın, yetenekli kişilerce doldurulması gerektiği iddia edilmektedir. Fırsat eşitliği tartışması, özellikle terfi ve başarının ailevi ve sınıfsal kökenler dikkate alınmaksızın, zekâyâ, beceriye ve yeteneğe dayandığı modern eğitim kurumlarının gelişmesi açısından önemlidir (Turner, 2007: 38).

Fırsat eşitliği; toplumsal, siyasal ve ekonomik kökenlerine, kısacası sınıfsal konumlarına bakılmaksızın, herkesin yetenek ve becerileri ölçüsünde yarışabileceklerini öngören liberal bir ilkedir. Bu yarışın kuralları yasalarla düzenlenmiştir ve tüm insanlar yasalar önünde eşittir (Ünal ve Özsoy, 1999: 40). Bu durum ise, insanların başlangıçtaki sosyal-ekonomik eşitsizliklerinin göz ardı edilerek yaş, cinsiyet ve etnik köken gibi özelliklerinden bağımsız başarılı olabilecekleri, daha iyi olanaklara kavuşabilecekleri anlamına gelmektedir.

Fırsat eşitliği, bir yarışma ortamında, kişilerin serbestçe yarışmaları, daha başarılı ve yetenekli olanların bir toplumsal konumu hak etmesi ile mümkün olmaktadır. Ancak bu aşamada koşulları birbirinden farklı, diğer bir ifadeyle başarı yarışının başlama noktasında eşit olmayan bireylerin fırsat yarışında da dezavantajlı olacağı fikrinden hareketle şartlarda eşitlik türü ortaya çıkmıştır. Şartlarda eşitlik türü amacı, yarışa katılanların aynı noktadan ve minimum engellerle yarışa başlamalarını sağlamaktır (Tural, 2002: 42).

İnsanların içinde bulunduğu koşulların ve sahip oldukları olanakların eşitlenmesine karşın, yarışın sonucunda vardıkları noktalar, yani elde ettikleri faydalar hem nicel hem de nitel açıdan farklı olabilmektedir. Var olan eşitsizliği yeniden üreten

ve giderek derinleştiren bu durum karşısında, şartlarda eşitlik kavramının sınırları biraz daha genişletilerek, “sonuçlarda eşitlik” anlayışına ulaşmıştır (Ünal ve Özsoy, 1999: 42). En radikal eşitlik türü olan sonuçlarda eşitlik türündeki amaç, başlama noktasına ve doğal yeteneğe bakmadan, yaşamayı ya da diğer siyasi araçları kullanarak sonuçlarda eşitliği sağlamaktır (Turner, 2007: 41).

Sonuçlarda eşitlik anlayışı kadınların farklılıklarının göz önünde bulundurulmasını istemektedir. Feminist kuramın bu noktada üzerinde tartıştığı “eşitlik mi farklılık mı” en önemli sorulardan birini oluşturmaktadır. Aslında burada kadınlar hem erkeklerin temel alınarak oluşturulan yurttaşlık konumuna dâhil olmak istemektedirler hem de erkeklerden farklı olduklarını ve farklılıklarından doğan sorumluluklarının da göz ardı edilmemesini istemektedirler (Yılmaz, 2009: 24).

Liberal feministlerin asıl alanı, kadınların erkeklerle eşit ekonomik ve hukuki haklara sahip olması hususudur. Bu nedenle, J. S. Mill'in *The Subjection of Women* isimli yapıtı, genellikle birinci dalga feminist hareketin, özelde ise liberal feminist hareketin eşitlikçi söyleminin temel noktası olmuştur (Dikici, 2016: 524).

Liberal feministlerin temel amacı önceki bölümlerde de bahsettiğimiz gibi, kadınlarla erkeklere eşit ekonomik, sosyal ve siyasi hakların verilmesidir. Bundan dolayı da liberal feministler için adalet ve eşitlik kavramları diğer kavramlara göre daha fazla önem taşımaktadır. Talepleri ise tüm kamusal kurumlarda kadınlara eşitlik getirilmesidir. Liberal feministlerin eşit medeni haklar, sağlık, eğitim, işe girişte ve ücrette eşitlik amaçlarına yani refahın eşit bir şekilde paylaşılmasına yönelik mücadeleleri vardır. Toplumda kadınların kötü durumlarını iyileştirmek ve çağdaş medeni toplumlarda onları aktif yaşama karıştırmak için toplumsal reform yapılması gerektiğini savunmaktadırlar. Bunun da ancak mevcut 3 problemin çözülmesiyle gerçekleşebileceğine inanmaktadırlar (Demir, 2014: 51-52). Bahsedilen problemler ve çözümleri şunlardır:

1. **Yasal ayrımcılık:** Yasal olarak kadınlar karşı yapılan ayrımcılığı ortadan kaldırmak.
2. **Kurumsal ayrımcılık:** çalışma kurumlarına alımlarda cinsiyeti ayırıcı bir nitelik olarak görülmesinin ortadan kaldırılması.
3. **Sosyal ayrımcılık:** İnsanlar arasındaki ayrımcı faaliyetleri tamamen ortadan kaldırmak ve özellikle çocukları cinsiyetlerine göre ayırarak yetiştirilmesinin ortadan kaldırılıp, çocukları birer insan ve birey olarak büyütme (Demir, 2014: 51-53).

Eşitlik kavramının aydınlanma düşüncesinin bir ürünü olarak ortaya çıkan “doğal haklar” kavramı üzerine yükseldiğini söylemek mümkündür (Şerbetçi, 2013: 50). Doğal haklar kavramı, insanların doğuştan sahip oldukları vazgeçilmez, devredilmez, insanı insan kılan ve en önemlisi de zaman ve mekânın dışında olan bütün insanların sahip olduğu temel haklardır (Dal, 2012: 22). Aydınlanma dönemi filozofları içerisinde J.

Locke'un ve diğer liberal yaklaşımçıların öne sürdüğü "Doğal Haklar Yasası" kadını kamusal yaşamın dışında bırakması sebebiyle feminist düşünürler tarafından sert bir eleştiriye maruz kalmışlardır (Arat, 2010: 56). Çünkü liberal düşünürlerin savunduğu "doğal haklar" a herkesin sahip olduğu düşüncesi, sadece erkekler için geçerli olan bir düşüncedir. Örneğin; Locke: "Her erkek yeterli derecede akli olarak kabul edilir ya da doğal olarak bir aileyi yönetme kapasitesine sahiptir" (Doğan, 2008: 33) biçimindeki varsayımında kadınları saf dışı bırakmıştır.

Liberal feminizmin aslında özünde reformist olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Ataerkil toplum yapısına karşı çıkmaktan ziyade erkekler ve kadınlar arasındaki çekişmeyi ya da çatışmayı eşit duruma getirmek için kamusal yaşama eşit haklar koymaya çalışmaktadır. Eğitim, seçme ve kariyer yapma hakkı gibi haklar bu çerçevede içerisindeki haklardır (Heywood, 2014: 305). Bundan dolayı eşit işe eşit ücret kuralına ek olarak devlet, kadınların çalıştığı tüm kamu veya özel alanlara kreş açma zorunluluğu getirmelidir. Bu sayede kreşlerin gelişmesiyle kadınlar büyük oranda evde çocuk bakma sorumluluğundan kurtulacak ve çalışma hayatına dâhil olabilecektir. Radikal ve Marksist feminizmin aileyi değiştirmeyi dönük politikalarına karşılık liberal feminizm, aileyi, kadınların kendi benliklerini koruyabilecekleri bir olanak olarak görmektedir. Bu açıdan kadınlar, insanlığın dişilik bölümünü oluşturmaktadır. Bu sebeple aile içi prensipler, eşleri karşılıklı sevgi ve saygı esasına dayalı olarak eşit birer eş olacak biçimde organize etmelidir. Eğer olursa boşanma sonrasında kadın, sosyal güvence açısından destek almalıdır (Çaha, 1996: 149-151).

Liberal feminist kuramın klasik savunucusu olarak Mary Wollstonecraft'ın kabul edildiğini daha önceki başlıkta belirtmiştik. Düşünürün "*Vindication of the Rights of Women*" isimli eserinde şöyle bir görüşü vardı; "kadınlar da erkekler gibi Tanrı tarafından yaratılmıştır bundan dolayı ahlâksal ve zihinsel becerilerinin de geliştirilmesine imkân verilmesi gerekmektedir" (Dikici, 2016: 524-525). Bu teori aslında bütün problemleri tek başına çözmektedir.

Şimdi de liberal feminizm kuramının eşitlik kadar önemli olan özgürlük kavramına göz atalım.

2.1.2 Özgürlük

Komünizmden başlayıp faşizme kadar devam eden tüm hukuki ideolojiler mutlaka bir 'özgürlük' kuramına sahiptir. Ama ayrıntılı bir şekilde bakıldığında görülecektir ki, hiçbir düşünce adamı liberal düşünce adamları kadar özgürlük kavramını işlememiştir. Hakikaten de J. Locke'tan Ludwig von Mises'a İskoç aydınlanmacılarından Hayek'e Isaiah Berlin'den Milton Friedman'a Robert Nozick'e kadar kuşkusuz bütün

liberal feministler çalışmalarında özgürlüğe geniş bir yer vermişlerdir (Erdoğan, 2006: 145-146).

Özgürlük, genel anlamda herhangi bir kısıtlamaya bağlı olmadan düşünme, herhangi bir şarta bağlı olmama ya da her türlü dış etkenden bağımsız olarak bireyin kendi iradesine, kendi düşüncesine dayanarak karar verebilmesi durumudur. Her türlü dış etkiden bağımsız olarak insanın düşüncesine dayanarak karar vermesi olan seçme özgürlüğü bu kavramın özü niteliğindedir (Turner, 2007: 34).

Özgürlük, liberalizmi liberalizm yapan en temel ve en gerekli şarttır. Çünkü liberalizm, birey özgürlüğüne ya da özerkliğine büyük önem vermektedir. Kısacası Liberalizm özü itibariyle bir özgürlük düşüncesidir. Liberal yaklaşım açısından özgürlük söylemi, genellikle 'pozitif özgürlük ve negatif özgürlük' ayırımına dayanmaktadır. Klasik Liberalizmin özgürlük yaklaşımı büyük oranda "negatif özgürlük" olarak isimlendirilmektedir. Aslında burada kastedilen özgürlük, bireyin dış etkenlerden gelen bir tehdit ya da zorlamaya maruz kalmaksızın davranış göstermesidir. Bunun sebebi de bireylerin özerk ve bağımsız olmasıdır. Klasik liberalizm her ne kadar negatif özgürlüğe yakın olsa da özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde devleti büyüten ve bireyin yaşamına daha fazla müdahalede bulunması gerektiğini ileri süren sosyal liberal bakış açısının yaygınlaşması pozitif özgürlükten de bahsetmeyi zorunlu kılmaktadır (Yayla, 2015: 165- 166).

Negatif ve pozitif özgürlük ayrımı ilk kez İngiliz düşünür T. H. Green tarafından kavramsallaştırılmıştır (Yayla, 2015: 169). Negatif özgürlüğe göre, mülkiyet, seyahat ve yaşam gibi haklar öncelikle devlet başta olmak üzere herhangi bir etken tarafından engellenmemesi gereken bazı negatif haklardır. Buradaki özgürlük anlayışında asıl mesele bireye bir hak sağlanması değil, onun dışardan gelen baskı, şiddet ve engellemelere maruz kalmamasıdır (Toprak, 2016: 85). Pozitif özgürlük ise, devletin toplumsal hayatta daha fazla aktif rol oynaması gerektiğini savunmaktadır. Sosyal liberaller devletin bu müdahaleleri (eğitim, sağlık, çalışma ve sosyal güvenlik gibi alanlarda yapılan müdahaleler) insanları özgürleştirmek için yapmasının zorunlu olduğunu ifade etmişlerdir (Yayla, 2015: 167-168).

Liberal yaklaşım bireyleri, bir duvarı meydana getiren birbirinden bağımsız tuğlalar gibi düşünmekte ve toplumun temel birimleri olarak kabul etmektedir. Çünkü toplum dediğimiz şey; bireylerin bir araya gelmesiyle oluşmaktadır. Buradaki birey deneysel olmasa da mantıksal olarak ihtiyaçları, istekleri ve duygularıyla toplumsal bağlamından yalıtılmış soyut bir birimdir (Demir, 2014: 46).

Kısaca belirtmek gerekirse, liberal feminizm önceki ve sonrasındaki ideolojilerde olmadığı kadar açık ve net bir 'özgürlük talebi' ile ortaya çıkmıştır. Sanayi Devrimi'nden itibaren erkeklerin aynı işi yapan kadınlardan daha çok ücret kazanması gibi nedenlerden ötürü gelişim gösteren liberal feminizmin, ataerkil düşüncesinin de beslemiş olduğu eşitsizliklere karşı bir mücadeleye girmesi özgürlük istencinin

olduğunun da göstergesidir. Bu husus maalesef günümüzde de genellikle değişmemiştir. Daha da karmaşıklaşan sosyal yapımızda, liberal feministler kadınların özgürleşmesi söylemini halen sürdürmektedir (İnce, 2008: 15). Liberal feminist özgürlük, yaşanan sürecin kadınları dar bir alana sürüklediğini, ötekileştirdiğini ve bunun kadınların sosyalleşme sürecine engel olduğunu öne sürerek ortaya çıkmıştır. Liberal feminizm diğer feminizm türlerinden farklı olarak sorunun ve yöntemin tespiti konusunda kendi aralarında çok fazla çeşitlilik ve yaygınlık göstermiştir. Yine de ortak bir nokta olarak özgürlük söylemini benimseyen tüm liberal feministler, sorunun nedeni konusunda ataerkil toplum yapısını hedef almışlardır. Yani liberal feministler özgürlüğü, bireysel otonomi ve siyasal otonomi olarak değerlendirmişlerdir ancak bunun gerçekleşmesi için de kadını sınırlandıran ataerkil ve ahlâki düzenlemelerden kurtularak kamusal alanda söz sahibi olması gerekmektedir (Sevim, 2005: 66).

Şimdi de liberal feminizmde çok sık kullanılan ve tartışılan bir kavram olan bireycilik kavramı üzerinde duralım.

2.1.3 Bireycilik

Liberalizm egemen olanın, bireyler üzerindeki iktidarını nasıl sınırlandırmak istiyorsa, liberal feminizm de aynı şekilde erkeklerin kadınlar üzerindeki egemenliğini sona erdirmeyi amaçlamıştır. Bilinen tüm liberal görüşlerin kadınlar için uygulanmasını esas almışlardır (Yayla, 2015: 17).

Liberal feminizmin esasen felsefi temeline bakacak olursak muhakkak bireyciliği esas alan ilkesi ile karşılaşmaktadır. Bu anlayışa göre, cinsiyet, renk, köken, inanç ya da dini anlayışına bakılmaksızın bütün insanlar bir birey olarak eşit muamele görmeyi hak etmektedirler. Liberal feminist savunucular da bu öğretiyi, eşit haklar talebi olarak görmektedir (Heywood, 2014: 305).

Liberal feminizmin ilk ve önemli özelliği, rasyonel bireyi esas alıyor olmasıdır. Bu görüş insanın, birbirine indirgenmesi mümkün olmayan iki varlık olan "beden ve zihinden" meydana geldiğini savunmaktadır. Bu görüşlere göre beden, biyolojik varlığı yani insanın diğer canlılarda da olan aynı yönünü, zihin ise onu diğer canlılardan ayırmakla kalmayıp onları üstün kılan, insanlara değer katan yönünü oluşturmaktadır (Demir, 2014: 45).

Bahsi geçen beden- zihin ayrımıyla ilgili görüş bildiren Alison M. Jagger, insanı, zihin ve beden olarak iki farklı yapıya ayırmıştır. Daha sonra zihinsel olanı bedenden daha yüce görmeyi, insanı insan kılan, onu başka diğer canlılardan daha elverişli ve üstün yapan özelliğin aslında fiziksel olarak diğer canlılardan olan ayırıcı özellikleri değil,

doğasında var olan zihinsel kapasite olduğu görüşüne "normatif düalizm" demiştir (Taflıoğlu, 2013: 1348).

Genel olarak belirtmek gerekirse, bu ayrımın kadınlarla erkekler arasındaki eşitlik ile ilgili anlaşmazlıklarda belirleyici önemli noktası bulunmaktadır. Çünkü insanın insan olarak kalmasını sağlayan şeyin, onun zihinsel yetileri olduğu ihtimali kabul edildiğinde kadınların ve erkeklerin aynı zihinsel yetiye sahip olmadığı görüşü ortaya çıkmaktadır. Bu yaklaşıma göre, erkek kadından daha yüksek bir zihinsel yetiye sahip ise o zaman kadın ve erkek eşitliğinden söz etmenin imkânı yoktur (Demir, 2014: 46). Liberal feminizmde bunun gibi çelişen görüşler olduğu için birçok eleştirilere maruz kalmışlardır.

Bu bölümde liberal feminizm kuramının temelinde bulunan üç önemli kavramını verdiğimiz göre şimdi de liberal feminizm kuramının aydınlanma döneminden 20. yüzyıla kadarki geçirdiği süreci ve temsilcilerine bakabiliriz.

2.2 Aydınlanma Döneminden 20. Yüzyıla Kadar Liberal Feminizm

“Erkek ile Kadının birlikte yürümeleri gerekir;

Ancak aynı şeyleri yapmak zorunda değildirlir”

Mary Wollstonecraft

Juliet Mitchell, feminizmin 17. yüzyılda İngilterede feodalizmin sona ermesi ve kapitalizmin giderek genişlemesi ile kendini yeni toplumda kabul görmeyen bir toplumsal grup olarak algılayan orta sınıf kadınların talepleriyle ortaya çıktığını öne sürmüştür. Yeni burjuva grubunun talep ettiği eşitlik ve özgürlük haklarına karşılık kadınlar da aynı hakları talep etmişlerdir (Mitchell, 1984: 31). Özellikle Fransız Devrimi’nden sonra İngiltere’de koşulların kendilerine de fayda sağlayacak şekilde değişeceğini düşünen kadınlar bu konuda hüsrana uğrayınca meşru olan devlet anlayışını sorgulamaya başlamış ve bu anlayış içerisinde kendilerine nasıl yer edineceklerinin arayışına girmişlerdir (Çardak, 2012: 23).

18. yüzyıl feminist düşünürleri, o dönemlerde Batı dünyasını tamamen temizleyen devrim dalgasına kapılmışlardır. Aydınlanma ya da Akıl çağı olarak isimlendirilebilecek dönem içerisinde ortaya konulan kuramlar bu dönemde aktif hale getirilmeye başlanmıştır. Örneğin insanlar için doğal olarak görülen ya da vazgeçilmez kabul edilen haklara hükümetlerin karışamayacağı kuralı, hem Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi’nin (1776) hem de Fransa’nın İnsan Hakları Bildirisi’nin (1789) önemli kilit noktaları olmuştur. Bunun üzerine feministler, erkeklerin sahip olduğu doğal hakların

aynısına sahip olabilecekleri hususunda ümitlenmişlerdir (Donovan, 2005: 16). Hakikaten de Mary Wollstonecraft “*Kadın Haklarının Gerekçelenirilmesi*” isimli aydınlanmacı liberal feminist tezinin en önemli eserinde Fransız bakan Talleyrand’a atıfta bulunurken, eğer kadınları bu anayasanın dışında tutarsa, onları ötelerse, Fransa’nın bir tiran ülkesi olarak kalacağını belirtmiştir. Ancak Doğal Haklar doktrinini geliştiren ve yaygınlaştıran erkek teorisyenler, maalesef feministlerin bu ümidini göz ardı etmişlerdir (Wollstonecraft, 2007: 93).

Diğer yandan kadınlar evlerine iyice bağlandıkları ve bu yolla erkeklerin otoritesi altında oldukları için, kadın haklarını savunan sınırlı liberal görüşler bir yana, daha radikal savunulara sahip olan liberal teorisyenler için bile ev hayatının eleştirisini yapmamak neredeyse mümkün değildir. Bu nedenle Doğal Haklar doktrininden etkilenen feminist kuramcılar da kadınların birer vatandaş olarak erkekler ile aynı eşit temel haklara sahip “insanlar” olması gerektiğini savunmuşlardır (Çardak, 2012: 21).

Liberal feminizm teorik olarak yukarıda bahsedilen şekillerde tanımlanmış ve tartışılmış olsa da pratik faaliyetlerine ancak 1848’de başlamıştır. Bu faaliyetlerin bilinen ilk hareketi Elisabeth Cady Stanton ve Sarah Grimké tarafından yazılmış olan, 19-20 Temmuz 1848 tarihinde New York’ta yayınlanan Seneca Falls, *Declaration of Sentiments (Duygular Bildirisi)*’dir. Bildiri tam 100 kadın ve 100 erkek tarafından onaylanarak imzalanmıştır. Doğal haklar doktrininden kaynaklanan bu belge, Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi’nden hemen hemen birebir uyarlanmıştır (Donovan, 2005: 23-24). Bu uyarlama, kadınlara yönelik yapıldığı için yeni bir anlam kazanmıştır. Kadınlar, doğal haklarını gasp eden ve şu ana kadar kamusal olaylarla ilgili seslerini çıkarmalarına mani olan yönetimi istemediklerini vurgulamışlardır. Bu uyarlama aynı zamanda oy verme hakkını, yönetimde yer alma hakkını ve bu çeşit işlere olanak sağlayacak düzgün bir eğitim hakkını da kapsamaktadır (Çardak, 2012: 22).

Kadınların erkeklere karşı verdiği eşitlik savaşının şimdi de halen bitmediği düşünülürse, bundan iki yüzyıl önce kadınların ifade ettikleri taleplerin ne kadarının hayata geçirilebildiği sorusu da daha çok önem kazanmaktadır. **Olympe de Gouges'un (1748- 1793)**, evrensel olduğu söylenen hakların belli bir türle sınırlanmış olduğunu ortaya çıkarması ve bu sınırlamanın haklı nedenleri olup olmadığını araştırıp mevcut durumu olduğu gibi kabul etmemesi onun önemini göstermektedir (Göztepe, 1996: 188).

Liberal feminizm konusunda mücadele veren bir diğer önemli isme Gouges’ in çevresinde rastlamaktayız. 1789 Fransız Devrimi’nin ünlü kahramanlarından biri olarak anılan O. de Gouges, Ansiklopedistlerden ve Girondist devrimcilerden olan **Condorcet**’nin mülkünde toplananlar arasında ün kazanmış isimlerinden biri olmuştur. Liberal feminizmin destekçisi olan Condorcet’ nin eşi **Sophia de Condorcet**’nin çevresinde Gouges’in yanı sıra **Madame Verney, Madame de Stael, Madame Roland** gibi aktif faaliyetlerde bulunan kadınlar da bir araya gelmişlerdir. De Gouges, kadınlarla erkeklerin kanunlar karşısında eşit olmalarının savaşını veren bir kadın olarak, bu amacı

doğrultusunda farklı kadın cemiyetlerini bir araya getirerek, erkek ve kadınlardan oluşan ve türlerin siyasal eşitlik taleplerini dile getiren "*Cercle Social*" ismiyle bir birlik kurmuştur (Göztepe, 1996: 189).

Olympe de Gouges, sert bir şekilde eleştirdiği Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi ile Bağımsızlık Bildirgesi metinlerine 1791 yılında *Declaration of the Rights of Woman and Female Citizen (Kadın ve Kadın Yurttaş Hakları Bildirgesi)* adlı bir manifesto ile cevap vermiştir. Gouges bu bildirgenin ilk maddesinde; "Kadınlar özgür doğar ve erkeklerle eşit haklara sahip olarak yaşarlar. Toplumsal farklılıklar sadece genel fayda sebebiyle kabul edilebilir" (Göztepe, 1996: 186) diyerek gayet açık ve net bir şekilde kadınların bağımsız olduklarını ve erkeklerle "eşit" olduklarını ifade etmiştir.

Gouges'un 'Kadın ve Kadın Yurttaş Hakları Bildirgesi' adlı manifestosunda yer alan en dikkat çekici ve en önemli olan teorilerinden birisi de "Kadınların gerektiğinde giyotine gitme hakları varsa, kürsüye çıkıp konuşma hakları da olmalıdır" (Walters, 2009: 54) tezidir. Gouges maalesef bu hakkını 1793 yılındaki Jakobenist darbe sonrasında kullanmıştır. Polemikleriyle mücadele ettiği Robespierre onu hayatının sonuna itinayla hazırlamış ve böylece trajik bir şekilde 1793 yılının Kasım ayında de Gouges'un 45 yıllık savaşçı ruhu, giyotin sehpasında son nefesini vermiştir (Göztepe, 1996: 189). Yaşamı giyotinle son bulan Gouges'un, 'Kadın ve Kadın Yurttaş Hakları Bildirgesi' adlı manifestosunda ileri sürdüğü teorileri şu şekilde belirtmek mümkündür;

"Kadın da erkek gibi yasalara tabidir ve yasalara göre suçlanıp yargılanabilir. Ama bu da kadınlara kamu yaşamında, yasa ve vergilendirme kararlarında eşit sorumluluk verilmesi gerektiği anlamına gelir; aynı zamanda da bir erkeğin kendisinden olan çocukları kabul etmesinde kadının ısrar etmesi hakkının ona verilmesi demektir. Geçmişte hem evli hem de evlenmemiş kadınlar elverişsiz konumdaydı. Ve cazibelerini istismar ederek hayatta kaldılar. Gelecekte de erkeklerin bütün etkinliklerini paylaşmak için kadınların özgür olmaları gerekir. Yaşamlarını birleştirmeye karar vermiş her kadını ve erkeği koruyacak ayrıntılı bir "toplumsal sözleşme" yapılmalıdır" (Walters, 2009: 54) .

Gouges' den sonra bir diğer önemli isim de 1759'da Londra'da doğan **Mary Wollstonecraft (1759-1797)**' dir. Wollstonecraft, kadın haklarının yeni bir anlamlandırılmaya ihtiyaç duyduğunu, eserleriyle ve kişisel hayatıyla göstermiştir. Çocukluk döneminde annesinin, sürekli sarhoş olan ve ailenin elindeki parayı israf eden baskıcı bir koca tarafından ezilip hırpalandığına çok şahit olmuştur. Annesiyle aynı kaderi paylaşan kız kardeşinin zalim bir kocadan kurtulması için yardımcı olmuştur. Bir süre sonra anarşist filozof William Godwin ile sevgili olmuştur. O dönemde hamile kalınca geleneklere boyun eğerek Godwin ile evlenmiş fakat buna rağmen kendisi ayrı bir evde

oturmaya devam etmiştir. Godwin'den ilerde *Frankenstein* isimli yapıtın yazarı olacak olan kızı dünyaya gelmiştir; Mary Shelley. Ancak Mary Wollstonecraft, kızının doğumundan hemen sonra yani otuz sekiz yaşlarındayken ölmüştür (Çakır, 1996: 442).

Mary Wollstonecraft, uzun bir süre o dönemin kadınlara da açık olan işlerinden biriyle geçimini sağlamak zorunda kalmıştır; Dikiş yapmak, öğretmenlik ve dadılık yapmak gibi. Kendisi yazar olarak yolunu belirledikten sonra, kitap, roman ve belgesel gibi eserler yazmıştır. Almanca, Fransızca ve Flemenkçe dillerinden çeviriler yapmıştır. *A Vindication of the Rights of Women (Kadın Haklarının Bir Savunusu)* adlı eseri, 18. yüzyılın en önemli feminist yapıtlarından biri olarak 1792 yılında Londra'da ve ABD'de yayımlanmıştır. Mary eserinde, eğitim ve geleneklerden dolayı kadınların cehalet ve kölelik durumuna mahkûm edildiklerini düşünmüştür. Eserdeki tutkulu ve heyecanlı anlatımın olması kitabın çok okunmasını sağlamış ve 19. yüzyıl boyunca da Amerika'da dört, İngiltere'de altı kez basılmasına imkân vermiştir. Eser ABD'de Susan Anthony'nin feminist gazetesi olan *The Revolution*'da seri halinde yayınlanmıştır (Wollstonecraft, 2007: 39-40).

Liberal feminizmin öncü ismi olarak kabul edilen Wollstonecraft'ın, ilk feminist teori yapıtı olan *Kadın Haklarının Bir Savunusu* adlı eserde asıl önemli olanın eğitim olduğunu ileri sürmektedir. Wollstonecraft, kadınların da erkeklerin aldığı eğitimi almaları durumunda kadınların erkeklere boğun eğip, bağımlı kalmalarının önüne geçileceğine inanmıştır. Yazara göre kadınlar da erkekler gibi Tanrı tarafından yaratılmıştır, bundan dolayı da kadınların da ahlaksal ve zihinsel becerilerini geliştirmeye hakları olmalıdır. Wollstonecraft adı geçen eserde, eğitim görmeyen kadınların, kendi konumlarını eleştirel bir bakış açısıyla görmesinin imkânı olmadığını, olayların ve etkilerin arkasındaki asıl nedeni bilemeyeceğini önemle vurgulamıştır (Donovan, 2005: 5-10).

Wollstonecraft, kadının toplumsal hayattan dışlanmasının nedeni olarak yine onların eğitilmemiş olmasını göstermektedir (Wollstonecraft, 2007: 24). Eğitimsiz kadınların topluma bir yararı olamayacağını savunmaktadır. Wollstonecraft'a göre, kadınlarla erkeklerin erdemleri derece bakımından olmasa da en azından nitelik açısından aynı olmalıdır. Çünkü bunun tersi durumunda erdemlilik göreceli bir değer olarak kalmış olurdu. Kadınların eğitildiği zaman erdemli bireyler olacağını savunan Wollstonecraft, erkeklerin ise eğitildiği halde belirli konularda erdem yoksunu davranmasının sebebinin çıkarlarına ters düşmesine bağlamaktadır (Wollstonecraft, 2007: 40). Genel anlamda adı geçen eser, kadınların eğitilerek erkek aklının üstün olduğu inancının kırılacağını savunmaktadır. Bunun birlikte eğitimle erdemli olunabileceğini vurgulayarak bu konuda adımlar atılmasının gerekli olduğunu söylemektedir (Çardak, 2012: 23).

Wollstonecraft'a göre, kadınların ezilmesinin, baskı altına alınıp köleleştirilmesinin sebebi toplumdur. Toplumsallaşma sürecindeki asimile olma ya da

yozlaşma durumu kadının yeteneğini ve zekâsını bastırırken, kadınlara erkeklere hizmet etmesi, onların sözünden çıkmaması gerektiği öğretilmektedir (Donovan, 2005: 8).

Feminist düşünürün ilgi çekici bir iddiası da, kadınların ‘sebepleri’ merak ederek araştırıp sorgulama eğilimlerinin olmamasını, şüphesiz her zaman doğruyu bildiği iddia edilen erkeklerle birlikte olmasına bağlamasıdır. Bu konuda düşünürün kadınlara dair bazı sorunları erkeklere yüklediğini söyleyebiliriz. Bununla beraber Wollstonecraft, kadınların da erkeklerin haklarından faydalanabilmesi olanağının oluşturulması, kadınların fiziki güç anlamında bazı olumsuzluklardan kurtulması gerektiğini savunmuştur (Altınbaş, 2010: 29-30).

Düşünürün verdiği eserin çok önemli olduğu kabul edilmekle beraber, fikirlerine bazı eleştiriler getirilebilir. Bu eleştirilerden biri, yazarın eğitime atfettiği aşırı önemdir. Çünkü bu önem de daha sonra beraberinde başka haksızlıklar ve eşitsizlikler getirmektedir (Altınbaş, 2010: 30). Bu konuda Wollstonecraft’ın elitist gibi davrandığı için eleştirilmesi mümkün olmakla birlikte, eşitlik anlayışının da sadece eğitimle sınırlı kaldığını söyleyebiliriz.

Wollstonecraft’ın fikirleri elbette bunlarla sınırlı değildir. Ayrıca o Thomas Aquinas ve Aziz Augustine’ nin Hıristiyan akılcı geleneğine dayanarak, ahlaki gelişimin vazgeçilmez kuralının iyiyi kötüden ayırma yeteneği olduğuna inanmaktadır. Bu nedenle aklın ışığının her insanın gerçekleştirdiği tinsel büyüme vasıtasıyla ‘Tanrının içinde’ olduğunu söylemiştir. Asıl temel liberal feminist yaklaşımını ise şu görüşüyle belirtmektedir; akıl tüm insanlarda vardır ve aynıdır. Kadın yanlış bir şekilde akıl yürütürse, bu onun eğitimindeki eksikliğinden kaynaklanmaktadır (Çardak, 2012: 22).

1800 yıllarında feminizm üzerine düşünen ve çalışmalar yapan liberal feministler arasında bir diğer önemli isim **Sarah Grimke (1792- 1873)**’ dir. 1792’de Charleston South Carolina’da doğan Grimke, küçük yaşlarından itibaren kendi ve erkek kardeşleriyle arasındaki eğitim kalitesizliğinin, ayrımcılığının farkına varmıştır. Sadece kadın olması sebebiyle ve yaşadığı dönemde kadınların hukukçu olabilmeleri mümkün olmadığı için Sarah Grimke, kurduğu hayalleri asla gerçekleştirememiştir. Ayrıca kadın olmasının hayalleri için büyük engel olduğunu babası şu şekilde ifade etmiştir; “Sarah, eğer kadın olmasaydı, ülkedeki en büyük hukukçulardan biri o l a b i l i r d i” (N o t z , 2 0 1 2 : 4 2) .

Düşünürün *Letters on Equality (Eşitlik Üzerine Mektuplar, 1838)* adlı eseri liberal hareket içerisinde, kadınların bağımlı olmasını sağlayan nedenlere karşı getirilen en ikna edici argümanları ortaya koymaktadır. Bu eser gibi başka radikal eserlere de sahip olan yazar bu eserini, S. Grimke’nin köleliğin kaldırılmasına yönelik mücadelesi için 1837 yılında Kuzey Massachusetts’e konferans için gittiği yolculuk esnasında yazmıştır. Yaptığı yolculuk esnasında İncil’in kadınların kamu karşısında konuşma yapmasını engelleyen ilkesini ihlal ettiği için şiddetle tenkit edilmiştir (Donovan, 2005: 42).

Sarah Grimke de Wollstonecraft ve Wright gibi eleştirel bakış açısıyla düşünmenin yararlı olacağına kanaat getirmiştir. Kadınların doğal haklarının erkekler tarafından göz ardı edildiğini ve erkeklerle kadınların hem ahlaki hem de düşünsel bakımdan eşit olduğunu savunmuştur. Düşünürümüzün eleştirel gücü aslında, kadınlara yapılan baskıyı ve şiddeti meşru hale getirmek için kullanılan kutsal kitaptaki ana maddelerle ilgili yapmış olduğu metin analizlerine dayanmaktadır. Grimke, kutsal kitabı eleştirel bakış açısıyla yorumlayan kişilerin başını çekmektedir. Sarah, tinsel gerçekliği kabul için gereken erkek ruhban araçları sürekli reddetmiştir. Çünkü düşünöre göre, bu ruhban araçlar hakikate ulaşmaya engel teşkil etmektedir. Düşünür, kadınların kendi hakikatlerini dillendirmek ve yaygınlaştırıp meşrulaştırmak mecburiyetinde olduklarını belirtmiştir. Bu tür bir meşrulaştırma radikal Protestan geleneğın içerisinde çıkmıştır. Ona göre kadınlar emirleri ruhban sınıfından değil, tanrısal akıl ile kurdukları doğrudan iletişimden almaktadırlar (Donovan, 2005: 43-44).

Grimké, Amerikan Doğal Haklar Bildirgesi' nin ilkelerini kadınlara göre uyarlayan ilk kişi olmuştur. 19. yüzyıl kadın hakları hareketinin temel tezlerinden biri haline gelen ve kadınlara zarar veren, 'siyasal temsil hakkı verilmeden vergi mükellefi sayılmayı' ilk kez Grimké karşı çıkararak konuyu tartışmaya açmıştır. Grimké, kadınlık problemini de kadınların dış görünüşleriyle beraber eleştirmiştir. Ona göre birçok kadının kıyafetindeki hafiflik veya onlara yakışmayan giyim tarzı, onların ahlaklı ve erdemli varlıklar olarak ciddiye alınmasını engellemektedir. Eğer bebekler gibi giydirilmeye devam edilirse hiçbir zaman istediğimiz noktaya yükselemeyeceğiz ve yararlı olamayacağız, ifadesiyle Grimke bu konudaki görüşünü net olarak belirtmiştir (Çardak, 2012: 25-26). Aslında Grimké burada çelişkiye düşmektedir. Çünkü Grimké hem kadınların baskı altına alınmasına karşı çıkıyor hem de kadınların kıyafeti konusunda eleştiri yaparak erkekler gibi giyinmesi gerektiğini savunuyor. Bence bu da kadınlar üstünde kurulan farklı yönden bir baskıdır.

Grimke, aynı zamanda kadının varlığını, tıpkı dışlanmış bir köle gibi efendisinin varlığında eriten 'vesayet' teriminin ilk feminist eleştirisini yapan kişidir. Bununla birlikte siyasal temsil hakkı tanınmadan vergi mükellefi sayılma maddesini tartışmaya açan ilk kişi yine Grimke'dir. Aynı zamanda çalışan emekçi kadınların eşit işe eşit ücret alamamalarından da şikâyetçi olmuştur (Donovan, 2005: 44).

Düşünürümüz, sadece özel alana (aile vb.) ait oldukları ve birçok düşünürlerin kamusal problemlerle ilgili mantıkçı bakış açısıyla düşünmelerinin uygun olmadığı görüşüne şiddetle ve net bir şekilde karşı çıkmıştır. Buna bağlı olarak Grimke yuvanın ilk feminist eleştirisinde, özel alanların kadınlar için bir tiranlık olduğunu ileri sürmüştür. Ona göre, kadınları ve erkekleri özel ya da kamusal alana yerleştirme işi geleneklerin keyifleriyle ilgili bir durumdur. Çünkü kadınlar ve erkekler nasıl ki ahlaki ve fikrîsel açıdan eşitse, o halde aynı ahlaki ve düşünsel haklara da sahip olmalıdır (Donovan, 2005: 46).

Sonuç olarak Grimke'nin fikri temelleri, kadınların ve erkeklerin doğal olarak eşit ve varoluşsal olarak da aynı olduklarını kabul eden Aydınlanma düşüncesine dayanmaktadır (Donovan, 2005: 47).

18. yüzyıl döneminin öncesi Aydınlanma temelli feminizm anlayışının en az geliştiği dönemdir. 18. yüzyıl döneminin öncesinde eser veren kadınların sayısı oldukça az olmasına rağmen, 19. yüzyıl döneminde bu sayıda ciddi bir artış olmuştur. Aydınlanma temelli feminist düşünceleri kendilerine feyiz alan çeşitli yazarlar bu dönemde fikirlerini şekillendirmeye başlamıştır. Bu konuda öncü isimlerden biri olan liberal feminizmin diğer bir önemli savunucularından feminist düşünür **Frances Wright (1795- 1852)** özgürlükçü ve bireyci akımların da etkisiyle liberal bir bakış açısı geliştirmiştir. Wright'ın bu liberal bakış açısı, "hakikatin tek bir cinsiyete ait olduğu" görüşüne karşı çıkmasından doğmuştur. Kadınların hakikate, kurumlarda yer alan işe yaramaz, çürümüş üyelerinden daha yakın olduklarını ileri sürmüştür (Çardak, 2012: 24). Wright, Jeremy Bentham'ın etkisinden dolayı kadınların eşitliği için faydacı düşünceler geliştirmiştir. Kadını bağımlı tutmanın, sadece evle sınırlı kalmasının topluluk için "faydalı" olacağı düşüncesini kesin bir dille reddetmiştir. Böyle bir düşüncenin ancak bu tür bir baskıyı faydalı olarak görecektir gaddar ve acımasız bir gruptan çıkabileceğini öne sürmüştür. Frances Wright da Wollstonecraft gibi aydınlanma inancındaki eleştirel düşünmenin iktidara olan körü körüne bağımlılığı ortadan kaldıracığını ve kadınların baskı altındaki diğer sınıflarla birlikte bağımlı olma durumlarından kurtulacaklarını anlatmıştır (Donovan, 2005: 36-37).

1795'de İskoçya'da dünyaya gelen Frances Wright, genç yaşta annesini ve babasını aynı anda kaybetmiştir. Hemen arkasından amcası ve büyük erkek kardeşi Richard Wright'ı da kaybeden Frances'ın küçük yaşta neredeyse bütün ailesini kaybettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Hayatının geri kalanına aralarında güçlü bir bağ olan kız kardeşi Camilla ile devam etmiştir (Vaccari, 2016: 22). Wright'ın hayatından bahsetmemin sebebi, Frances Wright'ın hayat hikâyesine bakıldığı zaman feminist anlayışının büyük oranda hayatına göre şekil almış olmasıdır. Yani nasıl ve neden feminist görüşe sahip olmuştur, onu feminist anlayışa iten etkenler nelerdir ve bu gibi birçok sorunun cevabı Wright'ın geçmiş hayatında saklıdır.

Wright düşüncelerini, 1829'da Cincinnati'de yaptığı bir seri konferansta açıklamıştır. Düşünür farklı felsefi yönelimlerine rağmen, Wollstonecraft ile şöyle bir inancı paylaşmaktadır; 'boyun eğdirilerek aldatılan ve ezilen kadınlar, bu aldatmacayı eleştirel düşüncelerle aşacaktır.' Wright'ın söylemi de Wollstonecraft'ın söylemine benzer bir şekilde devrimci gayret içermektedir. Düşünür, *On the Nature of Knowledge (Bilginin Doğası Üzerine)* isimli ilk konferansında, her birey tarafından hakikate ancak şüphecilik ve kanıtların ayrıntılı bir şekilde değerlendirilmesi ile ulaşılabileceğini iddia etmiştir. Wright, temeldeki çatışmalı duruşunun belirtileri olarak yerleşmiş kurumlar tarafından sunulan ve geleneklerle sonsuz hale getirilmiş 'hakikatleri' yıkmak istemiştir. Ona göre gelişme ve reform ancak tarafsız bir sorgulamadan ve doğru bir eğitim

sisteminden geçerek olmaktadır. Düşünür sonuna kadar ‘araştıralım’ diye haykırmıştır. (Donovan, 2005: 39-40).

Frances Wright, Sarah Grimke gibi kadınların kamu önünde konuşmalarına karşı çıkanlarla ve önyargıda bulunanlarla ciddi bir şekilde ilgilenmek zorunda kalmıştır. ‘Hakikatin tek bir cinsiyete ait olduğunu’ kabul etmeme görüşü Wright’ın liberal bakış açısıyla alakalıdır. Ona göre, kadınlar her ne kadar çeşitli kurumların yabancıları olsa da onlar hakikate, bu kurumların çürümüş üyelerinden (avukat, akademisyen vs.) daha yakındır (Arslan, 2015: 38). Çünkü bu kurumların üyeleri maddi anlamda bağımlı insanlardır. Oysaki ona göre hakikat araştırmayı ve sorgulamayı gerektirir.

Wright, Sarah Grimke - Wollstonecraft ve diğer feminist düşünürlerin aksine tanrıtanımadır. Bu sebeple de her zaman dini, kadınların dışlanması ve bağımlı olmasının devam etmesindeki en önemli unsurlarından biri olarak görmüştür. Düşünür, kadınların aklını esir almakta başarılı olan ‘açgözlü ruhban’ birimine karşı büyük nefret ve öfke beslemektedir (Donovan, 2005: 40-41).

Wright, Bentham’ın etkisiyle kadınların eşitlik mücadelesi için faydacı düşünceler geliştirmiştir. Frances, ‘tecritleri bir köşeye bırakalım’ diyerek hakikatin olgu olduğunu savunmuştur. Olgunun geçerli olduğunu gösteren en önemli şeyin ise, haz ve acı ilkesinin altında yattığını vurgulamıştır. Ona göre kadınların baskı altına alınması, bastırılması en yüksek faydayı sağlamamaktadır. Kadınların, akılla iyi duyguların birleştiği bir toplumda onlara verilen görevleri üzerlerine alıncaya kadar, insan ırkının çok ağır ilerleme kat edeceğini öne sürmüştür. Wright gibi faydacı olan J. S. Mill de benzer bir fikirde bulunmuştur. Sonuç olarak diyebiliriz ki, tüm bunlara göre Frances Wright, aydınlanma anlayışındaki eleştirel düşünmenin iktidara olan bağımlılığı ortadan kaldıracığını ve kadınları tüm baskılardan kurtararak özgürleşeceğini anlatmaya çalışmıştır (Donovan, 2005: 42).

Fransa’da kadınlarla ilgili eserler veren önemli bir kadından bahsetmemek olmaz; **Flora Tristan (1803- 1844)**. Tristan, feminizm ile devrimci sosyalizm arasındaki kavramsal ittifakı başarılı bir şekilde kurmuş olmasına rağmen liberal feminist düşünce içerisinde önemli bir yere sahiptir. Kadınların, kendi hayatıyla da şahit olduğu sıkıntıları gördüğü için ‘Yabancı Kadınlara İyi Davranılması’ isimli broşürde (1830) öne sürdüğü, ‘kadınlar arası dayanışma hareketini’ ilk kez ortaya çıkarmıştır. Kadınların ülke adlarıyla ayrıştırılması yerine, karşılıklı yardımlaşmaya dayalı genel, evrensel kardeşlik prensibinin benimsenmesini ve içselleştirilmesini istemiştir (Çakır, 1996: 427).

Tristan döneminin kadın erkek birçok sosyalistinin gözden kaçırdığı, göremedikleri trajik kadın gerçekliğini görmüştür. Erkeklerle özgü, onlara ait olan bir toplumda kadının maalesef ‘parya’ olduğunu yani her türlü haklardan yoksun olduğunu görmüş ve bu noktaya dikkat çekmiştir. Yazar 1837’ de, Peru yolculuğu sonunda ‘*Bir Paryanın Seyahatleri*’ isimli eseri yazmıştır. Ona göre, kadının parya sınıfında oluşu daha ilk dünyaya gelişle başlamıştır. Tristan, kanunlar ve polisler tarafından sürekli korunan

kocasından yasal yollardan boşanamadığı için ikinci kez dışlanarak tüm haklarından yoksun (parya) bırakılmıştır. İngiltere'ye yaptığı seyahatte, işçi sınıfındaki kadınların kötü koşullarda olmasının aslında ülke tanımadığına birebir şahit olmuştur. 1843'de, kurtuluşun sadece işçilerin kendilerinden kaynaklanacağı fikrini anlattığı evrensel "İşçi Birliği" düşüncesinin temelini atmıştır. Buna yönelik söylediği sözler büyük yankı uyandırmıştır; "Bu toplum kötü ancak onu geliştirip, değiştirmek ve yeniden harekete geçirmek istiyorum. Bu imkânsız değildir. Bugün eylem günüdür. Varlığımız uğruna harekete geçmek yalnızca size aittir. Yaşam veya ölüm sizin içindir. Öyleyse! Yalnızlığınızdan kurtulun artık. Birleşin! Çünkü birlikten kuvvet doğar" (Çakır, 1996: 428).

Tristan'a göre, işçilerin ve kadınların kurtuluşu iç içe geçmiş iki temel sorundur. Ancak sosyal bir devrimi, kadınların sorunlarını çözmek için yeterli bulmamaktadır. İdeolojinin değişmesi, farklı bir rol dağılımının olmasını zorunlu kılmıştır. Düşünürü göre, baskı altındaki erkekler, bir başkasını da baskı altına almak isteyecektir. Baskı altına alıp ezeceği kişi de karısıdır. Bu nedenle 'Kadın proleterin proleteridir. Kadınlar artık kendi devrimlerini yapmalı ve kendi sınıflarını oluşturmalarıdır' (Tristan, 1987: 96).

Akımın diğer bir önemli ismi de **John Stuart Mill (1806- 1873)**'dir. Mill, kendisini açık açık liberal feminist olarak tanımlamamasına rağmen liberal feminist teoriler dünyasına eşi **Harriet Taylor (1807- 1858)**'la birlikte yazdıkları "*Kadınların Köleleştirilmesi*" isimli eser ile girmiş, toplumun 'mantık' ilkesine göre gruplandırılması ve cinsiyet gibi 'doğum tesadüfleri' nden kaynaklanan ayrımcılığın geçerli olmaması gerektiğini ileri sürmüştür. Ona göre kadınlara da erkeklerin yararlandığı hak ve özgürlükler özellikle 'seçim hakkı' verilmelidir. Ayrıca belirtilen eser Mill'in faydacı ilkelerini de yansıtmakta ve İngiliz liberal anlayışı içerisinde durmaktadır. Kadınların durumuna karşı çıkmak için faydacı yaklaşımın ifade ettiği 'en çok sayıda insana en çok iyi' ilkesi temel dayanak noktası olarak kabul edilmiştir (Mill, 1987: 64-67).

Mill ve Taylor, kadın haklarının açık açık ilk ayrıntılı ve sistematik savunusunu yapan isimlerdir. Daha sonraları bu iki düşünürün görüşleri liberal feminizmin çerçevesi içinde değerlendirilmiştir. Bunu sağlayan, inceleme konusunu oluşturan asıl çalışmaları, Taylor'un 1851'de ele aldığı *The Enfranchisement of Women (Kadınların Özgür Kılınması)* adlı makalesi ile Mill'in 1869'da yayımlanan *The Subjection of Women (Kadınların Köleliği)* adlı yapıtlarıdır. Mill ve Taylor'un bu çalışmalarından önce de birçok yazıları bulunmaktadır. Ancak hangi yazıların hangisine ait olduğu bilinmemektedir (Donovan, 2005: 24).

Taylor'a göre, kadınların yararına olması için en iyi çözüm yolu, onların da seçme hakkına sahip olmasıdır. Demokrasiden bahsedebilmek için halkın da söz söyleme hakkına sahip olması gerektiğini savunan düşünür, herkesin bu hakka sahip olabilmesi için mevcut halkın yarısını oluşturan kadınların da bu hakları kullanması gerektiğini önemle vurgulamıştır. Yalnız burada dikkat çeken nokta, Taylor'ın kadınların

demokrasiden dışlanmasının sebeplerini tartışmasıdır. “Kadınların da çıkarları vardır, onlar da mutlu olur, onlar da acı çekerler” diyen bir düşünürü göre eğer kadının demokrasi haklarından dışlanmasının sebebi kadınların fiziksel zayıflığı ise, oy kullanmanın fiziksel şartlarla bir ilgisi olmadığı için bunun da bir önemi kalmamaktadır (Altınbaş, 2010: 31). Eğer sebep bu değil de gelenekler ise yazara göre bu da yeterli bir sebep değildir. Çünkü yapılan sosyal değişiklikler de gelenekleri ortadan kaldırmıştır. Aslında Taylor, genel olarak kadınların ezilmesinin sebebini, böyle durumların erkeklerin hoşuna gittiği için istemelerine bağlamaktadır (Donovan, 2005: 25).

Taylor daha sonra oy hakkının kadınlar için yeterli olmadığını, kadınların kapitalist toplumun serbest piyasa düzenine de etkisinin olması ve aile ekonomisine katkıda bulunması gerektiğini belirtmiştir. Bunu istemesinin sebebi, kadının erkeklerle aynı konumda bulunmasıdır. Düşünürü göre aileyi geçindiren tek kişinin erkekler olması kadın üzerindeki baskının daha da artmasına sebep olmaktadır. J. S. Mill gibi feminizmi faydacı bir yaklaşımla savunan Taylor, kadınların serbest piyasa ortamına katılmasının, genelin mutluluğunu sağlayacağını düşünmüştür. Bundan dolayı Taylor, serbest piyasada cinsiyet ayrımcılığının yapılmasını mantıklı görmemektedir (Altınbaş, 2010: 31).

Taylor’ın 1832’de ele aldığı evlilik ve boşanma hakkındaki yazısında belirttiği fikirler bugün de hala radikal olarak kabul edilecek bir fikirdir. Gerek kamusal alanda gerekse medeni haklar bakımından, kadınlara tam eşitlik haklarının verilmesini ve her çeşit mesleğin kadınlar için de uygun hale getirilmesini savunan yazar, evlilikle ilgili tüm yasaların kaldırılmasını ön görmüştür. Ona göre devletle evlilik arasında herhangi bir bağ olmamalıdır (Donovan, 2005: 24).

Liberal feminist teorilerin en önemli isimlerinden olan John Stuart Mill’in eşitlik ve bireycilik gibi kavramlara önemle vurgu yapmasından dolayı, feminizmin gelişimi üzerinde ciddi etkileri olmuştur. Diğer liberal feministler gibi, evliliği savunan düşünür, rasyonalite kavramı üzerinde de durmuştur. Ona göre kadınların durumunun düzeltilmesi için rasyonel bir yaklaşıma gereksinim vardır. Ayrıca mevcut olan durumların sorgulanması için gereken şey yine rasyonalitedir (Altınbaş, 2010: 32).

Mill de Taylor gibi, kadınların farklı muameleye maruz kalmasının sebebini sorgulayarak cevap aramış ve bunun sebeplerinden birinin, toplumsal hayatta kadınların daha farklı düşünme sistemlerinin olduğu yönünde inançların olmasına bağlamıştır. Kendisinin de bu fikre katıldığını açıklamakla birlikte, bunun sebebini doğal mı yoksa sonradan mı kazanıldığını geniş çapta düşünerek tartışmıştır. Sonunda, kadınların erkekler gibi düşünebilmeleri için eğitimin şart olduğunu söylemiştir. Bu konuda Mill’in kadınların sorununa bir erkek mantığı ile baktığı anlaşılmaktadır (Altınbaş, 2010: 32-34).

J. S. Mill’in çelişkili düşüncelerinin olduğunu da söylemek mümkündür. Kadınların düşünme biçimini doğasına bağlayan düşünür, bugün normal olarak görülen konumunu ise, aslında baskı ve ezilmelerle oluşmuş bir yapay durum olduğunu ileri sürmektedir. Diğer bir ifadeyle, kadınların bu şekilde olmasının nedeni onların tabiatına

değil, toplumsal şartlandırmalara ve sosyal koşullara bağlı olmasıdır (Mill, 2000: 161). Bu bağlamda düşünür, rasyonel olmayan adet ve gelenekleri, önyargıları eleştirmektedir. Fakat aynı yapının başka bir yerinde kadınların erkeklerin egemenliği altına girmelerinin nedenini, doğal etmenlerin bir araya gelmesine bağlamaktadır (Mill, 2000: 166).

Liberal feminizmin temelinde faydacılık da bulunmaktadır. Faydacılık ilkesinde mutluluk, ölçülebilir ve somut bir şey olarak görüldüğünden, daha çok üretkenlik tüketim ve sanayileşme olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda bir toplum ne kadar üretkense o derecede mutlu olacağı ön görülmektedir. Bunun için de muhakkak serbest piyasa ekonomisi gereklidir. Bu düşünceler Taylor ve Mill tarafından kadınların özgürleşmesi bağlamında dile getirilmiştir (Altınbaş, 2010: 33).

Mill'in faydacılık görüşü, Bentham geleneğinden gelmiş, bu yönden de faydacı olarak nitelendirilmiş ve Taylor tarafından da paylaşılmıştır. Toplum hayatından mümkün olduğunca çok sayıda insanın mutluluğunu savunan feminist ikili, aynı zamanda Rousseaucu olarak nitelendirilmektedir. Düşünürlere göre, eğer kadınlar da insan olarak adlandırılıyorsa, o halde Rousseau'nun mantığı ile onlar da özgür olma hakkına sahiptirler (Donovan, 2005: 25).

Taylor ve Mill, kadınların çalışmak, oy hakkını kullanmak ve eğitim görmek istememesi durumunda neler olabileceğini ayrı bir çerçevede tartışmışlardır. Şartlandırma ve geleneklerden kaynaklanan nedenlerden dolayı, kadınların kendilerine sunulan yasal hakları kullanmak istememeleri pek ala mümkündür. Bu görüşleri belirtmekle beraber düşünürler aslında Benthamcı faydacılık ilkesinin de zayıf yanlarını göstermiş oldular. Zira faydacılık ilkesi, mevzu bahis olan engeller yüzünden kadın hakları yönünden yetersiz kalmaktadır. Bu konuda çözüm olarak sundukları görüş ise, insanların kendileri için bazı konularda ve durumlarda özgürce karar vermemeleri gerektiği olmuştur. Çünkü onlara göre, her insan kendileri gibi elit ve entelektüel olamayacağından, öngörülü olmaları ve kendileri için doğru karar vermeleri de mümkün olmayacaktır. Bu sebeple Mill ve Taylor, kendileri gibi olanların normal halk kesimine örnek olması ve yol göstermesi gerektiğini savunmuştur. Bu noktada bu iki filozofun elitizm suçlamalarıyla karşı karşıya gelmelerinin sebebi bu görüşler olmuştur (Altınbaş, 2010: 33-34).

Mill, kadınların baskı altında olmasının ve ezilmesinin asla kabul edilemez olduğunu belirtmekle beraber, faydacı bakış açısından bakılırsa insanların yarısını oluşturan kadınların mutsuz olması, insanları daha çok mutsuz edeceği ve insanların daha çok fakirleşmesine yol açacağı için eleştirmiştir. Ayrıca ona göre bu dezavantajlı durum, insanların gelişmesi ve ilerlemesi önündeki önemli engellerden biridir. O sebeple mümkün olduğunca en fazla sayıda insanların mutluluğunun sağlanması için, kadınların durumlarının mutlaka iyileştirilmesi ve düzeltilmesi gerekmektedir (Donovan, 2005: 25-27).

19. yüzyıl Amerikan kadın hakları hareketinde önemli yere sahip olan iki lider **Elizabeth Cady Stanton (1815- 1902)** ve **Susan B. Anthony (1820- 1906)**,

kendilerinden önceki feminist düşünürleri (Wollstonecraft, Wright ve Grimké) tarafından açıklanmaya çalışılmış olan Aydınlanma teorisini geliştirerek daha rafine hale getirmişlerdir (Çardak, 2012: 26).

E. C. Stanton'un kariyerindeki liberal konumlanışı üç söylevde temsil edilmektedir; *'Address to the New York State Legislature (1854)*, (New York Eyaleti Kanun Koruyucuları Üzerine Söylevler)', *'Address to the New York State Legislature (1860)*' ve *'Solitude Of Self (1892)*, (Benliğin Yalnızlığı)' (Donovan, 2005: 48).

Stanton, 'cinsler aynıdır' görüşünü savunduğu için iki cinsin de eşit haklara sahip olması gerektiğini öne sürmüştür. Ayrıca düşünür, 1854 yılındaki söylevinde, özellikle evli olmayan kadınlara siyasal temsil hakkı verilmeden, vergi mükellefi olmaları ve evli kadınların da 'vatandaş olarak ölü' oldukları düşüncelerini içeren birçok şikâyette bulunmuştur. Sadece oy kullanma hakkı için değil, kadınların hemcinslerinin yargılamaında yer alma hakkı için de çok ısrar etmiştir (Tristan, 1987: 81).

Stanton' a göre aslında tüm insanlar, özellikle kadınlar yalnız olduklarından dolayı, kadınların kendi yolunu kendilerinin çizmelerine imkân sağlamak için eşit olanaklara ve yönetimin korumasına ihtiyaçları vardır (Bebel, 1976: 67). Stanton' nun bireysel özgürlüğe çok kıymet vermesi aslında Wollstonecraft gibi, hiçbir şeyin insanın bireysel özgürlüğünü hatırlaması kadar karakterine erdem katamayacağına inanmasından kaynaklanmaktadır (Donovan, 2005: 51-53).

Stanton'un asıl liberal tezi, birey olarak görülen kadınların tek başlarına kendi ayakları üzerinde durabilmeleri için hak ettikleri hak ve özgürlüklere sahip olmaları üzerinedir. Stanton, birey olan kadının özgürce hareket etmesi ve bütün doğal haklara sahip olmasına izin veren bir yönetimi tiranlığa karşı koruyucu olarak görmüştür. Kuramcılığında ziyade akıllı bir siyasi örgütleyici olan Susan B. Anthony ise teorilerinde özellikle doğal haklar öğretisi üzerinde durmuştur. Siyasi alanda birçok sorunlarla karşılaşmış olan Anthony, 1866 yılında siyah erkeklere oy hakkının tanınmasından sonra, 1872'de yapılan ilk kongre seçimlerinde, kadın olduğu halde oy kullandığı için yasaları çiğnemekle suçlanmıştır (Stanton, 1987: 86-87). 18 Haziran 1874 tarihinde bu suçlamayla ilgili açılan davada Anthony, kölelere her türlü yasal hakların tanındığı, kadınların da kölelik durumu adı altında oldukları gerekçesiyle 'suç işlemek bir tarafa, ulusal anayasa tarafından güvence altına alınan vatandaşlık haklarını kullandığını' ifade ederek kendisini savunmuştur (Stanton, 1987: 88-90).

Zeki bir siyasi örgütleyici isim olan Susan B. Anthony'nin bazı teorilerinde doğal haklar öğretisi üzerinde ayrıntılı ve özenli bir şekilde durduğunu daha önceden bahsetmiştik. Anthony'nin 18 Haziran 1874'deki yasaya aykırılık sebebiyle açılan meşhur davasına ilişkin olarak ortaya attığı ifadeler çok önemlidir. Feminist düşünür, 1872' de kongre seçimlerinde oy kullandığı ve bu sebeple de yasaları çiğnediği için suçlu bulunmuş ve davayı kaybetmiştir (Taflıoğlu, 2013: 90).

S. B. Anthony, davası yüzünden çıktığı mahkemede yaptığı savunmasında bütün görüşlerini tekrar dile getirmiştir. Hâkime, kesilen 100 dolarlık cezanın bir kuruşunu bile ödemeyeceğini ve kız kardeşlerini erkeklerin yaptığı adaletsiz, anayasaya aykırı olan yasalara isyan etmeye teşvik edeceğini, onlara o eski devrim sloganı olan “tiranlığa direnmek, Tanrı’ya itaattir” sözünü hatırlatacağını söylemiştir (Donovan, 2005: 54).

Anthony, kadınların kendi yaklaşımlarını yönetim yoluyla ifade edebilmelerinin hiçbir yolu olmadığını ileri sürmüştür. Aynı zamanda bu görüş 19. yüzyıl liberal feministlerinin temel şikâyetlerini de özetlemektedir (Alptekin, 2011: 47).

Feminist düşünürümüz, radikal feminist bir anlayışı benimsetmek ve içselleştirmek için doğal haklar doktrininin de ötesine gitmektedir. Öyle ki, bu yönetimin demokrasi olamayacağını savunmuştur. Ona göre demokrasi, nefretlik ve iğrenç bir ‘cinsiyet oligarşisi’ dir (Çiçek, 2016: 54) .

Anthony ayrıca dönemin anayasasının 14. Maddesinin 2. fıslında yer alan, ‘oy kullanma hakkı bir eyaletin erkeklerine yasaklanırsa, siyasal temsilin dayanağı sarsılır’ sözünü siyasetin temelini sadece erkeklere dayandırmasından dolayı eleştirmiştir. Bu maddenin onaylanmasıyla 1870 yılında anayasaya ilk defa ‘erkek’ kavramının sokulması süfrajeter için önemli bir gerileme olmuştur. Özellikle bu konu üzerinde, iç savaş sonrası yıllarında kadın hakları hareketinde önemli bir çatlak oluşmuştur. Çünkü aslında kadın hakları hareketinin kökenleri kölelik karşıtı hareketin içinde yer almaktadır. Ancak kadınlar kölelerin özgürleşmesi davasıyla büyük bir coşkuyla çalıştıkları halde, kölelik karşıtı olanların sıra kölelere oy hakkı veren maddelere geçildiğinde, kadın hakları davasına verdikleri desteklerini geri çekmişlerdir. Bunu anlayan, Anthony ve yandaşı Stanton bu kölelik karşıtı grubundan ayrılmıştır (MacKinnon C. , 2003: 75).

Daha sonra Anthony ve Stanton, köle hareketlerinin kadın hareketlerini desteklemesi sonucunda, kadın davalarından başka hiçbir davayı desteklemeyeceklerini duyurmuşlardır. Bunun sonucunda 1869 yılında *Ulusal Eşit Haklar Birliğı* dağılarak, daha sonra *American Woman Suffrage Association* (Amerikan Kadın Süfrajeterleri Birliğı) olarak yeniden ortaya çıkacak olan *National Woman Suffrage Association*’u (Ulusal Kadın Süfrajeterler Birliğı) kurmuşlardır (Yılmaz, 2009: 79).

Ayrıca belirtmek gerekir ki, siyah kadın kölelerin bulunmuş olduğu vahim durum, köleliğı ortadan kaldırma hareketinin temel konusu olmuş ve kadın hakları savunucuları için de merkezi bir durum haline gelmiştir. Kendisi de eski bir köle olan **Sojourner Truth** (Donovan, 2005: 56) da bu konu üzerine birçok yazılar yazarak önemli katkılarda bulunduğu için ismini anmamak mümkün değildir.

Özetlemek gerekirse, bu bölümde liberal feminist teörinin aydınlanma döneminden 20. yüzyıla kadarki gelişimi temel bir bakış açısıyla gözden geçirilmiş ve bu teorileri geliştirenlerin fikirleri açıklanmaya çalışılmıştır. Bundan sonraki bölümde de

liberal feminist teörinin 20. yüzyıldan günümüze kadar olan gelişimini açıklamaya çalışacağız.

2.3 20. Yüzyıldan Günümüze Liberal Feminizm

20. yüzyılın feminizm akımı ‘üçüncü dalga feminizmi’ olarak görülmektedir. Üçüncü dalga feministler daha çok kadına şiddet, cinsellik, kadının güçlendirilmesi gibi konularla ilgilenmişlerdir. Aynı zamanda liberal feministler yine 20. yüzyılda dünya barışını tehdit eden savaş, çevre kirliliği ve nükleer enerji gibi unsurlara da karşı çıkmakla birlikte insanların temel hak ve özgürlüklerini kısıtlayan geleneklere de karşı çıkmıştır (Kolay, 2015: 10). Ayrıca bu da gösteriyor ki üçüncü dalga feminizmi içerik açısından önceki iki dalga feminizmine göre çok daha çeşitli konular üzerinde durmuştur.

Önceki bölümde gördüğümüz üzere liberal feminizmin pek çok temsilcisi bulunmaktadır ve her bir temsilci kendine özgü fikirlere sahiptir. Aynı zamanda bu temsilciler feminizmin bir konusunu diğer konulara göre daha çok ön plana çıkarabilmektedirler. Fakat bütün bunların ışığında diyebiliriz ki günümüzdeki liberal feministlerin asıl mücadelesi toplumsal cinsiyet noktasında adaleti sağlamaktır (Demir, 2014: 49).

20. yüzyıldan önceki dönemlerden farklı olarak kadınların erkekler gibi çalışma hakkına sahip olması ve çalışma hayatına katılması 20. yüzyılın liberal feminizminin farklılığının bir göstergesi olmuştur. Aslında bu durumun oluşmasında diğer feminist görüşlerin de etkisi bulunmaktadır (Dikici, 2016: 525).

Birinci ve ikinci dalga feminizmlerin devamı niteliğinde olan, sentez ve antitezi kendi içinde taşıyan üçüncü dalga feminizmin akıl annesi **Rebecca Walker (1969-&)**’ dir. Walker 1992’ de yazdığı bir denemede, ikinci dalga feminizmine dâhil etmediği, cinsel tercihleri heteroseksüellikten farklı olan ve beyaz ırkın dışında kalan kadınların feminist hareketlerini temsil etmek amacıyla “üçüncü dalga feminizm” terimini kullanmış ve bu sayede biseksüel ve Afrikalı kimliğiyle üçüncü dalga feminizmin yaşayan temsilcisi olmuştur (Toprak, 2016: 45).

Bu dönemde hem kadınların hem de feministlerin dolayısıyla feminizmin sorunları sosyal bilimleri de etkilemiştir. Yapılan birçok çalışmada kadın konusuna yönelimlerin artmasının yanı sıra “feminist teori” ya da “kadın çalışmaları” adı altında günümüz için de geniş bir literatür oluşturmuştur (Arat, 2010: 77).

Buna göre Türk siyasetçisi ve akademisyen olan ünlü felsefeci **Necla Arat**, feminizmin günümüzdeki merkezi konumunun özgürlükçü bir ortamda, farklılıklara hoşgörölü ve saygılı olacak nesillerin yetiştirilmesi ile belirleneceğini söylemiştir. Böyle

bir gelecek oluşana kadar feministler ayrıştırdıkları akademik çalışma alanlarında çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Bu doğrultuda Arat, artık disiplinler arası tutumlardan vazgeçilip, bir akademik disiplin olarak kadın araştırmalarının kabul edilmesi gerektiğini söylemiştir (Arslan, 2015: 886).

Çağdaş bir liberal feminist olan **Susan Moller Okin (1946- 2004)**, *Justice, Gender and the Family* (1989) adlı eserinde, liberal teoriyi içerdense eleştirmiştir (Okin, 1989: 6). Bunu yaparken ünlü liberal düşünür John Rawls' ın kadınlar ve özel alan konusundaki teorilerini de genişletmiştir. Okin, Rawls' ın adalet teorisini ev içi alana ya da aile hayatına uygulanabileceğini savunmuştur. Okin, kamusal alan için şart koşulan adalet ilkesinin aynısının evin idaresinde de geçerli olması gerektiğini ileri sürmüştür (Donovan, 2009: 354). Okin tarafından ele alınan kadın hakları ile ilgili olarak en temel sorun, çekeşlilik, küçük yaşta yapılan zorla evlilik ve kadınların sünnet edilmesi gibi kültürel geleneklerdir. Çünkü bu kültürel geleneklerin temelinde yer alan çok kültürlülük tarafından "kültüre ait" bir gelenekmiş gibi gösterilmesi ve bunun savunuculuğunu ortaya koyan bazı durumların oluşması evrensel kadın haklarına aykırıdır (Okin, 1999: 7-24).

Diğer bir çağdaş liberal feminist de Amerikalı filozof **Martha Nussbaum (1947- &)**' dir. Nussbaum da görüşlerini kişisel özerklik üzerinden açıklamıştır. Nussbaum, kadın sünneti olacak olan kızların annelerinin, yaşamış oldukları olayın travmatik bir durum olması nedeniyle, çocuklarını bilgilendirip bilgilendirmediğini ve bu durumun sadece güçsüz olmanın ve içinde oldukları toplumun yaptırımlarından korktukları için mi kabul ettiklerini sorgulamıştır (Nussbaum, 1999: 127).

20. yüzyılın önemli düşünürlerinden bir diğeri de **James W. Coleman**'dir. Coleman'a göre, liberal feministler okulda, ailede ve medyada değışiklik arayışı içerisinde. Liberal feministler bireylerin katı cinsiyet rolleri ile sosyalleşmesinin devam edemeyeceğini savunmaktadır. Bu görüşe göre eşitsizliklere karşı önerilen çözüm, toplumsal geleneklerin değıştirilmesidir. Bu değışimler sonucunda kadın özgürleşecek ve kendine olan güveni artacaktır. Liberal feministler kadının tam olarak özgürlüğe kavuşmasını, ekonomik olarak erkeklerden bağımsız ve onlarla eşit haklara sahip olmasına bağlamaktadır (Dikici, 2016: 526).

Çağımızın ünlü liberal feministlerinden biri olarak anılan **Betty Friedan (1921- 2006)** da kitlelerin ilgisini çeken yayınlar yapmış, siyasi eylemlerle kamuoyunda tartışmalar yaratmış ve yasal reforma gidilerek eşitliğin sağlanması için çaba göstermiştir. Friedan 1966'da **Ulusal Kadın Örgütü (NOW)**' nü kurmuştur. Friedan' nın eylemleri liberal feminizmin kadın hareketinde yasal reform taleplerinin kusursuz örnekleri olarak görülmüştür (Arat, 2010: 79). Son olarak da **Ruth Abbey (1961-&)**, 2011 yılında yazdığı "*Liberal Feminizmin Dönüşü*" adlı eserde liberal feminizme yönelik eleştirilere cevap vermeye çalışmış ve her ne kadar zayıf yönleri olsa da liberal feminizmin ilke olarak bu zayıflıkları aşabileceğini savunmuştur (Abbey, 2011: 10-15).

Kadın erkek eşitliğinin devlet içinde kurumsallaşması sürecine bakacak olursak, Avrupa’da 1970’li yıllara denk gelirken Türkiye’de 1987 yılında DPT bünyesinde Sosyal Planlama Genel Müdürlüğü bünyesinde kurulan Kadına Yönelik Politikalar Danışma Kurulu ile başlamıştır. Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi, 6 Yıllık Kalkınma Planı ve Nairobi İleriye Yönelik Stratejileri kadınlara ilgili koordinatör biriminin kurulmasını sağlamıştır. Kadınlara eşitlik içinde, sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi alanlarda hak ettikleri statüyü kazandırmak üzere şimdiki adıyla Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü; 20 Nisan 1990’ da günlük Resmi Gazete’ de yayımlanan 422 sayılı KHK ile ‘Kadının Statüsü ve Sorunları Başkanlığı’ adıyla ve Başbakan’a bağlı olarak kurulmuştur (Kolay, 2015: 11).

Yaşadığımız 21. yüzyılda ise, sanayileşmiş modern toplumlarda devlet iktisadi alandan büyük ölçüde uzaklaştırılmıştır ancak devlete özel alanı şekillendirme gücü de verilmiştir. Ailenin örgütlenmesi, kürtaj, cinsel tercihler, geleneksel değerler, sanat ve edebiyat gibi durumlar devletin önemli konuları haline gelmiştir. Fakat liberal feminizmin bu haliyle problemleri de bulunmaktadır. Çünkü her şeyden önce toplumlarda giderek yükselen daha fazla siyasal ve sosyal katılım talebine yeterince yanıt verememektedir (Arslan, 2015: 887).

Günümüzde, yukarıda zikredilen düşünürlerin çalışmaları ve görüşleri şimdiki istekleri karşılamada evet yetersiz kalmıştır. Ancak bunun sonucu olarak da liberal ve radikal feminizmin birleşimi olarak **DUAL- SİSTEM** teorisi ortaya çıkmıştır (Oğuz, 2002: 14-15). Dual- Sistem teorisine göre, kapitalizm ile patriarkal farklı yapılar olmalarına karşın birbiriyle ilişkili olan ve kadınlar üzerindeki baskıyı yaratan, arttıran sistemlerdir. Bundan dolayı da bu sisteme göre, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin gerçek çözümü ancak kapitalizm ve patriarkalin (Oğuz, 2002: 15) birlikte ele alınmasıyla mümkündür.

Sonuç olarak kadınlara ne sadece birey ne de evrensel kadın kategorisinin görünmez üyeleri ya da sadece ait oldukları kurumların pasif nesnelere olarak bakmamalıyız. Kadınların kendilerini sadece cinsiyetle tanımlamaları günümüz koşullarında doğru bir politika olarak görünmemektedir. Çünkü kadınlar artık farklılıklarını (mezhep, ırk, dil, sınıf vb.) gururla ve özgür bir şekilde yaşamak istemektedirler.

Liberal feminizm birçok görüşünde çelişkiler barındırdığı için bazı eleştirilere de maruz kalmıştır. Bundan sonraki bölümde bu eleştirileri ayrıntılarıyla açıklamaya çalışacağız.

2.4 Liberal Feminizme Yönelik Eleştiriler

Bu bölümde Liberalizm ve Feminizm arasındaki çelişkiler ayrıntılı olarak incelenerek ele alınacaktır. Ayrıca hiçbir kuram kusursuz, eksiksiz ve ideal olmadığı gibi Liberal Feminizm de kusursuz değildir. Bunun en büyük kanıtı da Liberal Feminizmin çağın gereklerini karşılayamadığı için popüleritesini kaybetmiş olmasıdır. Oysaki üçüncü dalga feminizm gibi postmodern düşünce geleneği ile geniş kitleleri arkasına almış olsaydı belki de bu denli önemini yitiren bir kuram olmayacaktı. Bu nedenle Liberal Feminizme getirilen eleştirel görüşler çelişkileriyle birlikte ayrı bir bölüm olarak bu kısımda ele alınacaktır.

2.4.1 Liberalizm ve Feminizmin Çelişkisi

Her ne kadar liberal feministler, liberal teorinin etkisi altında kalmış gibi görünseler de hakikatte feminizm ve liberal teorinin temelinde önemli sorunlar olduğu görülmektedir. Bu çelişkinin başında aslında, 17. yüzyılda ortaya çıkan doğal haklar kavramı bulunmaktadır. Çünkü kadınlar başlangıçtan itibaren bahsedilen doğal haklar kavramı çerçevesi içerisinde yer alan eşitlik anlayışının dışında bırakılmışlardır. Daha açık ifade etmek gerekirse, erkek teorisyenler, kadınları bu haklara dâhil etmemişlerdir.

Feminizm tartışmalarındaki önemli hususlardan biri özel ve kamusal alan ayrımıdır. On dokuzuncu yüzyılın liberal teori anlayışına göre özel alan olarak adlandırılan ev içi hayatı, insanların sosyolojik ilişkilerden ve sürekli devlet kontrolünden ya da engellemelerinden bağımsız olarak serbest olabilecekleri alan biçiminde tanımlanmıştır. Çalışma hayatı ve ticaret gibi alanları kapsayan kamusal alanda ise, devlet çeşitli düzenlemeler yaparak müdahalede bulunabilmektedir. Başka bir şekilde ifade edecek olursak, devlet müdahalesi dışarı ile sınırlandırılmış, içeride de bireyler (erkekler) tamamen özgür bırakılmıştır. Bu şekilde bir uygulamanın doğal bir sonucu olarak da özel alan tamamen erkeklerin özgürlük alanı haline gelmiştir. İşte tam da Liberalizm ve Feminizm çelişkisi bu ayrımında yer almaktadır. Kadınların maruz kaldıkları eşitsizlikler ve ayrımcılıklar, liberal teorinin ortaya attığı özel alan ve kamusal alan ayrımına dayandırılmaktadır (Dal, 2012: 25).

Liberalilerin, kadınların eş ve anne oldukları bu nedenle de evine ait oldukları düşüncesi 17. ve 18. yüzyıllarda evrenselleşmiştir (İmançer, 2002: 153). Bilhassa evlilik ile birlikte kadının varlığı tamamen ortadan kalkmış oluyordu. Evli olan kadınlar, kocası ile yasal olarak tek bir insan olarak kabul edilmiştir. Kadınların bütün hayatı, kocalarının himayesi altında ve onların gözetiminde geçmek zorunda kalmıştır (Donovan, 2005: 4).

Bu konuda her ne kadar kadın hak ve özgürlüklerini savunup, korumak için, liberal ve hukuki düşünceden yola çıkılmış olursa da, bu kuramlarda kadınlara yer verilmemesi çok gülünç görünmektedir. Liberalizmin önde gelen isimlerinden Locke ve Rousseau gibi tüm insanlar için özgürlüğü ve eşitliği savunan düşünürler bu ‘tüm insanlar’ kategorisine kadınları dâhil etmemişlerdir (Altınbaş, 2010: 43).

Liberal düşünürler, kadınların hayatının aile ile sınırlı kalması konusunda aynı görüşü paylaşmaktadırlar. J. Locke’un bütün insanlar için özgürlüğü ve eşitliği savunduğu bir gerçektir. Fakat ne yazık ki bütün insanlar kategorisi içerisine kadınlar dâhil edilmemiştir. Çünkü kadınların, rasyonalitesi bulunmayan insanlar olduklarını öne sürerek vatandaşlık haklarından mahrum bırakılması gerektiğini savunan Loce’a göre, kadınların rasyonaliteden yoksun olmaları onların doğalarının gereğidir, bu sebeple de onlar hiçbir zaman kamusal alanda yer almamalıdır (Donovan, 2005: 5).

Liberal felsefe, insanların sosyal şartlanma ile değil, doğal şartlarla şekillendiğini ileri sürmektedir. Kadınları da farklı kabul ettiği için tanımını da erkekler üzerinden yapmaktadır. Kadınların rasyonel bireyler olarak erkeklerle birlikte var olması biçimindeki bir ifadenin liberalizm içinde yeri yoktur (Altınbaş, 2010: 44).

Liberal feminizmin düşüncesinin temellerinden biri de faydacılık olmasına rağmen, bu maddede de kadınların erkeklerle eşit haklarından söz edilmemiştir. Sosyal sözleşmede ise, zaten kamusal ve özel alan ayrımı yapılarak kadınların yaşam alanları sınırlandırılmıştır (Yörük, 2009: 78).

Liberalizm akımının içerisinde yer alan David Hume, ‘evdeki tek yönetici erkeklerdir’, Rousseau, ‘kadınlar kamusal alan için uygun değildir’, A. Comte, ‘kadınların beyinleri erkeklerin beyninden daha küçüktür’ biçimindeki sözleri ile kadınların konumlarına dair fikirlerini dile getirmişlerdir. Asıl ilginç olan ise, liberal feministlerden sayılan J. Stuart Mill’in babası James Mill, kadınların haklarının en iyi erkekler tarafından korunacağını öne sürmüş olmasıdır (Altınbaş, 2010: 44-46).

Liberal feminizmde söz konusu olan önemli çelişkilerden birisi de devlet müdahalesi ile ilgilidir. Devlet müdahalesi kadınların yaşam koşullarının iyileştirilmesi ve yükseltilmesi için gerekli görülmektedir. Liberal feministler, kadınların konumlarının, şartlarının düzeltilmesi için devletin önlemler almasının, denetimde bulunmasının kaçınılmaz olduğunu savunmuşlardır. Çünkü onlara göre, liberal devletin tarafsızlığı, erkeklerin gücünü ve özgürlüklerini arttırırken, kadınların özgürlüğünü azaltmakta ve onları güçsüz kılmaktadır (Dal, 2012: 26). Kadınlar ve erkekler arasındaki ücret farkının ve iş piyasasındaki ayrımcılığın asıl nedeni, kadınların çocuk bakımı konusunda erkeklere oranla daha fazla sorumluluk almalarının beklenmesidir. Buna göre devletin doğrudan ya da işverenlere zorunluluk getirerek anne olan kadınlara çocuk bakımı hususunda kolaylıklar sağlanması istenmektedir (Conway, 2000: 41).

Feminist bir perspektiften bakılacak olursa devlet ataerkildir. Çünkü yasalar kadınlara erkeklerin bakış açısıyla bakmaktadır. Liberal devlet toplumsal normları, erkeklerin çıkarları doğrultusunda oluşturmaktadır. Bu durumda, kadınların konumlarını iyileştirmek ve düzeltmek amacıyla müdahalede bulunacak olan devlet yine ‘erkeksi’ özelliklere sahip bir varlık olarak müdahalede bulunacaktır (MacKinnon C., 2003: 188). Yani değişen pek fazla bir şey olmayacaktır.

Serbest piyasa feminizmi, modern feministlerin kadınların konumlarının iyileştirilmesi, yükseltilmesi ve eşitliğin sağlanması amacıyla savundukları devlet müdahalesini gereksiz, pahalı, etkisiz ve zararlı görmektedir. Çünkü kadınların çoğunun çocuklarına bakmak istedikleri ve onlardan uzun süre ayrı kalmak istememeleri gerçeğinden yola çıkarak, kadınları bu haklarından mahrum bıraktığını öne sürmüştür. Serbest piyasayı eşitsizliklere rağmen savunmakta, kadınların düşük ücretli işleri kendilerini gösterebilmeleri için kabul etmeleri gerektiğini ve genellikle kadınların çalışabilecekleri firmaların kurulabileceği imkânlar tanınacağını savunmaktadır (Conway, 2000: 56-58).

Yukarıda bahsedilen mevcut çelişkiler Liberal Feminizme karşı bazı eleştirileri de beraberinde getirmiştir.

Öncelikle belirtmek gerekirse, Liberal feminizme getirilebilecek en büyük ve önemli eleştiri, onların eşitlik anlayışı çerçevesinde erkeklere benzemeye çalışmalarıdır. Cinsiyet farklılıklarını hiçbir zaman değerlendirmeyip göz ardı etmiş veya kabul etmemiş olan liberal düşünürler, amaçlarını erkeklere benzemek üzerine kurdukları için eleştiriye maruz bırakılmayı hak etmişlerdir. Eşitlik anlayışını Okin, ‘cinsiyetsiz bir gelecek olduğunda o zaman gerçek anlamda adil olacaktır’ biçiminde açıklamıştır. Liberallerin eşitlikten kastettikleri şey aslında ‘aynı’lıktır. Sorunların en büyüğü de işte tam da bu noktada kaynaklanmaktadır (Altınbaş, 2010: 45-46). Erkek egemen hayat biçiminin ve erkeksi değerlerin benimsenmesini amaç edindiği için ve bu amacın da gerçekleşmesi, kadınların kadınlara özgü değerlerinin, özelliklerinin en azından bir kısmının yok olması anlamına gelmektedir. Üstelik kadınların biyolojik olarak farklı olduklarını göz ardı etmeleri sebebiyle de teorilerinde yanılığa düşmektedirler. Örnek verecek olursak, kadınların çocuk yapmaları onları çalışma hayatında erkeklerin her zaman gerisinde kalmalarına neden olmaktadır. Bu sebeple de bu alanda sağlanan tam eşitlik hiçbir işe yaramamakta veya kadınların aleyhine sonuçlanmaktadır. Liberal savunucularının bu sorunun üstesinden gelememelerinin sebebi, çıkış noktasında kadın ve erkek arasındaki biyolojik farklılıkları göz ardı etmeleridir. Benzerlik ya da eşitlik anlayışı, kadınların var olan sisteme tam olarak alışmış olsalar dahi, bunun kurtuluşlarını sağlamak için yeterli olmayacağı öne sürülerek eleştiriye maruz kalmıştır. Bu eleştiriye yapanlara göre asıl yapılması gereken işlem, var olan toplumsal koşulları inceleyip sorgulayarak farklılıkları dikkate alan yeni bir anlayışla kamusal alanın düzeltilip dönüştürülmesidir (Dal, 2012: 26-27).

Liberal feminist düşünürlerin cevabını tam olarak veremedikleri önemli bir nokta da, kadınlar ve erkekler arasında ruhsal ve ahlaki bakımdan fark olup olmadığıdır. Bazı liberal teorisyenler, kadınlar ve erkekler arasındaki farkların çok düşük oranda olduğunu ve nedeninin de kadın- erkek cinsinden değil, içinde buldukları koşullardan kaynaklandığını öne sürmektedirler (İmançer, 2002: 154).

Kadınların sırf kadın oldukları için daha farklı dünya görüşlerinin olduğu, çoğu radikaller tarafından dile getirilmektedir. Düşünce biçimlerinde farklılıklar olduğunu kabul eden Wollstonecraft ve John Stuart Mill gibi bazı liberal feministler, var olan farklılıkların eğitim yoluyla giderilebileceğini öne sürmektedir. Bu noktada iki eleştiri yapılabilir. Birincisi; eğitim fırsatından çevre, aile baskısı ya da maddi durumları sebebiyle faydalanmayanların yaşam koşulları ve konumlarıdır. İkincisi de, bu farklılığın giderilmesine yönelik verilen büyük mücadelenin işaret ettiği husustur. Bu husus, kadınların muhakkak erkeklere benzemeleri gerektiğidir. Bu durumda erkekler en baştan üstün olarak kabul edilmektedir (Altınbaş, 2010: 47).

Siyasi olarak ‘fırsat eşitliği’, teorik olarak da ‘aynılık’ savunuculuğu yapan liberal feministlerin asıl amaçları ve çabaları (Dikici, 2016: 525), erkeklerin dünyasına girebilmek ve onların dünyasına uyum sağlayabilmektir. Bu sebeple de ilk olarak kadınların erkeklerle aynı seviyeye ulaşabilmeleri ve erkeklerin standartlarına ulaşabilmeleri gerektiğine inanmaktadırlar. Bu konuda erkeklerin övülüp yükseltildiği, kadınların ise alçaltıldığı görülmektedir. Erkeklerin üstünlüğünü en baştan kabul eden liberal feminist savunucular, emellerinin bu üstünlüğe yüceliğe erişmek olduğunu ileri sürmektedirler. Erkeklerin dünyasına girebilmek için, kadınların da erkekler gibi olması gerektiğini savunmaktadırlar (Özsoy, 2004: 67). Diğer bir ifadeyle, kadınlar kadın olarak asla kabul görmezler ve hiçbir hakka da sahip olamazlar.

J. S. Mill’in “... üst düzey toplumsal görevlerin insanlığın yarısını oluşturan kişilere salt doğumdan gelen talihsizlikleri nedeniyle tüm yaşam boyu kapalı tutulması söz konusu olamaz...” (Mill, 1987: 169) sözlerinden de anlaşılacağı üzere, kadın olmanın kötü ve istenmeyen bir durum olarak kabul edildiği görülmektedir. Kadın olmayı bir talihsizlik olarak adlandıran Mill’in, aslında erkeklere benzemeyi amaç edinmiş olan bütün liberal feministlerin görüşünü yansıttığını söylemek mümkündür (Mill, 2000: 105).

Liberal teorisyenler her ne kadar eşitlik ilkesi üzerinde durmuşlarsa da, bu eşitlik sadece orta sınıfın sorunları ile sınırlı kalmış, sınıfsal ve ırksal eşitsizlikler de göz ardı edilmiştir. Onların kabul ettikleri eşitlik anlayışı, kadınları, benzemeye çalıştıkları ‘beyaz, rasyonel, burjuva ve erkek’ prototipi ile sınırlandırmış olmaları bakımından eleştirilmeleri mümkündür (Dal, 2012: 30).

Yararcılığın temelinde bireyciliğin bulunması, insanların çıkarıcı ve birbirlerinden bağımsız olmaları görüşünün kabul görmesi, erkeklerin düşüncesini yansıttığı için eleştirilmektedir. Çünkü söz edilen özellikler kadınlara değil erkeklere ait

özelliklerdir. Bu duruma göre, yararcılığın veya faydacılığın feminist teorisinin temelini oluşturması mümkün değildir (Çardak, 2012: 27).

Liberal feminizm, kadınların erkeklerin yaptığı işleri erkeklerle aynı ücreti alarak yapmaları gerektiğini savunurken, gerçekte kadın haklarını ihmal etmektedir. Bu duruma örnek vermek gerekirse; hamile kadınların erkeklerle eşit olmasını savunmalarında görülmektedir. Çocukların bakımını erkeklerin de üstlenmesi gerektiğini savunmalarına rağmen çocukların taşınması ve beslenmesi konusunda erkeklerin dâhil edilmesi biyolojik açıdan mümkün değildir. Liberal feministlerin özel ve kamusal alan farkıyla zihin ve beden ayrımını görmemezlikten geldiklerini söylemek yanlış olmayacaktır (Şerbetçi, 2013: 48).

Bir başka önemli eleştiri de, liberal feminizmin geleneksel aile anlayışını tamamen yıkabileceğinin öne sürülmesidir. Çünkü kadınlar ile erkeklerin sorumluluklarının kesin çizgilerle ayrılmış olduğu geleneksel toplum düzeninin tam tersine, liberal feminist düşünürler, çocukları da kapsayacak şekilde ailedeki bütün fertlerin birer 'birey' oldukları düşüncesinden hareket ederek, bütün aile fertlerinin erkeklerin sahip olduğu hak ve özgürlüklere sahip olması gerektiğini savunmaktadırlar. Ancak ilginç olan şudur ki, liberal feminizm aileyi en fazla koruyan ya da korumaya çalışan feminizm türüdür. Kapitalizmin daha aktif bir biçimde çalışabilmesi için aile talep edilen bir kurum olmuştur (Taflıoğlu, 2013: 104).

Liberal feminizm akımına getirilen eleştirilerden bir diğeri de, eşitsizliklere bir son vermek istemeleriyle beraber, yasal, hukuki ve eğitim reformlarını hayata geçirmek için radikal ve doğrudan önlemler almamalarıdır. Çünkü daha önce de bahsedildiği üzere, liberal feminizme göre yapılacak olan reformlar, hukuki yöntemlerle gerçekleştirilmelidir. Fakat başka eleştirilerde feministlerin genellikle 'yıkıcı' ve 'militan' olmakla suçlandıkları da görülebilmektedir (Twomey, 2001: 129-139).

Liberal feministler, var olan toplumsal- ekonomik durumlarda ortaya çıkan problemlere çare üretmediklerinden ve kadınların dezavantajlı olduğu durumlara katkısı olan farklı toplumsal ve kültürel nedenlere gerektiği kadar önem vermediklerinden ötürü de eleştiriye maruz kalmışlardır (Altınbaş, 2010:49).

Kadınların çalışma hayatından ya da kamusal alanlardan çıkarılmasına, bu alanlarda yok sayılmalarına bir nokta koymayı amaçlayan, her alanda kadınlarla erkeklerin eşit hak ve özgürlüklere sahip olmaları gerektiğini ileri süren liberal feministler, kadınların da erkekler gibi askere gidebilme ve savaşlarda yer alabilme gibi haklarının olması gerektiğini savunmaktadırlar. Çünkü onlara göre, vatandaşlık haklarından tam olarak faydalanabilmenin içerisinde ülke için savaşmak ilkesi yer almaktadır (İnce, 2008: 17). Liberal feministlerin bu görüşü diğer feministlerden çok fazla eleştiri almasına sebep olmuştur. Zira erkeklerle kadınların her anlamda ve her alanda eşit hak ve özgürlüklere sahip olmaları, diğer feminist düşünürlere göre mümkün değildir. Onların düşüncesine göre, erkeksi ya da eril çalışma alanlarında kadınların,

erkeklere tanınan hakları kendilerine de tanınmasını sağlamaya çalışmak yerine, kurumların ve alanların kadınsılaştırılmaya çalışılması en önemli amaçları olmalıdır (Arslan, 2015: 92).

SONUÇ

Liberal feminizm, feminizm türlerinden sadece biridir. Bu feminizm kuramı bir zamanların en yaygın feminizm türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kuramın liberalizmi temel alarak oluşması ve ortaya çıkması hem birinci dalga feminizmlerin hem de ikinci dalga feminizmlerin içinde yer almasına sebep olmuştur. Bu sayede kuram, üzerine en çok tartışılan ve aynı zamanda en çok eleştiri alan feminist teorilerinden olmuştur.

Liberal feminizmin kadın hakları hareketinin öncüsü olarak tarihteki yerini aldığı ve sağlamlaştırdığı doğrudur. Liberal feminist teori, kadınların özgür bir birey olarak tanınması ve onlara yasal haklar verilmesi için geliştirilip yaygınlaştırılmıştır. Bu feminist kuram nasıl ve nereden doğmuştur? Aydınlanma dönemiyle birlikte aklın her şeyde öncü olması ve rasyonalitenin ün kazanmasıyla Yeni Çağ Avrupa'sında kiliselerin sorgulanması ve Skolâstik düşüncenin gerilemesi, zayıflatılması gündeme gelmiştir. İnsan aklının her şeyden üstün ve önde olduğu görüşünden hareketle, 'nasıl' sorusunu merkeze alarak dünyayı çözmeye, anlamaya çalışmışlardır. Dünyayı anlama ve çözme çabaları, arkası kesilmeyen soruları da beraberinde getirmiştir. Bütün bireylerde aklın aynı olduğu görüşü kadınların erkeklerle eşit olduğu ve dolayısıyla da bu hakları savunma gereksinimi doğurmuştur.

İngiltere'de önemli faaliyetlerde bulunan Mary Astell, kadınların da erkekler gibi birey olarak kabul edilebileceğini ve aklın tüm bireylerde aynı olduğunu öne sürerek kadın hakları hareketini başlatmıştır. Daha sonrasında liberal feminizmin kurucusu olarak bilinen Mary Wollstonecraft kadınların eşit oy, eğitim ve mülkiyet gibi haklara sahip olması gerektiğini savunmuştur. Bununla ilgili tüm fikirler yıllar içerisinde gelişmiş ancak bunların eyleme dönüşmesi birkaç yüzyıl kadar sürmüştür.

Evlenme, boşanma, miras, anayasal vatandaşlık hakları ve erkeklerde olan tüm diğer olağan haklar; kadınların da birey olarak sayılması isteği ve bunlardan yararlanma talepleri söz konusu olduğunda, ataerkil iktidar yapısı tarafından bu haklar olağandışı görülmüş ve erkeklere Tanrı tarafından lütfedilmiş gibi sahiplenilmiştir. Kadınların talep ettikleri hakları kazanma savaşı sadece teoriyle sınırlı kalmamış, pratikte de toplumsal hareket olarak görülebilecek türden mücadeleleri ortaya çıkarmıştır. Hemen arkasından kadın hakları mücadelesinin hukuki yollarla kazanılamayacağını iddia ederek, farklı akımlar üzerinde durulması gerektiğini savunan düşünce kadınları ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte liberal feminizmin eşitlik üzerine kurulu olan anlayışı da sorgulanmaya başlanmıştır.

Liberal feministlerin, ortaya çıktıktan sonra kendi içlerinde farklı ve değişik dönüşümler geçirdikleri, mesela isteklerini arttırdıkları veya alanlarını genişlettirdikleri görülmüştür. Fakat bu kuram geliştikçe beraberinde birçok sorun, cevabı bulunamamış sorular ve kendilerine temel aldıkları liberal teoriyle ilgili çelişkileri de getirmiştir.

Bu çalışmada, liberal feminizmin çelişkileri, bu kurama getirilen eleştiriler ve kendi içindeki birçok sorunlar araştırılarak ön plana çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu kuramın en çelişkili ve zayıf tarafı, Taylor veya Wollstonecraft gibi önemli liberal feministlerin katkıları da olmasına rağmen, erkeksi bir bakış açısının gölgesinde kalması olarak görülebilir. Erkeklerin üstün oldukları en baştan kabul edilerek, kadınların kendilerine has özelliklerinden eğitim yoluyla kurtulabileceklerini ve kusursuz, muhteşem kabul edilen erkeklerin dünyasına uyum sağlamak istemeleri en çelişkili ve tartışmalı iddiaları olmuştur.

Liberal feminizmin önemli ölçüde Amerikan kültürünün etkisi altında kaldığının da belirtildiği bu çalışmada, ilk feminist teorilerden olması sebebiyle yaygınlık kazanması ve önemli başarılar elde etmeleri dikkate değer bir diğer tarafı olarak görülmüştür. Kadınların oy hakkına sahip olmaları bir tarafa, özellikle güçlü yönlerinin gelişmesi ve iş hayatlarında aktif veya etkili olabilmelerini liberal düşünceye borçlu oldukları vurgulanmıştır. Ancak buna rağmen, iş hayatında hukuki yollarla engellenemeyecek ayrımcılığa maruz kalmalarının önüne geçilemediğinden de söz edilmiştir.

Çağımızın dünyasında, liberal feminizm hemen hemen tüm ülkelerin siyasi politikalarının oluşumunda hala etkin bir yere sahipken, entelektüel dünyada desteklenmemesinin nedeni genellikle postmodern feminizmle açıklanmaktadır. Eşitlik politikalarının pasifliği, imza kampanyalarının yetersizliği ve yasal düzenlemelerinin zoraki olduğu vb. gibi eleştiriler durumun ve kuramın incelenmesinde herhangi bir önem bırakmadığı yönündedir. Özellikle eril bakış açısıyla bir feminizm oluşturmanın gerçek feminizm düşüncesinden çok uzak kalacağı dile getirildiği için eşitlik anlayışının 'kadınları erkeklerle eşit duruma getirme' sorununun ne derece doğru olacağı da sorgulanmaktadır. Gerçekten sıfır noktası ya da asıl odak noktası erkek cinsi midir? sorusu tüm feminist düşünce dünyasını ilgilendiren bir sorudur.

Feminizmin gelişimine önemli katkılar sağlamış olan liberal feminizm, aydınların büyük bir kısmı tarafından gerçekçi olmadığı düşüncesiyle dışlanmış ve 'farklılaştırma' fikrinin daha uygulanabilir olduğunu savunmuşlardır. Fakat pratikte, bu durumun tam tersi yaşanmaktadır.

Sonuç olarak, Liberal Feminizmin günümüzde çok yaygın bir feminizm türü olmadığı bir gerçektir. Eşitsizliklerin çok yüksek olduğu, kadınların serbest piyasa ekonomisinin dışında bırakıldıkları dönemde fazla rağbet görmüş olsalar da, biyolojik özellikleri göz ardı etmiş olmaları ve dişiliği (kadınsılığı) vazgeçilmesi ya da ertelenmesi gereken bir özellik olduğunu belirtmelerinden dolayı, liberal feminizmin yaşadığımız dönemin kadınları tarafından daha az rağbet görmesine neden olmuştur. Yaşadığımız çağın günümüzdeki feminist yaklaşımı ne liberal ne sosyalist ne de radikal feminizmdir. Bu yaklaşımlar tek başlarına günümüzün taleplerini karşılamakta yetersiz kaldığı için bu yaklaşımların harmanlanmış biçimi olan Dual- Sistem teorisi geliştirilmiştir. Bu da

gösteriyor ki bugün bile hala kadınların ayrımcılık konusundaki mücadeleleri devam etmektedir.

KAYNAKÇA

- Abbey, R. (2011). *Liberal Feminizmin Dönüşü*. ABD: Acumen Yayıncılık.
- Agacinski, S. (1998). *Cinsiyetler Siyaseti*. (İ. Yerguz, Çev.) Ankara: Dost Kitabevi.
- Alptekin, D. (2011). Sokaktan Akademiye: Kadın Hareketinin Kurumsallaşma Süreci. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Dergisi*(26).
- Altınbaş, D. (2010). Feminist Tartışmalarda Liberal Feminizm. *Kadın Araştırmaları Dergisi*(9), 29-30.
- Arat, N. (1991). *Feminizmin ABC'si*. İstanbul: Simavi Yayınları.
- Arat, N. (2010). *Feminizmin ABC'si*. İstanbul: Say Yayınları.
- Arslan, F. (2015). 21. Yüzyılda Kadın Hakları. *International Journal of Social Sciences and Education Research*(3).
- Ataman, M. (2009, Nisan). Feminizm: Geleneksel Uluslararası İlişkiler Teorilerine Alternatif Yaklaşımlar Demeti. *Alternatif Politika*, 1(1).
- Balkaya, İ. S. (1996). Afife Fikret'e Göre Feminizm. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*(4), 103-104.
- Beauvoir, S. d. (1993). *Kadın*. (B. Onaran, Çev.) İstanbul: Payel Yayınları.
- Beauvoir, S. d. (2019). *İkinci Cins*. (G. A. Savran, Çev.) İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Bebel, A. (1976). *Kadın ve Sosyalizm*. (S. Z. Sertel, Çev.) Ankara: Toplum Yayınevi.
- Bensoussan, G., & Labica, G. (2017). *Marksizm Sözlüğü*. (V. Yalçintoklu, Çev.) İstanbul: Yordam Kitabevi.
- Berktaş, F. (2012). Ekofeminizm Ya Da Yüreğin İyimserliği. *Kadın Araştırmaları Dergisi*(4).
- Butler, J. (2008). *Cinsiyet Belası: Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi*. (B. Ertür, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Cevizci, A. (2012). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Say Yayınları.
- Cevizci, A. (2013). *Felsefenin Kısa Tarihi*. İstanbul: Say Yayınları.

- Conway, D. (2000). *Serbest Piyasa Feminizmi*. Ankara: Liberte Yayınları.
- Çaha, Ö. (1996). *Sivil Kadın*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Çaha, Ö. (2003). *siyaset*. (M. Türköne, Dü.) Ankara: Lotus Yayınları.
- Çakır, S. (1996). *Kadın Araştırmalarında Yöntem*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Çardak, M. (2012). Toplumsal Bir Hareket ve Aydınlanmanın Ürünü Olarak Liberal Feminizm. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Bitirme Tezi.
- Çetin, O. B. (2005). Ekofeminizm: Kadın- Doğa İlişkisi ve Ataerkillik. *Sosyo- Ekonomi Dergisi*(1), 63.
- Çiçek, A. (2016). Feminist Perspektiften Türkiye'de Kadın Kütüphanecilerin İmajı. 30. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilgi ve Belge Yönetimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- Çilingir, L. (2002). Kültür Kaynaklarımız Açısından İlk İnsandan Günümüze Kadın Problemi. *İslami Araştırmalar Dergisi*(4), 478.
- Dal, Y. Ö. (2012). Liberal Eşitlik Anlayışı ve Ulusal Mekanizmalar. *Kadın Araştırmaları Dergisi*(7), 22-23.
- Demir, Z. (2014). *Modern ve Postmodern Feminizm*. İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Dikici, E. (2016). Feminizmin Üç Ana Akımı: Liberal, Marksist ve Radikal Feminizm Teorileri. *International Journal of Social Science*(43).
- Direk, Z. (2013). Simone de Beauvoir: Abjeksiyon ve Eros Etiği. *Cogito Dergisi*, 12.
- Doğan, C. (2008). Yeni Sosyal Hareketler Ekseninde Feminizm'e Bakış. *Sosyoloji Notları Dergisi*(5).
- Donovan, J. (2005). *Feminist Teori: Amerikan Feminizmin Entelektüel Gelenekleri*. (M. A. Aksu Bora, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Donovan, J. (2009). *Feminist Teori*. (M. A. Aksu Bora, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Duby, G., & Perrot, M. (2005). *Kadınların Tarihi Cilt 4; Devrimden Dünya Savaşına Feminizmin Ortaya Çıkışı*. (A. Fethi, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Emin, M. (1995). *Feminizm Nedir?* İstanbul: TÜRDAV.
- Engels, F. (1967). *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*. (K. Somer, Çev.) Ankara: Sol Yayınları.

- Erdem, T. (2012). *Postmodern Feminizm*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Erdoğan, M. (2006). *Aydınlanma Modernlik ve Liberalizm*. Ankara: Orion Yayınevi.
- Foucault, M. (1993). *Cinselliğin Tarihi- I*. (H. Tufan, Çev.) İstanbul: Afa Yayıncılık.
- Gökalp, Z. (2004). *Türkçülüğün Esasları*. (K. Bek, Dü.) İstanbul: Bordo Siyah Yayınları.
- Göztepe, E. (1996). Kadının ve Kadın Yurttaşın Haklar Bildirgesi Olympe de Gouges (7 Eylül 1791). *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 45(4), 188.
- Güç, A. (2008). İslamcı Feminizm: Müslüman Kadınların Birey Olma Çabaları. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(2), 654.
- Hamit, H. (2001). *İslâm'da Feminizm*. İstanbul: Okumuş Adam Yayınları.
- Hanay, N. (2008). İslami Feminizm Örneği Olan Turuncu Dergisi'nde Toplumsal Cinsiyetin Kuruluşu. 45. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazetecilik Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- Hartmann, H. (2006). *Marxizmle Feminizm'in Mutsuz Evliliği*. (G. Aygen, Çev.) İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Heywood, A. (2014). *Siyasi İdeolojiler*. (H. İ. Şeyma Akın, Çev.) Ankara: Adres Yayınları.
- Hırata, H. (2009). *Eleştirel Feminizm Sözlüğü*. (G. A. Savran, Çev.) İstanbul: Kanat Yayınları.
- Hooks, B. (2016). *Feminizm Herkes İçindir*. (E. A. Aysel Yıldırım, Çev.) İstanbul: Bgst Yayınları.
- İmançer, D. (2002). Feminizm ve Yeni Yönelimler. *Doğu- Batı Dergisi*(19), 153.
- İnce, M. (2008). Liberal ve Marksist Özgürlük Anlayışlarının Karşılaştırılması. 15. Ankara: Gazi Üniversitesi, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- Kara, N. (2006). 80 ve 90'larda Türkiye'de Feminist Hareketler. *Kadın Çalışmaları Dergisi*(3), 19.
- Karakaya, T. (2004). *Jean Paul Sartre ve Varoluşçuluk*. Ankara: Elis Yayınları.
- Kılıçbay, B. B. (2005). Türkiye'de Gerçeklik Televizyonu ve Yeni Televizyon Kültürü. 205. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Kolay, H. (2015). Kadın Hareketlerinin Süreçleri, Talepleri ve Kazanımları. *EMO Kadın Bülteni*(3).

- L. Işıl Ünal, Seçkin Özsoy. (1999). *Modern Türkiye'nin Sisyphos Miti: Eğitimde Fırsat Eşitliği* (98 b.). İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- MacKinnon, C. (2003). *Feminist Bir Devlet Kuramına Doğru*. (S. Y. Türkan Yöney, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- MacKinnon, C. A. (2003). *Feminist Bir Devlet Kuramına Doğru*. (S. Y. Türkân Yöney, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Maria, M. (2011). *Ataerki ve Birikim: Uluslararası İşbölümünde Kadınlar*. (Y. Temürtürkan, Çev.) Ankara: Dipnot Yayınları.
- Mill, J. S. (1987). *Kadınların Köleleştirilmesi*. (Ş. Tekeli, Çev.) İstanbul: Afa Yayınları.
- Mill, J. S. (2000). *Özgürlük Üstüne ve Seçme Yazılar*. (A. Ertan, Çev.) İstanbul: Belge Yayınları.
- Mitchell, J. (1984). *Kadın ve Eşitlik*. (F. Berktaş, Çev.) İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Notz, G. (2012). *Feminizm*. (S. D. Çetinkaya, Çev.) Ankara: Phoenix Yayınları.
- Nussbaum, M. (1999). *Sex and Social Justice*. Oxford: Oxford University Press.
- Offen, K. (1988). Defining Feminism: A Comparative Historical Approach. *Sings*, 14(1).
- Oğuz, G. Y. (2002). *Toplumsal Yaşamda Kadın* (s. 15). içinde Eskişehir: Anadolu Üniversitesi AÖF.
- Okin, S. M. (1989). *Justice, Gender and The Family*. Basic Books.
- Okin, S. M. (1999). *Is Multiculturalism Bad For Women*. (J. Cohen, M. Howard, & M. Nussbaum, Dü) Princeton: Princeton University Press.
- Özsoy, S. (2004). Eşitlikçi Bir Eğitim Deneyimi Olarak Köy Enstitüleri. *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*(2).
- Özsöz, C. (2008). Kültürel Feminist Teori ve Feminist Teorilere Giriş. *Sosyoloji Notları*(6), 53.
- Plumwood, V. (2004). *Feminizm ve Doğaya Hükmetmek*. (B. Ertür, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Ramazanoğlu, C. (1998). *Feminizm ve Ezilmenin Çelişkileri*. (M. Bayatlı, Çev.) İstanbul: Pencere Yayınları.
- Rowbotham, s., Wainwright, H., & Segal, L. (1984). *Feminizm, Sosyalizm ve Eylemde Birlik*. (E. Ç. Özgül, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Scott, J. W. (2013). *Feminist Tarihin Peşinde*. İstanbul: Bgst Yayınları.

- Sevim, A. (2005). *Feminizm*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Stanton, E. C. (1987). *1854'te New York Eyaleti Yaşam Meclisi'nde Yapılan Konuşma*. (Ş. Tekeli, Dü., & E. Ergin, Çev.) İstanbul: Afa Yayınları.
- Şahin, E. (2013). *Batı'da ve Türkiye'de Kadın Hareketleri ve Feminizm*. Ankara: Ürün Yayınları.
- Şerbetçi, D. (2013). Postkolonyal Feminizm Bağlamında "Küresel Kız Kardeşlik Kavramının İncelenmesi: Hindistan Örneği". Aydın: Yüksek Lisans Tezi.
- Tafloğlu, M. S. (2013). Liberalizm ve "İnsan Hakları" Karşısında Zayıflayan Devlet Egemenliği. *The Journal of Academic Social Science Studies*(6/1), 1348.
- Tekeli, Ş. (1982). *Kadınlar ve Siyasal- Toplumsal Hayat*. İstanbul: Birikim Yayınları.
- Toprak, Z. (2016). *Türkiye'de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm (1908- 1935)*. Ankara: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tristan, F. (1987). *Feminizm: 19. Yüzyıl Klasiklerinden Seçmeler*. (G. Ö. Kayır, Çev.) İstanbul: Afa Yayınları.
- Tuksal, H. Ş. (2000). *Kadın Karşıtı Söylemin* . Ankara: Kitabiyat Yayınları.
- Tural, N. K. (2002). Eğitim Finansmanı. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Turner, B. (2007). *Eşitlik* (2. Baskı b.). (B. S. Şener, Çev.) Ankara: Dost Kitabevi.
- Twomey, J. (2001). May Craig Journalist and Liberal Feminist. *Journalism History*, 27, 129-139.
- Üstel, F. (1999). *Yurttaşlık ve Demokrasi*. Ankara: Dost Kitabevi.
- Vaccari, E. (2016). *Frances Wright (1795- 1852): A Radical Across The Atlantic*. Academia.edu: Academia.edu.com adresinden alındı
- Walters, M. (2009). *Feminizm*. (H. Gür, Çev.) Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Wollstonecraft, M. (2007). *Kadın Haklarının Gereçlendirilmesi*. (D. Hakyemez, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Yayla, A. (2015). *Liberalizm*. Ankara: Liberte Yayınları.
- Yılmaz, B. O. (2009). Avrupa Birliği'nin Toplumsal Cinsiyet Politiçkalarının Değerlendirilmesi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Doktora Tezi.
- Yörük, A. (2009). Feminizm/ler. *Sosyoloji Notları Dergisi*(7).

Zoonen, L. V. (2002). *Medyaya Feminist Yaklaşımlar*. (S. İrvan, Çev.) Ankara: Alp Yayınevi.

